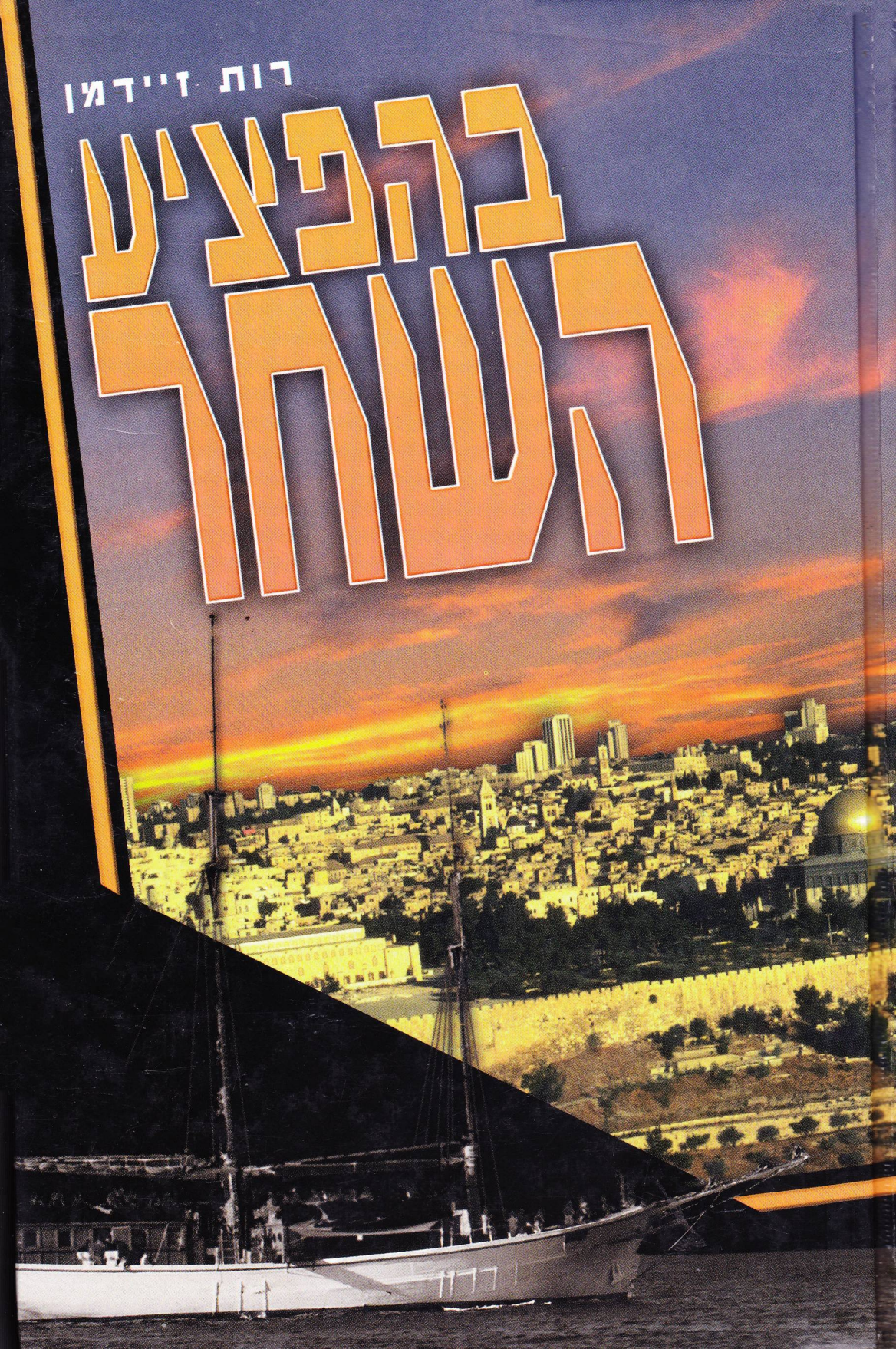
רות זיידמן

בהפציע השחר



רות זיידמן - דז'ובס

בהפציע השחר

החזרה לחיים וסיפורים על ילדים
בעידן חורבן יהדות אירופה

עריכה: מנוחה טוקר
ירושלים, תשנ"ח 1998

Digitized by Touro College Libraries
For Project Zikaron
www.zikaron.tourolib.org
2022

הספר ראה אור בסיוע יד ושם
רשות הזיכרון לשואה ולגבורה

כתובת המחברת:
רות זיידמן
רח' יואל 7 ירושלים 95269
טלפון: 02-5376163

©
כל הזכויות שמורות
כולל זכויות צילום או תרגום כל הספר או חלק ממנו

הוצאת "מנחת ישראל"
ת"ד 5161, ירושלים

רות זיידמן - דז'ובס / בהפציע השחר

לזכר

הורינו האהובים והבלתי נשכחים

אבינו, מורינו, רודף צדקה וחסד, מנע עצמו ממחלוקת,

קבע עיתים לתורה ביום ובלילה, בש"ק הי' מדיר שינה

מעיניו ועסק בתורה, נשא ונתן באמונה, דבק ברבו

ה"אמרי אמת" ושאלו על כל דבר קטן כגדול

הרה"ח **יצחק מאיר** הי"ד בן הרה"ח **יוסף דזיובס** ז"ל

אמנו, מורתינו, הצדקת והצנועה

מרת **חיה שרה** הי"ד בת הרה"ח רבי **חנוך העניך רוטבלט** ז"ל

חתן כ"ק מרן האדמו"ר מפילץ בעל ה'שפתי צדיק' זצוקללה"ה

אחותינו: **הענדל לאה** הי"ד

אחינו: הבחור **פנחס מנחם מנדל** הי"ד

הילד: **ישראל שלמה** הי"ד

שנהרגו על קידוש השם בימי הזעם והחורבן תש"ג-ה'

ולזכר אחותינו:

יוכבד רבקה ע"ה

ובעלה הרה"ח ר' **יצחק מאיר יהודה אריה** (לייבל)

בהרה"ח **בנימין אליעזר יוסטמאן** ז"ל

ולזכר אחותינו:

שוינדל ע"ה

ובעלה הרה"ח ר' **פנחס** בהרה"ח יהושע אליעזר **ברוקיער** ז"ל

המוכירים זכרם

חנוך לייב דז'ובס, מלכה גליקסברג, רות זיידמן

תוכן העניינים

"אוד מוצל מאש" ..... ז
הקדמה ..... ט
פרק א / אחרי המלחמה ..... יג
פרק ב / מציאת אחינו ..... יט
פרק ג / שלום לטירקהיים ..... כח
פרק ד / בצוילסהיים ..... לג
פרק ה / "שמע ישראל" ..... לט
פרק ו / סיפורה של קרולה ..... מב
פרק ז / הילד משה ..... מו
פרק ח / החיפוש אחרי הילד משה ..... נ
פרק ט / אירוסיה של אחותי רבקה ..... נד
פרק י / נישואיה של אחותי רבקה ..... נט
פרק יא / בנות "בית יעקב" בפולין ..... סד
פרק יב / התארגנות בנות "בית יעקב" במחנה צוילסהיים ..... סו
פרק יג / "יזכור" ..... עא
פרק יד / ביקור חולים ..... עד
פרק טו / ההחלטה ..... עז
פרק טז / לבטים ..... פב
פרק יז / בקיבוץ ..... פו
פרק יח / בחזרה ללימודים ..... צא
פרק יט / הבחינות ..... צה
פרק כא / ממרסיל לגנואה ..... קז
פרק כ / עוזבים את ארץ עמלק ..... ק
פרק כב / "זה הים גדול ורחב ידיים..." ..... קיב
פרק כג / בלב הים ..... קיח
פרק כד / בארצנו הקדושה ..... קכה
פרק כה / בית עולים ..... קכט
פרק כו / קיבוץ גלויות ..... קלד
פרק כז / בבית החלוצות ..... קלח
פרק כח / המלחמה על הקסטל ..... קמד
פרק כט / בבית חרושת ..... קמח
פרק ל / מציאת משפחתנו בארץ ..... קנא
פרק לא / לירושלים ..... קנו
פרק לב / על הספסל בסמינר למורות ..... קסא
פרק לג / המגמה - גננת ..... קסח
פרק לד / אחותינו רבקה בארה"ב ..... קעב
פרק לה / ב"דירה" חדשה ..... קעד
פרק לו / גן הילדים שלי ..... קעט
פרק לז / פגישה עם אידה ..... קפד
פרק לח / חתונה משפחתית ..... קפט
פרק לט / ט"ו בשבט הגיע ..... קצד
פרק מ / במשרד הסעד ..... קצח
פרק מא / בלשכת השר ..... רב
פרק מב / נסיעה למירון ..... רי
פרק מג / אורחת באה מלונדון ..... רשו
פרק מד / מילכה ..... רכ
פרק מה / תרנגול של כפרות ..... רכו
פרק מו / צוואה ..... רל
פרק מז / אירקה ..... רלג
פרק מח / ליל הבדולח ..... רלח
פרק מט / בונים בית בישראל ..... רמב
פרק נ / במשרד הבריאות ..... רמו
אחרית אך לא סוף ..... רנא
אפילוג ..... רנג

"אוד מרצל מאש"

כולי הודיה להקב"ה על החסד שעשה עימדי ואיפשר לי להוציא את ספרי זה, "בהפציע השחר", בניסים בלתי רגילים, ובהשגחה פרטית מיוחדת.

לפני מספר שבועות, עשיתי שיפוצים בביתי וכל תכולת חדרי הילדים הוצאה על ידי הפועלים, למרפסת, כדי לאפשר להם לבצע עבודתם.

בלי שום התראה או הודעה, החלו פועלים להרכיב סורגים מעל המרפסת שלי. ניצוצות אש התפזרו לכל הכוונים וגם נפלו על המרפסת. האש אחזה בכל והשריפה התפשטה במהירות רבה. תוך מספר דקות נאכל הכל: ספה, מיטה, לול ועוד ועוד, עד שהלשונות הארוכות והאדומות הגיעו לספרי זה...

איש שעבר ברחוב, בישר לנו את הבשורה על השריפה המתחוללת במרפסת שלנו.

בלי לאבד שניה, הוצאנו את כל כלי הבית, מלאנו בהם מים והתחלנו בפעולות כיבוי האש.

בינתיים הגיעו גם "מכבי אש". בלי לחשוב הרבה רצתי להוציא את כתב-היד של ספרי.

גב', תזהרי! זה מסוכן! הזהירוני מכבי האש. אולם, לא יכולתי להשאר אדישה, כשהעבודה שבה השקעתי מחשבה כה רבה, נאכלת על ידי האש...

"אנא ה', תציל את המנוסקריפט שלי, שרציתי לקדש בו את שם שמים"... מלמלתי לעצמי... "הרי לא אוכל לשחזר אותו... כמה חבל שהוא ירד לטימיון".

והצלחתי בעז"ה להוציאו מן האש ומן העשן הסמיך. כל דף היה חרוך מסביב והיו גם עמודים שרופים למחצה. המקור והעותק של כתב-היד שהיו מונחים ביחד, איפשרו לי לשחזר ולהביא את ספרי לדפוס.

הודו לקל השמים, כי לעולם חסדו!



"אוד מוצל מאש"
ירושלים, 1996

הקדמה

ערב פסח. כבר מזמן חלפה לה שעת חצות, ואני עדיין משוטטת בדירתי, עיני כבדות מעייפות, ואפילו מחשבתי מעורפלת במקצת. עם זאת מלבלב בלבי רגש עז של אושר. אני מעבירה את עיני סביב: הבית בוהק בנקיונו, כלי כסף מצוחצחים עומדים ב"המתנה": מחר יקשטו את שולחן הסדר. הנברשת התלויה זורקת ברקי אור על כלי הקריסטל הסדורים על המזנון ושלל צבעים מחזיר להם תשובה נאותה... גם הם יעמדו מחר, בכבוד, על השולחן.

"צריך ללכת לישון" אני חושבת, ובמקום זה פונה לחדר הילדים, שם מחייכים אלי מעל גבי הקירות, ארבעת בני האהובים. "כמה גדלו" חשבתי בפעם המי יודע כמה. פרחו להם צפורי והקימו, ברוך השם, קן משלהם.

עתה ממתין להם החדר הצח והנקי: מחר יבואו עם משפחותיהם.

מבטי נופל על המיטה המוצעת, בה שוכבת נכדתי הבכורה, ישנה שנת ילדים טהורה. נשימתה הקצובה והשקטה ערבה לי מאוד. על פניה נסוך חיוך, חולמת כנראה, חלום נעים. עייפה היא, הנכדה. מבעוד יום באה לעזור לי, סבתה, בהכנות לקראת הפסח. עבדנו, שרנו, סיפרנו סיפורים זו לזו... מלבי פרצה תודה עמוקה להי על חסדיו: כמה נפלא שאפשר לעבוד, שיש משפחה לעמול למענה, ויש אמצעים לעבודה זו...

עייפתי. אלך למיטה, לנוח. משום מה ממאנת השינה לבוא. הימים הרחוקים, הכאובים, של ילדותי בצינסטוחוב צפו מן המעמקים של נשמתי. אני לא זכיתי, בילדותי, לעזור לאמי בערב פסח. הייתי צעירה מדי, וחשתי קנאה לאחיותי המבוגרות, העובדות עם אמא ביחד. הצטודדתי מעבר לדלת, היטיתי אוזן וקלטתי את האוירה הנעימה והידידותית בה נעשתה העבודה תחת שרביטה החכם של אמי, בנועם הליכותיה, בתבונתה...

כמה מוזר שדוקא אחיותי ואני, חוטרים מן העץ הגדול של המשפחות העניפות של אבא ושל אמא נזכה להקים את השלשלת, ולשמור על המשכיות המשפחה.

כפי שהבטחתי לקוראי ספרי "כוכב בעלטה", אנסה לספר על קורות "יציאת מצרים" שלי. לא אמנע מלחזור מעט אחורה, לתקופת השואה, על ההתארגנות אחר המלחמה, על הלימודים בגולה ועל העליה לארץ. על כל צעד ושעל חשתי כיצד מלווה אותנו ההשגחה הפרטית, והאמונה והבטחון באלוקים מתחזקים בנפשי.

אתאר את החיים כאן, על אדמת הקודש, על הקשיים ועל הנצחונות הפרטיים שלי, כיצד מתוך רצון עז לבנות ולהבנות, עמלתי קשות ובסיעתא דשמיא הגעתי הלום.

אני מקוה - ומתפללת - שהמסר הפנימי של המאורעות הנפרשים בספר, יגיע אל הקוראים. והיה זה שכרי.

תודתי למכון "מנחת ישראל" על הוצאת הספר לאור ויה"ר שיתברכו ממעון הברכות.

חלק ראשון:

בגולה

פרק ראשון

אחרי המלחמה

למעלה מחודשיים חלפו מאז שיחררו אותנו האמריקאים. הם רצו בכל ליבם לעזור לנו במה שאפשר.



שריפת הצריפים של מחנה ריכוז טירקהיים,
חודש אחרי השחרור - מאי 1945

עדיין אנו שוהים בטירקהיים, אותה עיירה בה הגיע הקץ לשעבוד הנורא. עושות היינו - אחיותי ואני - את צעדינו הראשונים לקראת השחרור האמיתי, עקב בצד אגודל. הרבה רוחות רפאים ריחפו מעלינו, ובמרחק של קילומטרים בודדים עמדה זעקה גדולה, אם כי אילמת, בחלל: מחנה הריכוז, שרידיו המפויחים. הצריפים החרוכים בערו בנו כאש חיה.

הגרמני אשר בביתו התגוררנו זמן מה, התפלא לגלות את קיומו של המחנה הזה, בשכנותו... "מעולם לא שמעתי על דבר כזה", הצהיר ברוב תמימות, וצליל מחליא של פחד נשמע בדבריו.

בביתה של משפחה גרמנית אחרת הוקצו לנו, לעת עתה, שני חדרים. אחיותי יצאו מבית החולים והגיעו הנה, ל"בית" החדש. עתה, כשהיינו מאוחדות, העסיקה אותנו מחשבה אחת ללא הרף: מה אירע למשפחתנו.



אחיותי ואני
טירקהיים, אוגוסט 1945

אי אפשר להפריז בחשיבות הדבר: כל ניצול מקרב משפחתנו היה עבורנו, כענף מעץ החיים. מובן, שדאגנו בראש ובראשונה לקרובים ביותר - כמו, למשל, לאחינו חנוך שנקרע מעלינו ביד מרושעת, לאחי מנדל שנשלח לאי שם ואחותינו הנדל, שנשארה ברבנסבריק, אך קיווינו בכל לב שנמצא עוד מישהו - אולי דוד, אולי דודה, אולי דודנים...

בזמן הראשון נקטנו בשיטה די פרימיטיבית: פשוט יצאנו לחיפושים במחנות שונים, שמא יזמן לנו הקב"ה קרוב כל שהוא, חי...

אלו היו לנו ימי נדודים. נסענו ברכבות - בהן היינו פטורים מתשלום - אך הן הגיעו לערים הגדולות בלבד. על כן, המשכנו את מסענו בכלי רכב מזדמנים, משאיות שהונעו על ידי עצים בוערים, למשל. המלחמה, אכן דלדלה את משאבי הדלק של גרמניה...

לא רק דלק אוזל במכוניות. מסתבר, שגם העצים בוערים לפעמים עד תום, והמשאית נעצרת... גם זה קרה לנו באחת הגיחות שעשינו. הלילה ירד, והמכונית עמדה.

מצאנו אכסניה גם בדרכים האלו. עייפות ומכווצות אברים נכנסנו לאכסניה, מייחלות למיטה נקיה שתקלוט את גופנו העייף. הצענו תשלום ביד רחבה: תה, קפה... תמורת אלו זכינו בחדר נקי. מהרנו להבריח את הדלת ועד אור הבוקר שהינו בין ארבעת הכתלים כשאנו מתוחות ודרוכות, נושאות עינים לראות את קרני השמש שתבשרנה על היום הבוקע, ואז נוכל להמשיך בדרכנו...

החיפוש אחרי הקרובים היה אז מוקד חיינו. היה עלינו להסתגל למציאות המרה, כלומר, לחיות עם האסון הנורא יום יום, רגע רגע. ודוקא כאשר גופנו התאושש מעט וצבר כוח, היה עלינו להתבונן ישר בפניה של האמת.

זה לא היה קל. פעמים רבות נמלטתי אל החלומות; אולי עדיין אבא חי, אולי הרחיק לברוח, ויום אחד ישוב אלינו?... יתכן מאוד, שכנעתי את עצמי ללא קושי, שגם אחי הצליח לחמוק מן הרכבת שהוליכה לטרבלינקה... אולי גנב את הגבולות והגיע עד שנחאי - הלואי...

וכמו זקנות התרפקנו גם אנו על הזכרונות. בדמיוננו חזרנו שוב ושוב הביתה, אל אבא, אל אמא, אל אחינו ואחיותנו... חום הבית שכבר היה כל כך רחוק, עדיין חימם את ליבנו וחיזק אותנו בהתמודדות שנכפתה עלינו.



משתקמות...
טירקהיים, אוגוסט 1945

למען האמת, מצבנו היה טוב. נערות רבות נשארו לבדן, בודדות כערער במדבר, מלבד תחושת האובדן הנוראה הציקה להן התחושה של העדר השורשים כביכול:

"איך יסתכלו עלינו בעולם?" ביטאה אחת הנערות, צפורה, את ההרגשה הכללית.

"צמחה לה נערה מעצמה - ללא אב, ללא אם, כאילו בקענו מן האדמה"...

חברותיה השיבו בשטף של דמעות.

כמה נערות שבאו לא מכבר, להספח למחנה עקורים שלנו, הקשיבו לשיחה הזו בשתיקה.

ואז החלה אחת מהן, רחל, לדבר בשקט:

"כשהיינו במחנה ההשמדה באושוויץ", אמרה, "היתה עמנו הגב' פסיה שרושבסקי, זכרונה לברכה, שהיתה תלמידתה של שרה שנירר עליה השלום. במשך כל הזמן עודדה אותנו גב' שרושבסקי ותמכה בנו במצבים הקשים, ואין צורך לפרט...

ובכן, כששמועות על סופה הקרב של המלחמה התחילו להסתנן אלינו, היו כמה מבינינו, שדאגה כרסמה בליבן. עם דאגה חדשה זו פנו לגב' שרושבסקי:

"מה יהיה?" בקשו לדעת. "המלחמה, כך אומרים, עומדת להסתיים, איך נישא את פנינו?"

"מה כוונתכן?" שאלה גב' שרושבסקי.

"הרי במשך שנים חללנו שבת וחג, אכלנו טריפה - מה נעשה?

גב' שרושבסקי חייכה חיוך טוב ואמרה:

חשובנה על הנהר, כיצד הוא נראה בחורף"...

"הנהר? בחורף?" לא הבינו הבנות.

"אכן, על הנהר אני מדברת. בחורף הוא מכוסה, כפי שאתן מיטיבות לדעת, שכבת קרח עבה".

"ומה בכך?" אמרה הבעת הפנים הכללית.

"הזוכרות אתן כיצד נהגו הגויים להשתעשע בכתיבת סיסמאות שונות על גבי הנהר הקפוא? הקרח הדומם, הקפוא, קולט כל

הכרזה שנכתבה עליו - עד שזורחות עליו קרני השמש הראשונות שמביא האביב. כל הכתובות הנמלצות נמסות ונעלמות כלא היו.

גם ליבותיכן אתן, נערות יקרות, עטויים, כביכול, בשכבה של קרח; אתן נאלצות לאכול אוכל לא כשר, לעבוד בשבת, בחג... אבל לא ירחק היום ואביב הגאולה ימיס את הקרח והוא יעלם כלעומת שבא. מתחת לאותה שכבה יחשפו ליבותיכן הטהורים והזכים".

"אנא ה', א-ל רחום וחנון, שלח מרפא לבניך!" תפילה זו בקעה מכל לב, וכל אחת מאתנו ידעה גם ידעה, כי הגלד שעל הפצעים עדיין דק הוא ועדין, ומתחתיו רוחש עדיין פצע חי, מדמם...

פרק שני

מציאת אחינו

עברו חודשים אחדים מאז המלחמה. נחנו מעט, התחזקנו, ואז נסענו למחנה העקורים, מחנה פלדפינג, שהיה בקרבת מינכן, בירת בוואריה.

בכל המחנות בהם התרכזו יהודים לאחר החורבן, החלו להתארגן באותה תקופה, חיפושים אחר ניצולים וקרובי משפחה. בכל מחנה כזה הוכנה רשימת הניצולים השוהים במקום. רשימה זו הוכנה לפי סדר האלף בית ובה צוינו שמות המשפחה בתוספת פרטים מזהים כגון: שם האב והאם, מקום הלידה של כל נרשם, תאריך לידתו ומקום מגוריו לפני המלחמה. זה נעשה כדי להקל על איתור מכרים וקרובים.

יחד עם הרשימה המקומית שלחו היהודים ממחנות העקורים השונים, רשימות ממקום ריכוז אחד למשנהו. אם מישהו מצא סיכוי לזהות קרוב משפחה או מכר, הוא מיהר לנסוע למקום שממנו נשלחה הרשימה. טלפונים כמעט לא היו אז.



קופון עבורו אפשר היה להשיג בול למכתב בינלאומי
שנת 1945

עמדנו גם אנו, ככל היהודים במקום, והבטנו ברשימות. פתאום החלה שורה אחת, קצרה, לרקד לעינינו. הבטנו זו בזו ושוב ברשימה.

שמו של חנוך, אחינו הצעיר, אכן הופיע ברשימה - שחור על גבי לבן. חנוך!

ברגע הראשון פרצנו בקריאת שמחה ספונטנית לגמרי. "חנוך! חנוך שלנו חי!" אבל ברגע הבא נזכרנו באכזבה הגדולה, שנחלנו לא מכבר והשמחה חלפה לה.

זה היה כאשר מצאנו ברשימת ניצולי רבנסבריק את שמה, של אחותנו האהובה, הנדל. כל הנשים החולות שהיו במחנה, נאמר לנו אז, הועברו לשוודיה וביניהן - הנדל.

מיד כתבה אחותנו רבקה מכתב. "אנו חיות", כתבה בהתרגשות, "ומצפות לשמוע ממך. מה שלומך? מה מצב בריאותך? כתבי לנו בבקשה. אולי את יכולה לבא לבקר אותנו? אם לא - נבוא אנו אליך. רק כתבי וצרפי את כתובתך המדוייקת".

שלושה שבועות של ציפיה מתוחה עברו עלינו ואז הגיע המכתב.

"שמי, אמנם, הנדל דזיובס", כתבה הניצולה, "אך לצערי לא היו לי מעולם אחיות".

היתה זו מהלומה קשה לנו. בסך הכל נפרדנו מהנדל בפברואר 1945. קיוינו, כל כך קיוינו, כי היא נשארה בחיים...

התחלנו לחפש נשים שניצלו מרבנסבריק. אחרי מאמצים רבים נודע לנו שימים אחדים לאחר שהופרדנו מעליה ונשלחנו למחנות אחרים, אחותינו הנדל, נפטרה.

בצל הסיפור הנזכר לעיל, גם כשראינו את שמו של חנוך, הונמכו ציפיותנו אבל המשכנו, כמובן, לבדוק הלאה, כשעל אחותי שיינדל ועלי הוטל התפקיד של מציאת חנוך שלנו.

התמזל מזלנו ובהנהלת מחנה פלדאפינג זיהינו את ר' אברומצ'ה זמבה - בן דוד של דודנו, אחיינו של הגאון מורשא. ר' אברומצ'ה הכיר היטב את משפחתנו ונחלץ לעזרתנו ככל שהיה בידו. הוא דאג עבורנו לצידה לדרך, לסכום כסף לנסיעות ולמפות. הודות לו אף זכינו לטרמפ למינכן עם אנשי ההנהלה. חשוב היה לנו לחסוך כסף וזמן.

ממינכן היה עלינו לנסוע ברכבת לילה לפרנקפורט ומשם להנובר - עיר הגדולה והחשובה. בהנובר, ידענו, שיהיה עלינו לחפש דרך להגיע עד למחנה ברגן בלזן, שם כמפורט ברשימה, עשוי להמצא אחינו, חנוך.

יצאנו - תיירות שכמותנו - לדרך הארוכה. לפרנקפורט שעל הנהר מיין, הגענו בשעה 11:00 בבוקר.

"רכבת האקספרס", אמר לנו פקיד משועמם בתחנת הרכבה, "יוצאת בשעה 10:00 בלילה".

"לא נורא", ניחמנו זו את זו. "נטייל קצת בעיר". היה לה לפרנקפורט, עבר יהודי מפואר. חיו בה אנשי שם כמו הרב שמשון

רפאל הירש זצ"ל, הרב יעקב רוזנהיים זצ"ל, הרב יצחק ברויער זצ"ל ואחרים.

בשעה 8:00 כבר התיצבנו בתחנת הרכבת. רצינו לזכות במקום ישיבה - משימה לא קלה ברכבות של אז, שהיו עמוסות בני אדם עד להתפקע.

שלשה ימים נמשך המסע, ובסופו הגענו עד ברגן בלזן.

❋ ❋ ❋

שלושה חודשים אחרי המלחמה מצאנו במחנה הריכוז לשעבר, הרבה מאוד יגון. השבר היה נורא. הפליטים עברו מהצריפים בהם הוחזקו, לבנייני האבן ששימשו את הנוער ההיטלריסטי. רבים מהם היו חולים, תשושים ושבורים בגופם ובנפשם.

"חנוך דזיובס?" קימטו בהנהלת המחנה את המצח: "הבה נראה".

שמו של חנוך אכן נמצא ברשימה, אבל הוא לא היה כבר בברגן בלזן. ליד שמו היתה הערה בכתב יד: "הצטרף למשפחת צדרבאום שבשטנדל". התאריך של הערה זו היה, מאי 1945. ואנו עמדנו כבר באוגוסט 1945.

לאחר האכזבה הראשונה, שמחנו. שמחנו על שחנוך לא נשאר במחנה אחרי המלחמה. אלפים נפטרו שם אחרי השחרור ואנו מצאנו בשם המשפחה צדרבאום תימוכין לתחושה שעוד אחינו חי. המשפחה היתה ידועה לנו: אחת מבנות המשפחה היתה נשואה לבן דודנו.

❋ ❋ ❋

נשארנו בברגן בלזן עד הבוקר. היה עלינו לחדש את מלאי הכוחות המדולדל שלנו בטרם נוכל להמשיך בחיפוש, אחר אחינו.

העיירה שטנדל - בה הקים מר צדרבאום כעין "קיבוץ" בזעיר אנפין אליו סיפח כל אדם ששמו היה מוכר לו - היתה באזור הרוסי (גרמניה אחרי הכיבוש חולקה לארבעה אזורים: אמריקאי, אנגלי, רוסי וצרפתי). הגענו לשטנדל ואיתרנו את הכתובת שהיתה רשומה על פיסת נייר.

"זהו", נעצרנו ליד דירה מסויימת: "זה המקום".

בלב הולם התדפקנו על הדלת. שתיקה.

חזרנו ודפקנו. לא היתה כל תגובה. סקרנו את הדירה: התריסים היו מוגפים. הדלתות נעולות. לא ניכר בה שום סימן חיים.

נגשנו אל השכנים והקשנו על דלתם. השכן פתח את החלון, הציץ בנו והקשיב לשאלתנו.

"המשפחה הזו", אמר, "עזבה את שטנדל. הם עברו לאזור האנגלי, לברנשווייג".

ידי נשמטו. שוב אכזבה. אחותי היתה הראשונה להתאושש:

"טוב שמר צדרבאום משאיר בכל מקום כתובת", אמרה.

"נכון", החנקתי אנחה. "נצטרך לנסוע שוב".

הנסיעה נמשכה שעות אחדות ובסופה הגענו לברנשווייג. עצרנו עגלון ששוטט עם סוסיו והוא הוליך אותנו לכתובת המבוקשת. "רבונו של עולם", התפללנו כל הדרך בדומיה: "עזור לנו למצוא את אחינו בריא ושלם".

העגלה נעצרה ואנו ירדנו בזריזות. הפעם לא נשארה הדלת נעולה. נכנסנו והצגנו את עצמנו.

"שבנה, בבקשה", התבקשנו באדיבות. ישבנו בחדר האורחים, מצפות לראות את חנוך. שמונה חודשים עברו מאז ראינו אותו לאחרונה כשנקרע מעלינו קטן כזה, צנום. ההשתנה מאוד?

לא היה לנו זמן רב לתהות. חנוך נכנס אל החדר בו ישבנו ונעצר בראותו אותנו: "שיינדל... רותקה!"

היתה זו פגישה שכולה התרגשות ושמחה. זה היה אחינו האהוב - חי וקיים. יחידי משלושת אחינו...

בלילה נשארנו ללון בביתה של משפחת צדרבאום. זמן רב דיברנו עם אחינו על מה שעבר עליו במשך ארבעת חודשי הפרידה עד לסיום המלחמה.

למחרת נפרד חנוך ממשפחת צדרבאום שהושיטה לו יד עזר, פרשה עליו חסות והזרימה לו חמימות, תמיכה ואהבה שהוא היה כה זקוק להן.



חנוך חוזר איתנו
טירקהיים, 1945

חנוך חזר איתנו לטירקהיים. לאחר כשלושה חודשים עברה כל משפחתנו למחנה העקורים, ציילסהיים. עם בואנו, נפתח בי"ס קטן

לילדים ואחרי זמן קצר נפתחה ישיבה קטנה ללימודי קודש לבנים, ושמה היה "בית יוסף" ובה למד חנוך ארבע שנים. ראש הישיבה ומקימה, היה הרב הגאון ר' גרשון ליבמן, אשר הרגיש והבין, כי אין גרמניה מתאימה וראויה לבנות עליה ישיבה קדושה. הוא החליט להקים את הישיבה בפריז שבצרפת, ולשם העביר את כל הבחורים. שם הישיבה שונה ל"אהל יוסף" והיא קיימת שם עד היום.



רבקה אני וחנוך בתווך
ציילסהיים, 1946

לאחר כמה שנים, כשהיה חנוך נשוי ואבא לילדיו, ביקר אותנו בארץ ומפיו שמענו סיפור מרגש:

"באחד הבקרים, לפני נסיעתי לארה"ב פגשתי בעיר מינכן את חברי לספסל הלימודים, בציילסהיים, יעקב. שנינו שמחנו על הפגישה המקרית, לכאורה. והוא סיפר לי חלום...

"חלום חלמתי הלילה ואני מאוד נרגש", סיפר לי. תאר לעצמך, בחלומי ראיתי אשה מבוגרת, נמוכת קומה, צדקת, ועל ראשה צעיף שחור. פניה היו עדינות ואצילות. מעולם לא ראיתיה... היא הביטה בי ובעיניה תחנונים... ואז היא אמרה לי: "בקשתי אליך, בני — אל נא תעזוב את נכדי לבד... תלווה אותו בנסיעתו עד שיגיע למקום מבטחים... ושים לב, כי ישאר יהודי נאמן ולא יעזוב את תורתנו..." והאשה נעלמה."

"מעניין", אמרתי ליעקב, "איך היא נראתה?" יעקב תיאר את האשה ואז הייתי בטוח: "זו סבתי פייגעלע, הבת של הרבי מפילץ, בעל ה"שפתי צדיק"! אני זוכר אותה... היא הייתה אצלנו זמן קצר לפני המלחמה"... אני נתתי ליעקב סימנים נוספים והוא אישר, שאכן זו היא..."

לאחר שלושה ימים קבל חנוך את האישורים לנסיעה לארה"ב ועלה על האניה. אחרי יומיים, הוא פגש על הסיפון, לתמהונו הרב, את חברו יעקב. הוא לא ידע, כי גם הוא קיבל אֶפִידֶוִיט... (רשיון נסיעה לארה"ב ולמגורים שם).

כשהגיע לניו יורק נאמר לו ע"י הג'וינט, כי יתגורר בדיטרויט ולשם גם נשלח מיד. המארגנים בדיטרויט העבירו אותו למשפחה דתית. (לשמחתו, היה שם יהודי מקומי, מפולין, והוא העיד, כי חנוך מבית חסידי, חרדי, ואצילי והוא הכיר באופן אישי את הוריו).

בדיטרויט, חיפש חנוך ומצא את ישיבת "חכמי לובלין". ראש הישיבה היה הרב הגאון ר' משה רוטנברג שנמנה על תלמידי "ישיבת חכמי לובלין", בפולין. לאחר שיחת היכרות, נודע להם, כי הוא גם נכד של החדושי הרי"ם...

בהשפעתו של הרב רוטנברג נכנס חנוך לישיבתו, ובה קיבל חינוך תורני. הרב הנכבד הרעיף עליו אהבה וחיבה, כאילו היה בנו. בבוא הזמן, עזר לו הרב להקים בית נאמן בישראל עם בת ממשפחה נכבדה בירושלים. גב' שפרה דבורה, היתה בתו של ר' ברוך בנימין זאב ווינשטוק ז"ל, יליד ירושלים, הנמנה עם המשפחות המפוארות בירושלים, מזה מספר דורות.

אין לי ספק שלרב החשוב זה יעמדו זכויות רבות בשמים על פעולתו הקדושה והנעלה בחינוכו של אחי.

לחנוך ושפרה יש ב"ה שלושה ילדים. הבנים למדו בישיבות בארץ ובחוץ לארץ, כמו כן בת, שלמדה וקיבלה חינוך תורני וכללי. הם גם זכו ב"ה לנכדים ונכדות.

חנוך היחיד שנשאר בחיים משלושת אחיו, והוא גם הנצר היחיד למשפחת דזיובס העניפה והמפוארת, שנכחדה בפולין וממשיך את שם המשפחה. (נכדים ונכדות ב"ה נשארו בארץ ובחוצה לה אבל תחת שם משפחה אחר.) רק הודות לסיעתא דשמיא מופלאה נשאר חנוך בחיים, כנראה כדי ששם זה, לא יכחד.

❋ ❋ ❋

אחרי מספר שנים, חנוך נסע לניו יורק, לחתונת ידידו. אולם החתונות היה דו קומתי. חנוך התכופף לראות את האולם למטה, ולתמהונו הרב, זיהה באולם את חברו, יעקב. בלי להתמהמה שניה, ירד במדרגות כדי לפגוש את חברו הטוב, אותו לא ראה כבר הרבה שנים. אבל לא מצא את יעקב באולם, למטה, הוא נעלם מעיניו...

פרק שלישי

שלום לטירקהיים

חודש אב. קיץ נפלא זוהר בחוץ, שמש זורחת, פריחה ססגונית וצפרים מצייצות. כמה טוב להתבונן בפרח, בצומח, לראות את הפריחה, בכל מה שאלוקים ברא. הכל מאורגן, מסודר להפליא וחי תחת השגחתו של מנהיג העולם. כמה זה מזכיר את חופשות הקיץ שבילינו אז, בחיק הטבע... הטבע, כנראה, איננו מכיר בשינוי...



אחיותי ואני
טירקהיים, אוגוסט 1945

אני יוצאת לבוסתן הפרי המקיף את ביתנו. העצים עמוסי פרי, שפע של ברכה. אני רשאית להושיט את ידי, בפשטות, ולקטוף פרי. זה הרי, קטע מעולם אחר... כשטעם התפוח בפי, אני נגשת לנהר הקטן, הסמוך. "ארחץ את רגלי", החלטתי, ואני מודעת לכל פסיק בהתנהגות הנורמלית הזו. המים צלולים וזכים. אני מסתכלת בעומקם ורואה אבנים קטנות, חלקלקות, בקרקעית הנהר. ופתאום חוצה את המים, לנגד עיני, אמא ברווזה המנהיגה ביד אמונה את ברווזוניה הקטנים, מאושרים שכמותם...

גם יום יפה זה נגמר. השמש שוקעת, צובעת באדום עננים קלילים. קמתי בליאות נעימה, מנערת מעלי את גבעולי הדשא שדבקו בי. מוזר עד כמה נוסך יום אחד שכזה כוח ותקווה בלב, לקראת העתיד.

זמן מה אחרי אותו יום נקשו על דלתינו מכרים. הם הזכירו לנו מי הם:

מיודעיו של דודי. "הגענו הנה מלנדסברג", אמרו.

"גם אתם מחפשים, בודאי, אחר קרובים" הערכנו.

"כמובן", נאנחו אורחינו.

הזמנו אותם להסב עמנו לשולחן, ושיחה ערה התפתחה:

"מה אתן חושבות לעשות בעתיד?" התעניינו האורחים.

"איננו יודעות", הבטנו זו בזו. "שקלנו לאן נמשיך. לארץ ישראל, כנראה".

"אבל", אמרו לנו, "עליכן לתכנן את צעדכן הבא - לאט לאט. הן לא תוכלנה לנתר מכאן היישר לארץ ישראל".

"נכון", הסכמנו; "אנו מתכוננות, לומדות".

"על כל פנים", אמרו האורחים, "דבר אחד ברור: כאן, בעיירה זו, אין לכן מה לעשות. היא סתם עיירה נדחת בין הגויים".



הפגנה של שארית הפליטה "אנו רוצים לעלות ארצה"
טירקהיים, 1945

"האם יש, כיום מקומות טובים יותר?"

"ללא ספק. במקומות שונים קיימים מחנות עקורים של יהודים והם מתארגנים לעזרה הדדית בשטחים שונים הנוגעים לחיינו".

"האמנם?" ברקו עיני אחיותי: "היכן?"

"בעיירה ציילסהיים, כך שמענו", אמרו, "עומדים לפתוח מחנה עקורים יהודי, חדש".

"ציילסהיים? היכן היא נמצאת?"

"במחוז הכסט, לא הרחק מפרנקפורט דמיין. כדאי לכן לנסות ולהתרשם בעצמכן מן המקום".

העצה הזו התקבלה על ליבנו, וכעבור ימים אחדים נסעו אחיותי לתהות על המקום ועל תנאי המגורים שם. הן נפגשו עם המנהל,

מר וולפברג, ושוחחו אתו. תוך כדי שיחה הזכירה אחותי רבקה את הידע שלה בפקידות והוא קפץ על המציאה:

"האם יודעת את לנהל התכתבות בגרמנית?" שאל אותה.

"כן, בודאי", היתה תשובה של אחותי.

"אם כך, אוכל להציע לך עבודה: אני זקוק למזכירה!"

גם אחותי שיינדל, שלמדה הנהלת חשבונות, השיגה משרה וההחלטה נפלה - עוברים לציילסהיים.

מצאנו, כי תנאי המגורים שם היו נוחים למדי. האמריקאים הורו לגרמנים לפנות מספר רחובות למגורי יהודים ומר וולפברג דאג שתמסר לנו דירה יפה ומרווחת. לפי התקנות, הגיעה לכל משפחה דירה, אך לא רבות היו, לדאבוננו, המשפחות... על כן, התארגנו כמה נערות והיוו כעין תא משפחתי שזכה לדירה. נכון שהנערות לא היו, בדרך כלל, אחיות מלידה, אך כן היו מה שנקרא אז "לאגער שוועסטער" - "אחות מחנה"... קשר זה היה אז חזק אפילו מקשר של דם.

הצוותא הזו עזרה לבנות להתגבר, במידת מה, על החורבן הנורא; שותפות הגורל וההבנה יצרו נחמה פורתא.

את ההווי הזה שתארתי הכרתי מאוחר יותר. לפי שעה היינו, עדיין, באמצע המסע. המרחקים היו גדולים, בימים אלו שאחרי המלחמה. התחבורה לא פעלה היטב. בשלב ראשון נסענו מטירקהיים למינכן, בירת בווריה. דרך של 80 ק"מ בלבד הפרידה בין טירקהיים למינכן, אך מסע זה נמשך יום שלם.

הגענו למינכן - גאוות העם הגרמני - וראינו בתים הרוסים, רחובות זרועים אבנים. הכל היה חרוך ועלוב, לגמרי לא ראוי לגאוה...

במינכן לא התעכבנו הרבה. כבר בשעה עשר בלילה הגיעה רכבת שיעדה היה פרנקפורט. העליה לרכבת זו היתה כרוכה במאמצים רבים ושימוש רב במרפקים. הרכבת הגיעה עמוסה בפליטים מכל העולם שנעו ונדו בכל רחבי גרמניה. גם גרמנים רבים נסעו בה, ולנו ציפתה נסיעה בת שתים עשרה שעות! למזלנו מצאנו לנו ספסל.

לא היו רבים בני מזל כמונו: נוסעים נתלו על דלתות הרכבת, וגם על המדרגות הצטופפו אנשים. וכשהרמנו את ראשנו נתקל מבטנו בגגות הקרונות שהשחירו... הנוסעים לא נרתעו מלהתמקם, אפילו שם.

גרמניה זו, המסודרת והקפדנית, שכל סדריה והליכותיה היו רשומים ומתוכננים, שקעה לתוהו ובוהו של אי סדר. הגרמנים עדיין לא העיזו להרים ראש, כשהמוני הפליטים, שלא להזכיר את האנשים ששוחררו ושוטטו ברחבי הארץ, מחפשים...

הרכבת למרבה הפלא, לא כרעה תחת הנטל, ועשתה את הדרך במשך שעות ארוכות. לעיר ציילסהיים עצמה הגענו רק בתום עשרים וארבעה שעות של נסיעה, עייפות ומדוכדכות. אך בתחנת הרכבת המתין לבואנו איש שנמנה על הנהלת מחנה העקורים. הודענו להנהלה מראש על מועד בואנו ומה שמחנו לראות שדאגו לקבל את פנינו ולהביאנו לביתנו הארעי, ברחוב פפנויזה ארבעים ואחד - הרחוב הראשי של העיירה.

פרק רביעי

בציילסהיים

נכנסנו לבנין שברחוב פפנויזה ארבעים ואחד ועלינו לקומה השניה. סיבוב מפתח - והדירה לפנינו.

"איזה יופי!" קראתי, שמחה. תרתי נרגשת את הדירה ונהניתי משלושת החדרים ומן המטבח הגדול. "שמתן לב שכל הקומה לרשותנו?" שאלתי את אחיותי, שחייכו בסלחנות לביטויי ההתרגשות שלי.

"כן, רותקה, שמנו לב", אמרו לי; "וגם לכך שיש כאן מיטות עבורנו וכדאי מאוד שנעשה בהן שימוש מיידי".



אחיותי ואני ע"י ביתינו החדש
צלסהיים, מאי 1946

לכך הסכימו הכל: עייפה אותנו הדרך הקשה. "את הסידורים נערוך מחר", הפטירה רבקה בטרם שקעה בשינה.

למחרת התיצבנו במשרד לשם הרשמה ועריכת סידורים נחוצים. מצאנו שבמשרד החלה לפעול מעין "מחלקה לענייני הדת". בענינים האלו טיפלו הרב פינקוסביץ, הרב גיליבטר והרב שטאהל. הם עשו עבודת קודש חשובה זו במסירות נפש. פתחו בית כנסת באחת הדירות, דאגו לכשרות, לשמירת שבת, לטהרת משפחה - ובאותם ימים זה לא היה קל.

לאט לאט למדנו להכיר את המקום. ציילסהיים היתה, לגבינו, כמה רחובות ראשיים. ברחובות אלו התרכזו כל הפליטים היהודיים.

"הריכוז" כולו נוהל מבניין אחד מרכזי: זה הבנין שעמד בקרן הרחובות פיאלי - פפנויזה. בשעריו של בית זה באו הפליטים כדי לקנות מצרכים בחנות ה"כל בו" - כך קראנו לה - שמוקמה בקומה הראשונה. ובחנות זו אפשר היה למצוא אפילו קפה ושוקולד - מצרכי מותרות ממש.

מנין הגיע הכסף לתשלום בחנות? ה"משכורת" של דיירי מחנה עקורים שולמה אחת לחודש בתלושים. תלושים אלו היו השטרות שעברו לסוחר בחנות. עובדי "מחנה עקורים" ותלמידי בתי הספר קבלו תלושים למנות נוספות.

בקומה השנייה של הבנין שוכנו המשרדים, אך לא רק הם. זכור לטוב מחסן הבגדים שהיה שם. מארה"ב הגיעו אז בקביעות משלוחים ובהם בגדים. אלו נשלחו ע"י הג'וינט. הבגדים החדשים והמשומשים מוינו ע"י שלוש נערות שתפקידן היה לפרק את החבילות ולמיינן.

שמחנו בבגדים האלו באותם ימים ראשונים. לקחנו בתודה מה שניתן לנו ותיקנו אותם. זה היה הרבה מאוד לעומת ימי המלחמה,

כמובן, אבל לא לאורך ימים. כעבור חודשים אחדים כבר חיפשנו אריגים ותפרנו בעצמנו את בגדינו לפי בחירתנו וטעמנו. זה היה, ללא ספק, סימן להתאוששות מסויימת. מין שיבה לחיים.

❋ ❋ ❋

היה נחמד להתקל שוב בהומור היהודי הנפלא. בוקר אחד הגיע יהודי בשם שלמה, למחסן הבגדים.

"אני זקוק למעיל", אמר. "יש משהו בשבילי?"

"יתכן, יתכן", השיבו לו הבנות. "תוכל לחפש כאן".

מר שלמה נבלע בין הבגדים שגדשו את המחסן וכשיצא לאויר העולם היה בידו מעיל ועל פניו - חיוך.

מר שלמה מדד את המעיל ונאנח. המעיל היה גדול ממידתו.

"אבל מר שלמה", אמרה אחותי שראתה, כי נפלו פניו: "מה לך נאנח? הרי אתה, ככל הידוע לי, חייט מקצועי. קח לך את המעיל ותקן אותו!"

"שכל ישר, שכל ישר", מלמל מר שלמה ולקח את המעיל.

לאחר חודש פגשנו, אחיותי ואני, את מר שלמה ברחוב. היה יום סגרירי וקר ומר שלמה היה עטוף היטב במעיל הרחב והגדול מכפי מידתו.

"אוי, מר שלמה" אמרתי: "מדוע לא תיקנת את המעיל?"

"מה את רוצה", חייך מר שלמה חיוך רחב: "שאעבוד בחינם? לא מצאתי בכיסי המעיל את שכר העבודה"...

אנשים ניסו להתגבר על הקושי הנפשי הגדול, לאחר החורבן, בדרכים שונות. ההומור היה אחד מדרכים אלו. אנשים הירבו

לספר בדיחות שונות כדי לצחוק על עצמם - או כסיפורים מהעבר. נצמדנו בכל כוחינו אל העבר. להתנתק? לא יכולנו. לא יכולנו אבל גם לא רצינו. ניתוק משמע פרידה מכל היקר ומכל האהוב.

רצינו מאוד לנקום בגרמנים. ידענו שהנקמה הגדולה ביותר היא לחיות ולהקים משפחות יהודיות חדשות ולהוכיח, כי מזימתם לא עלתה בידם: האמונה היהודית ניצחה.



חתונה של הגב' רבקה הורוביץ-פנקוסביץ ממיסדות "בית יעקב"
ציילסהיים, מרץ 1946

הרבה מאוד עזרה קיבלנו שם, בציילסהיים, מיהודים ניצולי שואה, מבוגרים. הם שפעו חום לב והשפיעו מחומם עלינו. לא היה להם למי להעניקו...

אנחנו ידענו לקבל, אבל הרגשנו בשבר שלהם, בבדידותם הנוראה. הם ניסו לעזור לאחרים ולעזור לעצמם. היו קבוצות של אנשים גלמודים ובודדים שאיבדו את כל משפחותיהם והם התישבו ביחד בדירה, לא להיות לגמרי לבד...

בעצם, הם לא יכלו, אף לו רצו, להיות לבד. עם כל אחד הלכו כצל הנשים, הילדים, האחים... הם ניסו לחזק ולהתחזק במעין התוועדויות חסידיות שקיימו בדירות אלו.

פעם האזנתי לקטעי שיחה ליד אחת הדירות. חיפשתי את דודי ובזמן ההמתנה הקשבתי. הם דיברו - ממש כמו שעשינו אנו - על הבתים שחרבו, על המשפחות... הם סיפרו על אדמורי"ם וצדיקים שהם הכירו בימים הטובים. קמעה קמעה החלה אש החסידות, שמעולם לא כבתה בהם, להתלהט. התהליך היה מלווה בלא מעט כאב. "איפה הרועים שלנו?" שאלו זה את זה ואת עצמם. "איך נוכל להתגבר בכוחות עצמנו?"

אבל הם יכלו. כוחה של האמונה שלא כבתה בליבם עשתה זאת. היו מהם שכתבו לארץ, אל הרבי מגור, מכתבים וקיבלו בתשובה מכתבי עידוד שהפיחו בהם רוח חדשה.

"צריך לראות את הצד הטוב", אמרו. "הרי רק לפני חודשים מעטים היינו נחשבים כמתים - עור ועצמות. ותראו אותנו היום... יש סיכוי ויש עתיד וליהודים אסור להתייאש."

"ברוך... שלא עשנו עבד. ברוך... מלביש ערומים. ברוך... מתיר אסורים ברוך... זוקף כפופים". מלות התפילה האלו שאמרו בתפילת השחרית דיברו אליהם ישר פנימה, אל הלב. הם כיוונו היטב בברכות אלו.

המטבח תרם, ללא ספק, להתאוששות הגופנית ואפשר לומר שגם הנפשית. האנשים היו, כאמור, בודדים בחלקם הגדול, אבל מר וולפברג אירגן שם מטבח ציבורי. שתי בנות עבדו במטבח והן בישלו יום יום אוכל טרי. אם היה לך תלוש כזה, שקיבלו כל דיירי ציילסהיים, היתה לך ארוחת צהריים יום יום.

והיו גם אורחים ועוברי אורח, שנקלעו למקום, להם לא היו תלושים, אבל היה להם את הרב פינקוסביץ, הרב גיליבטר והרב שטאהל. הם נהנו מהכנסת אורחים מכובדת וממטבח, שבזכות אותם הרבנים, היה כשר.

אחיותי, רבקה ושיינדל, עבדו במשרד. אני למדתי וגם עבדתי בחצי משרה. שעות העבודה שלי היו גמישות כך שהצלחתי ללמוד. את שכרנו קיבלנו מדי חודש. אלו היו חבילות מזון שנשלחו ע"י הג'וינט.

"שכר" זה היה חשוב לנו מאוד. תוספת זו היא שגרמה לנו להתחיל להתרגל לחיות במושגים של בני חורין. כך הצלחנו לממן לעצמנו נסיעות וצרכים אחרים.



שתי אחיות מלכה ואני
ציילסהיים, יולי 1946

פרק חמישי

"שמע ישראל"

כעבור חודשים, לאחר שתמה מלחמת העולם השניה, התחילו להגיע שליחים - מהארץ ומחו"ל - לפולין. הם רצו לעמוד מקרוב על מימדי האסון הגדול שפקד את עמנו.

לא קל היה לשליחים אלו וליהודים בכלל, להאמין בכל השמועות, שהסתננו אליהם בדבר החורבן הנורא. המציאות בה נתקלו עלתה על כל דמיון פרוע. הם מצאו שרידים, זכר לחורבן הגדול של יהדות פולין (ושאר הארצות שעליהן עברה הכוס) וביקשו לסייע לשארית הפליטה ולעודד אותה להשרד.

לא כל השרידים נמצאו, למרבה הצער. חלק חשוב מאוד - ילדים שהוסתרו ע"י הוריהם במנזרים - לא הגיעו למקומות בהם התרכזו היהודים. הורים רבים רצו להציל את ילדיהם בכל מחיר, ובשעת המצוקה הקשה, מסרו את ילדיהם לידיהם של פולנים נוצרים ולמנזרים שונים ובלבד שינצלו מידי הצורר הנאצי. הם היו בטוחים, שמדובר בחודשים אחדים בלבד...

היו גם גויים שמיהרו למסור את הילדים היהודיים שהופקדו בידיהם למנזרים כאשר העריכו, כי הוריהם של אלו נהרגו וידעו, כי שוב לא יוכלו לצפות לגמול כספי תמורת החזקתם.

היו שניסו להוציא את הילדים מהמנזרים. חלק הצליחו. חלק אחר, גדול - לא. בין אותם שליחים היה גם הגאון, הרב כהנמן זצ"ל, ראשה ומקימה של ישיבת פונביז'. בהגיעו, החל מיד במלאכת הקודש שוברת הלב שלו. את כל מרצו, כוחו וליבו ריכז בהוצאת הילדים הללו מידי הגויים ובמיוחד מהמנזרים.

המשימה לא היתה קלה. בכל פעם שהרב עמד על ספו של אחד המנזרים נמנעה ממנו הכניסה פנימה. "הכניסה לזרים - אסורה", הכריזו השלטים בפתחי הבתים האפרוריים והקודרים האלו. אבל הרב לא נרתע ולא נסוג. הוא תיחבל תחבולות ותכנן תכניות, כדי לעקוף את הנהלות המנזרים ולחדור פנימה.

בוורשא, היה מנזר גדול. יום אחד הגיע לשם הרב כהנמן ודרש לדבר עם ראש המנזר.

"אני רוצה לראות את אחייני", אמר הרב לראש המנזר. הוא הביט ברב היהודי במבט קר, אטום מבע ואמר: "אי אפשר להכנס".

"אני מבקש ממך", הרב הפציר שוב ושוב: "הנח לי להכנס. אני רוצה לראות את אחייני".

"חכה כאן", אמר ראש המנזר. הוא התייעץ עם חבריו בעניין היהודי הרוצה לראות את אחיינו.

"בן כמה היה האחיין בהגיעו הנה?" שאל אחד ממחנכי המנזר.

"בערך בן שנתיים - שלוש", אמר.

"ואיך יוכל עכשיו להכיר את הילד? הוא אינו נראה כפי שנראה כשהוכנס הנה", אמר המחנך.

ראש המנזר חייך חיוך קצרצר. "אתה צודק", אמר. "נכניס אותו".

שער הברזל של המנזר נפתח לפני הרב. הוא הוכנס לאולם גדול, מלא כולו בדרגשי שינה. על הדרגשים שכבו ילדים למאות, בני חמש ושבע, כשהם מוכנים לשינת הלילה.

"אתה מכיר את אחיינך?" שאל הנזיר שליווה את הרב.

הרב עמד בדלת, הביט בכל הילדים ומעמקי ליבו יצאה זעקה: "שמע ישראל"!

כמה דרגשים חרקו ומעליהם קפצו - מיד - ילדים רבים וניגשו אל הרב. הם סבבו אותו, חיבקו את רגליו ונגעו בידים הקטנות בבגדיו.

המלים הקדושות העירו בלב הילדים את זכרונות בית אבא ואת אמא האומרת עמם "שמע" לפני השינה. אפילו בני השנתיים לא שכחו את המלים האלו שנחרטו עמוק בליבם.

הרב כהנמן זצ"ל, זכה. הוא הצליח להוציא ילדים יהודיים מהמנזר ולהחזירם לחיק עמנו. אך הוא היה בין הבודדים. עד היום עדיין מצויים ילדים יהודיים - שהם היום באים בימים - בגלות הזו, הקשה מכל.

פרק שישי

סיפורה של קרולה

גם בתי ספר הוקמו במחנה העקורים - לילדים קטנים, לגילאי תיכון וגם ישיבה קטנה קמה שם. מכאיב היה לראות כמה מועט מספרם של הילדים הקטנים שנרשמו לבית הספר... אחותי ואני נרשמנו לבית הספר התיכון.

זכינו לסיעתא דשמיא מיוחדת: תלמידותיה של הגב' שרה שנירר ע"ה, הגיעו אלינו. היו אלו רבקה הורוביץ ורבקה אנגלרד, מקרקא. הן התחילו למסור שיעורים בהשקפת היהדות, ובתורה, בקיבוץ הדתי של פועלי אגודת ישראל, שמוקם בבנין במרחק לא רב מאתנו. אט אט הורחב מעגל השיעורים וגדל מספרן של התלמידות. שיעורים אלו תרמו תרומה גדולה לבנות ואמונתן בבורא העולם התאוששה ונתחזקה.

נכנסנו לשגרת חיים מסודרת, פחות או יותר. יום אחד הופרעה שגרה זו בנקישות בדלת ביתנו.

"מי זה יכול להיות?" שאלתי את אחותי מלכה.

היא העיפה מבט בשעון תוך הליכה אל הדלת: "איני יודעת... עלינו להזדרז אם אנו רוצות להגיע לפרנקפורט". תוך כדי דיבור פתחה מלכה את הדלת.

"קרולה!" זנקתי; "כמה נפלא! בואי, הכנסי!"

משכתי פנימה את הנערה הצעירה שחייכה בפתח. שמחנו כולנו לקראת קרולה, אותה ראינו לאחרונה לפני חצי שנה, בטירקהיים. קרולה נשארה כמקודם - חביבה, נחמדה, מלאת חיים. אכלנו ביחד ארוחת ערב וסיפרנו זו לזו על כל מה שעבר עלינו בששת החודשים האחרונים. הבשורה המשמחת שלנו היתה מציאת אחינו הצעיר, חנוך.

"ומה חדש אצלך, קרולה?" שאלה רבקה משתמו ספורינו.

"יש לי סיפור מן המחנה", אמרה קרולה, "אבל תצטרכנה לשמוע אותו מן ההתחלה".

היא קראה את התעניינותינו בפנינו, והתחילה לספר:

"באפריל 1945 שכבתי על דרגש במחנה ברגן בלזן. לידי, סמוכה אלי, שכבה אשה בשם גניה. גניה היתה חולה אנושה. היא סבלה מחום גבוה במשך שבועיים ולא זכתה אפילו בכוס מים נקיים, שלא לדבר על טיפול רפואי. היא שכבה בקומה שלישית, וכוחה לא עמד לה לרדת, כדי לקבל את מנת הלחם שלה. התנאים הסניטריים היו איומים... טוב, הרי אתן יודעות...

אזרתי אומץ ונגשתי אל הקאפו:

- "הרשי לי להביא לגניה את הלחם שלה", בקשתי, "הרי המלחמה תסתיים עוד מעט"...

משפט אחרון זה שיכך את התפרצותה המתקרבת של הקאפו. זה הזכיר לה, שעליה לדאוג לתעודת ביטוח כלשהי בפני העתיד...

היא הרשתה לי, ואני דאגתי להביא לגניה את מנתה. קשה היה לה מאוד לאכול, אך היא השתדלה. בת עשרים ושש היתה בסך הכל, והשתוקקה לחיות.

ערב אחד פנתה אלי גניה ואמרה:

"קרולה, יש לי בקשה גדולה אליך".

"כן, גניה, מה רצונך? אם רק אוכל..."

"ראי, אני חוששת שלא אזכה לשמוח בשחרור המתקרב. אפילו את פרורי הלחם קשה לי לבלוע וזה אומר משהו"...

קולה של גניה נחלש, ואני נאלצתי לרכון אליה כדי לשמוע את דבריה:

"יש לי ילד קטן", אמרה גניה, ושוב הפסיקה.

"כן", עודדתי אותה; "מה עם הילד הקטן...?"

"ילד בן חמש... אני מבקשת ממך, עזרי לי למצוא אותו - כשתסתיים המלחמה".

שתקתי, לא ידעתי מה לענות לה. והיא שאלה:

"את שומעת אותי, קרולה?"

"כן, גניה, אני שומעת. אנא, הוסיפי ופרטי".

גניה נעצה בי מבט ממושך, ופתאום הבחנתי שיש לה עינים כחולות, גדולות ויפות. ברק ניצת בעיניה, עד עתה היו כאילו כבויות. היא המשיכה לדבר:

"לפני שנה וחצי, בספטמבר 1943, אחרי המרד בוורשא וחיסול הגטו, הסתתרתי עם ילדי בין הריסות הבתים. אני בטוחה שמלבדנו

לא היה שם איש... בלילות הייתי יוצאת עם בני, משה, ומחפשת משהו למאכל. קויתי שהמלחמה תגמר, ובעלי יחזור מגרמניה...

לילה אחד, כשיצאנו לשוטט, קרה לנו אסון: בני הקטן נתקל באבן גדולה ורגלו נשברה. לא יכולתי לטפל בו בעצמי. רגלו כאבה מאוד, התנפחה ושתתה דם, ואני הייתי אובדת עצות. מה לעשות?

לבסוף החלטתי: עלי להציל את חייו, ויהי מה. נטלתי אותו בזרועותי והלכתי איתו לבית החולים. ידעתי שהסכנה גדולה, אבל לא נשארה לי ברירה:

"מונדק", אמרתי לו, שיניתי את שמו, כדי שלא יהיה לו צליל יהודי...

"מונדק, אתה ילד גדול, בן שלוש וחצי, ואתה ילד נבון. אני מוכרחה להשאיר אותך כאן, על מדרגות בית החולים, כדי שיטפלו ברגל שלך"...

פרק שביעי

הילד משה

דמעות צצו בעיניו של מונדק - הוא משה. הוא התבונן בי בשתיקה, ובעיניו הגדולות היה הרבה עצב, והבנה.

"ד' ישלח אליך מלאך טוב בדמות אדם", אמרתי לו, "והוא יציל אותך".

השארתי את מונדק שם, על מדרגות בית החולים, ומרצי עזבני. עוד באותו יום מסר אותי גוי פולני לידי גרמני, וזכה בכיכר לחם. הגרמני לא ירה בי, כפי שחששתי, כי אם צרפני לקבוצת יהודים שמחבואם נתגלה. שולחנו לעבודת פרך בגרמניה, וממחנה למחנה הגעתי הנה, לברגן בלזן. זו תחנתי האחרונה... מכאן, כך אני מרגישה, לא אעבור למקום נוסף"...

"השחרור כה קרוב, גניה", אמרתי לה, "אל לך להתיאש".

"אני יודעת", הסכימה גניה; "הבחנתי שמזה ימים אין אנו רואות את הגרמנים. כן, החופש קרוב, אך אני לא אזכה לו. אני חושבת רק על מונדק, משה, בני.

אני מרגישה שהוא עדיין חי. נסי נא למצוא אותו... גם אחות צעירה לי. אולי תפגשי גם אותה.. עזרי לי. רוצה אני שבני ישאר יהודי".

קולה של גניה נחלש וגווע. הבטתי בפניה וראיתי שלווה ניסכת עליהן... היא חשה שהעול הכבד שהעיק עליה רפה והולך.

יומים לאחר שיחה זו נפטרה גניה. למחרת היום, השתחררנו...

❋ ❋ ❋

האנגלים הגיעו לברגן בלזן. הם היו מזועזעים למראה האנשים שהשתחררו; כולם היו "מוזלמנים", ולא כולם הצליחו לעמוד על רגליהם. אכן, לשלדי האדם המכוסים בחליפות פסים קשה היה לשמוח אפילו כשקורא להם דרור", אמרה קרולה, כאילו לעצמה.

הנדנו בראשינו: הבנו את כוונתה.

"הידעתן ש-20.000 איש נפטרו בברגן בלזן אחרי המלחמה?" שאלה אותנו קרולה.

"התופעה הזו חזרה גם במחנות אחרים", אמרה רבקה.

"טוב", שאפה קרולה אויר, והמשיכה: "ד' היה בעזרי, ואני החלמתי. רק בתום חודשים אחדים הרגשתי שאני כבר מסוגלת לצאת למסע, לנסוע לפולניה ולחפש את משפחתי.

אחרי שבקרתי אצלכם בטירקהיים נסעתי לפולניה. מכל משפחתי העניפה מצאתי רק שני דודנים שנשארו בחיים.

את גניה ואת בקשתה לא שכחתי. כל הזמן אני שומעת, כביכול, את סיפורה ואת צוואתה...

בידי היה רק שם בית החולים בוורשא ותאריך בו הושאר שם מונדק.

יצאתי למשימה של מציאת מחט בערימה של שחת: כך הרגשתי. אך זכרתי גם שלא עלי המלאכה לגמור... התפללתי לד' שיעזרני ויצאתי לדרך.

תחילה נסעתי לבית החולים ברחוב סינני. שיננתי לי את התאריך שנקבה גניה: זה היה ב - 25.9.43

נכנסתי פנימה והודעתי שאני מחפשת את הילד. דרשתי מהם לעיין ביומן מלפני שנה וחצי ולמצוא מה רשום בו על המקרה. המזכירה הרפואית נענתה לבקשתי ומצאה את היומן. היא עלעלה בו, ועצרה:

"זהו", אמרה; "אני חושבת שזהו המקרה".

עיינו ביומן ומצאנו את תיאור המאורע ולצד הרישום הזה הופיעה הערה: "שני גרמנים בקרו בביה"ח באותו יום ושמו לב לכך, שהילד שבור הרגל הוא מהול... הם טענו כי הילד הזה הוא יהודי ותבעו למסור אותו לידיהם כדי לירות בו.

המנתח סרב בעקשנות: "הילד אינו יהודי"! אמר בהחלטיות. "זהו ילד שנולד מהול"...

הגרמנים השתכנעו שזהו מקרה מיוחד ועזבו את בית החולים בלי לנגוע לרעה בילד."

"ומה ארע לו בהמשך?" בקשה קרולה לדעת בנשימה עצורה.

"תיכף, נבדוק", הוסיפה המזכירה לעלעל ביומן, והניחה אצבע על שורה שצוינה ביומן:

בתאריך 5.11.43 הבריא הילד והועבר לבית היתומים הגדול בוורשא". לא היה שם כל מידע נוסף.

"מובן מאליו", אמרה קרולה, "שנגשתי, קודם כל, לבית היתומים כדי להתחקות על עקבותיו של מונדק. לא זכיתי לשיתוף פעולה

מהנהלת בית היתומים, אם לדבר בלשון המעטה. הם בחרו להכחיש קיומו של ילד כזה אצלם מכל וכל. אני עמדתי על שלי ותבעתי בתוקף, כי יניחו לי לעיין בפנקס קבלת הילדים מתאריך 5.11.43. לאחר ויכוחים מתישים נאותו להודיעני, כי הילד מונדק הועבר לבית יתומים בטרנוב.

הייתי מאוכזבת מאוד. "רבונו של עולם", התפללתי, "עזור לי למצוא את הילד הזה!"

למחרת עליתי על הרכבת בדרכי לטרנוב. חפשתי ומצאתי את בית היתומים ושוב חזרה הפרשה על עצמה: המזכירה סרבה אפילו להסתכל בפנקס מלפני שנה.

"אני רוצה לראות את המנהלת!" אמרתי בכל התקיפות שיכולתי לגייס.

"המנהלת עסוקה!" ענתה לי המזכירה בקרירות.

"אם לא תניחי לי לפגוש את המנהלת אפנה לשלטונות", איימתי.

המזכירה נכנעה ואני פגשתי את המנהלת. גוללתי לפניה את הסיפור, והוספתי כי מונדק הוא אחייני (בהסתמך על כך שגניה היתה ה"לאגער שוועסטער" שלי...) ושבתי ודרשתי ממנה לעיין ביומן ולבדוק אם יש בו מידע עבורי.

לא על נקלה עשתה המנהלת כבקשתי. הרבה צעקות היה עלי להקים ודמעות לא מעטות להזיל... בסופו של דבר מצאה המנהלת רישום על הילד ביומן, ותוך עיון מדוקדק נתברר, כי במאי 1945 עזב מונדק את בית היתומים ועבר לבית דומה, בזאקופנה.

לא רציתי לחדול מן התנופה, ועוד באותו יום נסעתי לזאקופנה. הגעתי שמה בשעת לילה מאוחרת ושכרתי חדר ללינה במלון. עודדתי את עצמי בתקוה שעם בוקר יעלה בידי למלא את המשימה שלפני.

פרק שמיני

החיפוש אחרי הילד משה

בבוקר התברר לי, שהדברים אינם כה פשוטים. אורחי המלון בהו בי, כששמעו, שבכוונתי להגיע לבית היתומים:

"כדאי לך לבדוק היטב את הנושא", אמרו לי. "כפי ששמענו לא קל להגיע שמה".

"חשתי מועקה", אמרה לנו קרולה שראתה בעינינו את ההזדהות איתה. "נגשתי אל אחד מעובדי המלון, תושב המקום, ושאלתי אותו:

"מהי הדרך הקצרה ביותר המוליכה אל בית היתומים?"

העובד הניח מידו את הכף הגדולה בה אחז וענה:

"הדרך הקצרה ביותר... זה לא מעשי. בית היתומים ממוקם על פסגת הר, במנזר, ובחורף אין גישה למקום".

"אין גישה?" חזרתי אחריו; "זה לא יתכן? ומה בדבר אספקה?"

"כמובן", הסכים העובד; "אספקה מובאת למקום פעם בשבוע, אך זהו הקשר היחיד עם המקום".

"כל הדברים האלו לא הרתיעו אותי", אמרה קרולה. "החלטתי שעלי להגיע למקום ויהי מה. חפשתי עגלון עם סוס ומגלשה ומצאתי.

אני רוצה להגיע לבית היתומים עוד היום", אמרתי לו.

"העגלון גרד את עורפו. "עוד היום?" אמר, "זה קשה מאוד".

"אני יודעת", אמרתי, "אך זה אפשרי".

"כן," אמר לאיטו, "זה אפשרי, אבל עליך לדעת שיש לטפס כל הזמן לגובה. נסיעה כזו תעלה כסף רב".

"אשלם", אמרתי. ויצאנו לדרך.

הנסיעה היתה, אמנם קשה, אך בכל זאת הגיעה לסופה. אחרי שעתיים, ראיתי את המנזר הגדול והאפור, בנוי כולו מאבן. את המנזר הקיפה חומת אבן בלתי ידידותית. קרבתי אל השער הגדול ומשכתי בפעמון.

הדלת נפתחה והשוער בחן אותי בעין חשדנית ובסקרנות.

"במה אוכל לעזור לך?" שאל.

"אני רוצה לראות את מנהל בית היתומים", השבתי.

"הכנסי פנימה", הזמין אותי, "וחכי".

חיכיתי במשך כשעה ופתאום עמדה לפני נזירה, אשה כבת חמישים. "אני מנהלת בית היתומים", אמרה. "מה את מבקשת?"

"באתי לקחת את אחייני, הילד מונדק, שנמצא אצלכם", השבתי.

רגע ארוך התבוננה בי הנזירה ואז ענתה בשלווה:

"טעות בידך, גברתי. אין לנו כלל ילד בשם מונדק". היא קמה מכסאה ופנתה לצאת.

זנקתי ממקומי: "האחיין שלי נמצא כאן, במנזר! לא יועילו לך שום הכחשות, אני יכולה לזהות אותו!"

המנהלת התבלבלה. "רגע", אמרה, "אשאל את אם הבית".

אחרי ההתפרצות הזו ישבתי בחדר ורעדתי מקור ומהתרגשות. בליבי התפללתי כל הזמן שד' יעזור לי. חזקתי את עצמי ואת החלטתי, לא לעזוב את המקום בלי הילד.

אחרי כשעה חזרה המנהלת, ועמה שתי נזירות נוספות - אם הבית והמנהלת החינוכית. הן שאלו אותי שאלות, ואני הבהרתי להן איך הגעתי אל המנזר הזה.

דברי לא שכנעו אותן, והן אמרו לי בקור רוח שהן מצטערות, אבל... ואז הבזיקה בראשי הברקה: "בן דודי", אמרתי להן, "הוא אחד הגנרלים החשובים בצבא הרוסי ויש לו תפקיד נכבד בממשל החדש בפולין. אם לא תסכמנה למסור לידי את הילד אחזור מחר בלוויית קצינים רוסיים ועם צו מסירה!"

הבטחון העצמי שהפגנתי הרשים אותן, והן נטלו פסק זמן נוסף "להתיעצות" כפי שאמרו.

שוב נשארתי לבדי בחדרי, ורטט בלתי נעים חלף בגבי. גרשתי את החולשה הזו מתוכי, ושוב החלטתי לא לוותר.

ישבתי והסתכלתי מולי. היה שם אולם גדול מאוד, ריק וקר. היו בו חלונות גבוהים והאולם היה אפל. ישבתי כך ובהיתי, כשלפתע שמעתי פסיעות של רגלים קטנות. קמתי ממקומי, מכווצת, וקרבתי אל האולם. מחזה עצוב נגול לעיני:

עשרות ילדים, בני חמש - עשר, כולם מגולחי ראש ובגדים קלים בלבד לגופם, טיילו באולם מסביב לקירות. רגליהם המסכנות

היו נעולות נעלי בד. המראה היה עגום וצובט לב. הם נראו מסכנים ועלובים. הנפחדים אלה הלכו בזוגות, מחזיקים זה ביד זה, ולפתע נפל מבטי על ילד אחד. עיניו הן שמשכו את תשומת לבי: הן היו כחולות וגדולות, ממש עיניה של גניה...

"מונדק!" קראתי; "מונדק!"

הילד עצר, ואני רצתי לקראתו, וחבקתיו חזק חזק אל לבי. הילד המסכן לא הבין מה אני לו, אך הוא נענה לי. חשתי את ידיו הקטנות הרזות, מתהדקות סביבי.

עיני התערפלו מדמעות. הייתי בטוחה שזהו מונדק. המנהלת ונשי הצוות היו עדות למחזה הזה והבינו שלא יעלה בידן למנוע אותי מלקחת את מונדק. לכן בחרו בגישה שונה:

"השאירי אותו כאן עד מחר", אמרו, "אנו נדאג לבגדים חמים עבורו".

לא רציתי לדחות זאת למחר ובקשתי:

"תנו לי אותו כמו שהוא. אני אטפל בו".

הנזירות הביאו לי בגדים אחרים ואני הלבשתי את הילד המסכן ולבי בכה, כשראיתי את גופו הקטן, המכוסה פצעים מוגלתיים. הוא נראה קטן כילד בן שלש. גם עיניו היו נגועות בדלקת חריפה, כמו מרבית חבריו כאן. הזמנתי סוס עם מגלשה, ואת הלילה עשינו שנינו בבית המלון בזאקופנה.

כבר למחרת נסענו לדירתי, בלודז'. שם זכה מונדק לטיפול רפואי ותוך שבועות אחדים התאושש והיה לילד חמוד ובריא".

הפרעתי את הדממה שנשתררה: "והיכן הוא עכשיו?" שאלתי.

"מסרתי אותו, בינתיים, לארגון יהודי המטפל ביתומים במטרה לשלוח אותם לפלסטינה. הבטחתי לו, כמובן, שאחזור אליו בעז"ה כאשר אסיים את החיפושים המתישים אחרי משפחתי, והוא הבין".

פרק תשיעי

אירוסיה של אחותי רבקה

הסיפור המרגש שספרה לנו קרולה החזיר אותנו למציאות.

בכל זאת, גם עת לשמחה הגיעה: שמחה משפחתית כמעט כמו בימים מקדם. הדגש על ה"כמעט"...

אחותי רבקה התארסה. נפלא לחשוב שמשפחתנו הקטנה עתידה להתרחב. חתונה מהווה עבורנו חוויה גדולה; בכל שנות המלחמה לא ראינו חתונה. אומנם פה, בציילסהיים, כבר התקיימו ארבע חתונות - חתונות יהודיות כדת וכדין, אבל השמחה לא יכלה להיות שלמה...

"עכשיו", אמרתי לאחותי רבקה, "אני מבינה את האימרה השגורה: "שמחות בלב שמח... זה לא מובן מאליו, נכון?"

"לא", הביטה בי אחותי, "כלל לא מובן מאליו"...



אירוסין של אחותי רבקה
ציילסהיים, 1946

החורף ביליתי בפעם הראשונה בחיי חופשה בהרים. אמה של חברתי לנה לקחה את שתינו לגרמיש פרטנקירכן. המקום הוא נפלא. הנוף, מרהיב עין. הבתים בפסגת ההרים בנויים מעץ חטוב והכל מכוסה בפוך לבן. בדרך למלון, התפעלתי מכל מה שסביב וקריאות שמחה פרצו מלבי החוצה. רבונו של עולם, כמה יפה כאן! ממש עוצר נשימה...

שלג לבן נוצץ בקרני השמש, זורק עשרות גוונים יפהפיים. הכל על רקע הלובני... אני משתדלת לצלם הכל הכל בתוך ליבי, שזה ישאר בי לעולם.

זה החורף הראשון - לאחר המלחמה - שבו לא סבלנו מקור. בבית חמים ונעים. אנו מחוממים בפנים ובחוץ. נהניתי מהשלג ומפטיטים הלבנים שמרקדים באויר. בדרך לבית ספר השתעשנו עם כדורי שלג, דומה לפעם, בעבר הרחוק...



חברתי לנה ואנוכי על המגלשיים
גרמיש פרטנקירכן, 1946



בהרים
גרמיש פרטנקירכן, 1946

❋ ❋ ❋

השלגים נמסו והחורף כבר מאחורינו. קרני השמש מחממים את האדמה ופה ושם ראינו צצות סיגליות, המבשרות על בואו של אביב. כמה נפלא לראות את ההתעוררות של הבריאה ולחוש אותה, בכל עוצמתה.

חודש ניסן מתקרב ואיתו פסח, פסח הראשון לאחר השחרור.

בבית כולנו עובדים בשמחה ומודים לה׳ על הכל, על כל צעד ושעל. כמה טוב לנו שיש עבור מי לעבוד!, עבור היקר בעולם, המשפחה... הרכוש הגדול ביותר בעולם.

"הדודים" האמריקאים עוזרים לנו הרבה ונוטעים בנו תחושה נהדרת, בדאגה לנו. נודע לנו, כי יש משלוח גדול בדרך: יין, שמן, סוכר וגם קמח לאפית מצות והכל ב"ה עם הכשר. בציילסהיים מתארגנת קבוצת עובדים לאפיית מצות, וכמובן בראש עומדים הרבנים החשובים והמסורים לכל מה שקשור ל"ידישקייט", מהמחלקה לענייני דת.

הנשים והבנות התנדבו לרידוד המצות. אינני יודעת למה דווקא לי יצאו מצות בצורת כל "חלקי העולם" - חוץ מכדור הארץ הגדול... כשהמצות יצאו מתנור, זיהו כולם, מיד, את אלו שלי... עד לשנה הבאה, אני מבטיחה לכולם, שבעז"ה אלמד את תורת הרידוד...



אפית מצות
ציילסהיים, 1946

❋ ❋ ❋

אחרי חג הפסח הגיע אלינו אורח חשוב מאד, הרב בנימין מינץ. הוא היה יו"ר של פועלי אגודת ישראל, בארץ. הרב מינץ נפגש עם הרבנים ואנשי המחלקה לענייני הדת שליוו אותו לכל מקום. בין המלוים היה דודינו הרב אברהם מרדכי רוטבלט, אחי אמי. הוא תלמיד חכם ידוע, שרבים הערכו אותו בגלל השיעורים שנתן להם ובגלל העידוד שעודד אותם. כמו כן היה בין אלה גיסנו היקר והנערץ, ר' לייבל יוסטמן. שניהם היו נכדים של "שפתי צדיק" ובני דודים של הרב מינץ.

חלק מהפגישות עם הרבנים והאנשים, התקיימו בביתנו. הרב בנימין מינץ הקשיב לכולם ועודד את האודים, הניצולים מהאש. הוא הבטיח לעזור להם בשטחים שונים ובמיוחד לעשות מאמץ בהגדלת מכסת "הסרטיפיקטים" - אישורים לעלות ארצה.



ביקורו של הרב בנימין מינץ השליח מארץ הקודש
ציילסהיים, 1946

פרק עשירי

נישואיה של אחותי רבקה

את ההכנות לחתונתה של אחותי ערכנו בהתלהבות רבה. כולם לקחו חלק בהכנות - מי באפיה, מי בבישול ומי בתפירה. לי אישית, היה חשוב שהחתונה תהיה גם נאה, דומה לפעם... לא הסכמתי לראות שוב כלי אלומיניום בסעודה, כאילו היתה החתונה המשך של המלחמה... השגתי, במאמץ לא קטן, כלי חרסינה וסכו"ם נאה, וכל בני הבית שקעו בבישול ובאפיה. הריח הטוב, הביתי, של המאכלים, התפשט בכל הרחוב.



בעזה"ית

קול ששון וקול שמחה

קול חתן וקול כלה

שנת "ת' ינאל עמי "ישראל" לפ"ק

הננו מתכבדים בזה להזמין את כ' על שמחת כללית אשריונגי שתתקי אי"ה לכוד"ש ובשעה מוצלחת ביום ד' פ' כי תצא ת' לחודש אלול (14. 9. 1946) בעיר ציילסהיים מאפענויזע 41 ואי"ה בשמחתכם נשוב לכם כנמולכם.

ה ח ת נ: יצחק מאיר יהודא אריי ב"ר בנימין אליעזר

ה"ר יוסמאן מלאדו נבר הרח"ק וצ"ל ספילין.

ה כ ל ה: יוכבד רבקה ב"ר יצחק מאיר ה"ר דוכאם

מפשענמחוב נבית הרח"ק ד"ל ספילין.

הזמנה לחתונה של אחותי וגיסי
ציילסהיים, 1946

החתונה הזו היתה מיוחדת: לכלה היתה משפחה. היו לה שלוש אחיות, אח, ואפילו דוד. גם החתן, שנשאר יחיד משבעת האחים במשפחתו מצא בכל זאת שני דודנים.

וכך נערכה החופה, שבהתחלה ליוו אותה הכל בבכי, אבל אחר כך נערכו ריקודים עד חצות ליל.

"רבונו של עולם", התפללתי שוב ושוב, "אנא ברך את הזוג בחייהם המשותפים, שיצליחו להקים בית נאמן בישראל"... לא יכולתי להמנע מלערוך חשבון כאוב: "לפני החורבן האיום היה מספרם של הדודים והדודות מצד הורי ביחד עם הדודנים המבוגרים, מגיע למאה איש בקרוב... איפה הם היום?... מוטב להפסיק לחשוב על כך", גערתי בעצמי ויצאתי שוב במחול.

כך קמו, מתוך ההפיכה, הבתים החדשים: כל זוג נשוי שימש בתפקיד של שושבינים לזוגות החדשים, "במקום" ההורים, שאינם.

החתונה על התרוממות הרוח שהשרתה על כולנו, עברה, וחיי השגרה יום יומיים נמשכו.





החתונה של אחותי רבקה
ציילסהיים, 1946

לאחר נישואיה עברה אחותי רבקה להתגורר ברחוב קטן, מקביל לרחוב פפנויזה. את הדירה היא קיבלה ממנהל מחנה העקורים.

הבתים ברחוב מגוריה היו נאים כולם. תריסים ירוקים קישטו אותם וגגות רעפים אדומים השרו על הרחוב כולו, שלווה כפרית. אלו היו בתים קטנים, דו קומתיים. סביב כל בית היתה גינה ובה עצי פרי ופרחים.

לא היו ברחוב זה עסקים. הוא כאילו תוכנן למען זוגות צעירים שנישאו זה מקרוב. כל אחד מזוגות אלו קיבל לרשותו בית מרוהט. היו אלו תנאים טובים להתחיל את הנישואים. האויר הצח, האוירה החמימה ששררה בין דיירי הרחוב - כל אלו עזרו להם להסתגל לחיים החדשים, שהחלו לצוץ מן האפר.

המשפחות הצעירות הקימו את ביתם, כשהן תלושות מהווי חיים תקין של בית יהודי. הכל היו מודעים למצב זה ולכן הגישו

הנשים המבוגרות עזרה לצעירות. הן הדריכו אותן בעדינות ואיפשרו להן לשאול שאלות ולקבל תשובות.

בכלל לקחו המבוגרים על עצמם אחריות על הצעירים והשתדלו לעזור לדור הצעיר ככל האפשר. כל אחד שמח להטות שכם ולהושיט יד וכך להיות שותפים בהקמת הבית היהודי מחדש. הבעיות אז היו שונות לחלוטין מאלו של היום. אף אחד לא התווכח על צבע הטפטים, מהסיבה הפשוטה, שטפטים לא היו. לאף אחד לא היה רכוש ולא כסף והזוגות הצעירים התחילו מההתחלה - ממש.

מה שעבר אז, באותם ימים, "לסוחר", היה היחוס, מידע על המשפחה. בנות רבות נשארו בודדות - ללא אח וללא אחות. חלקן לא ידעו כלל מי הן ולאיזו משפחה הן שייכות. הן נותקו מהמשפחות, ברחו מן הגרמנים ועברו בכמה ארצות עד אשר מצאו קהילות מאמצות: כאלו היו בהונגריה, בצ'כיה וברומניה ושם התאקלמו עד אשר נגזר עליהן גירוש שני, בשנת 1944.

לכן היו האנשים מחפשים את בני עירם, עיירתם או כפרם ללא הרף. היהודים היו מפוזרים במחנות עקורים השונים וכולם חיפשו את כולם. המושג "בן העיר או "בן העיירה" - "דער שטייטישע" - היה חשוב לכל אחד מהפליטים. כשאיתר מישהו את בן עירו שמח כאילו זיהה אחד מבני משפחתו.

אני הייתי שייכת למשפחות המאושרות - הבודדות - שידעו מנין באו. היו לי אחיות "אמיתיות", יש לי אח ואפילו דוד שעבר להתגורר איתנו. ידעתי להעריך את המצב הטוב הזה ולהודות לה'.

וידעתי גם שעלי לעזור בפרנסת הבית ה"מלא", כביכול, שלנו. הג'וינט סיפק לנו שלוש ארוחות ליום ואף מימן את לימודינו. זו היתה תמיכה חשובה ובסיסית, אבל אדם - בן חורין - זקוק לכמה אגורות בכיסו לצרכים נוספים.

דיברתי על כך עם רבקה והיא הציעה לי לעזור לה פעם ביום, בשעות הערב, בחלוקת המזון. נוסף לכך הוטל עלי לסייע, שלושה ימים בחודש, בחלוקת תלושי מזון לדיירים יהודיים, מציילסהיים. לפעמים נקראתי לעזור לה, בשעות אחר הצהריים, בתיוק מסמכים שונים.

בתמורה לעבודה זו הייתי מקבלת חבילה ובה "מעדנים": קקאו, שוקולד, קפה, אורז. מצרכים אלו היו כמו מטבע. יכולנו להחליף אותם בפירות וירקות וגם לקבל תמורתם מרקים גרמניים. כך יכולנו לצאת מדי פעם למסע ואף לקנות בגדים ונעליים.

ה"עבודה" שלי בוצעה, כפי שסיפרתי, בשעות מזדמנות. "עבודתי" העיקרית היתה לימודים - שלי ושל אחותי.



אחיותי ואני בגינה שלנו
ציילסהיים, 1946

פרק אחד עשר

בנות "בית יעקב" בפולין

מורתי, שלמדה בסמינר בקרקוב והיתה תלמידה של הגב' שרה שנירר עליה השלום, סיפרה לי מעט על החיים בסמינר, שם.

מטרת הלימוד בסמינר הייתה לחנך את הדור הצעיר.

שאיפתה של מייסדת ומעצבת תנועת "בית יעקב", הגב' שרה שנירר ע"ה, היתה להקים קדרים קדרים של מורות, שיסחפו את הבנות בעקבותיהן, שיקרינו עליהם אמונה בה' ומידות טובות כדי שגם התלמידות הללו, ברבות השנים, תמשיכנה גם הן לחנך את הדורות העתידיים כדי שגחלת של עם ישראל לא תכבה.

לשם כך היא אספה וקיבצה קבוצת תלמידות - אלו התלמידות שהיוו את גרעין תנועת "בית יעקב". במשך שנים היו רכונות על ספרים ושומעות הרצאות מפיו של הרב יהודה לייב אוריאן הי"ד. הוא הצליח להכניס את הבנות לפלנטה אחרת, נעלה ומרוממת.

הרב יהודה לייב אוריאן הצליח לנווט ולנתב את הבנות לאפיקים רוחניים, בהחדרת יראת שמים צרופה, אהבת אלוקים והקנית מידות טובות.

סיפרה לי אותה מורה, כי זכורות לה שבתות שתרמו רבות להתעלותן. באחת השבתות, בשעת בין השמשות, סיפר להן הרב אורליאן, על מעמד הר סיני ומתן תורה.

בשעה ששמעו הבנות את ההסברים הנפלאים קולחים מפיו, עבר רטט בגופן. כולן ללא יוצאת מן הכלל, עקבו אחר כל מילה שיצאה מפיו. הן חשו, שהן עוברות כעת כליל לחוות את מעמד הר סיני, כאילו הן שומעות ורואות את הקולות והברקים...

כדי לאגור כוחות נפשיים, ולהתמודד עם האתגרים והמטלות החשובות המצפות לבנות הסמינר, הכינו עבורן הרבנים, תוכניות לימודים מיוחדות.

אחד הדברים החשובים היה, להכין תוכנית לחיים ערכיים על פי תורה של בורא העולם. עליהן היה לעמול ולעבוד על המידות של עצמן והכל לשם שמים. הלימודים עוררו בהן רצון לעשות חסד, לעיין וללמוד מהאוצרות שלנו.

בחופשות הקיץ היו בנות נוסעות למקומות קיט שונים, כדי לאגור כוחות נפשיים... כל אחת מהן ידעה היטב, כי התנאים הטובים בסמינר, הלהיות "יחד" עם כולן, זה רק זמני. עליהן להכין את עצמן מבחינה נפשית ורוחנית לאתגרים המחכים להן. אף אחת לא ידעה, לאן תשלח, לאיזה עיירה או כפר נידח, וגם לא ידעה עם מה ואיך יהיה עליה להתמודד.

רק עכשיו, אחרי למעלה משבעים שנה, במבט לאחור, רואים, כי האבוקה שנדלקה אז על ידי גדולי התורה, שם, עדיין בוערת ומאירה, והיא שהצילה את כלל ישראל.

האחריות של גדולי הדור דאז, בהקמת "בית יעקב", גרמה לכך, שהחוליה המקשרת את עם ישראל עם העבר לא התנתקה.

נר נשמה לאלה שנספו בחורבן הגדול. הי"ד.

פרק שניים עשר

התארגנות בנות "בית יעקב" במחנה העקורים ציילסהיים

בהתחלת שנת 1946, הגענו למחנה העקורים ציילסהיים. בבואנו לשם, נודע לנו, כי הוא קיים כבר כשלושה חודשים. אנשי ההנהלה החלו להתארגן ולהקים מוסדות: כמו בי"ס, מטבח, משרד וכו', באחד הבתים הוקם בי"ס לילדים. לדאבוננו, לא היו הרבה ילדים במקום. גם במקומות אחרים צצו פה ושם ילדים בודדים.

רוב האוכלוסיה במחנה העקורים שלנו וגם במחנות אחרים, הייתה מורכבת מאנשים צעירים ומקצתם, בני גיל העמידה.

זמן קצר אחרי בואנו, הגיעו לציילסהיים שתי מורות שהיו תלמידותיה של הגברת שרה שנירר ע"ה. שתיהן גמרו את הסמינר בקרקוב והספיקו כבר ללמד בבתי ספר של "בית יעקב", בפולין, תלמידות רבות.

מיד עם בואן, קיבלו אותן המורות חדרים למגורים, והחליטו להשאר איתנו. אחת מהן הייתה הגב' רבקה הורוביץ, והשניה - הגב' רבקה אנגלרד.

אחרי זמן קצר החלו המורות לתת שיעורים בלימודי קודש. למרות שמספר הבנות היה זעום, זה לא הפריע להן. הרצון לפעול ולתת, איפיין תמיד את מורות "בית יעקב" והן היו דוגמא אישית לנו.

המורות היו אלה, ששאפו להקים וליסד מהגרעין הקטן הזה "בית יעקב", במחנה העקורים שלנו.

לשמחתנו, בקיבוץ פועלי אגודת ישראל, קיבלנו חדר מרווח ובו למדנו. היינו ממש בנות בודדות. לאט לאט הצטרפו בנות נוספות. פעמיים בשבוע למדנו יהדות ובשבתות היינו לומדות מפי המורות שלנו פרשת השבוע.



בנות "בית יעקב"
בד-נאוהיים 1946

כדי למשוך יותר ויותר בנות החלו לארגן עבורנו טיולים בחיק הטבע.



בנות "בית יעקב" בטיול בחיק הטבע
ויס-באדן, 1946

טיילנו במקומות קיט שונים והתפעלנו מפלאי הבריאה. הנופים, הנהרות, הגבעות העטופות בירוק ומעל לזה, שמים כחולים...

באותו יום בו נסענו לבד-נאוהיים, מזג האויר היה יפה. השמש, שבשנות המלחמה כמעט לא זכינו לראותה, חייכה אלינו, עכשיו, ממרומים. אט אט, ספגנו לתוכנו את היופי, נשמנו את האויר הצח ומצב הרוח שלנו השתפר. התחלנו לשיר... לחייך זו לזו... כמה שנים לא זכינו לראות, שהבריאה כה נהדרת!

הטיולים אכן העשירו אותנו מבחינה רוחנית וגם גופנית. הם הביאו, כך הרגשנו זאת היטב, מזור לליבנו ולנפשנו...

אין לי ספק, שהשיעורים שקבלנו, כמו גם הפעולות האחרות שאיחדו אותנו להיות ביחד, השפיעו לטובתנו. ה"יחד", לא להיות "בודד" ולהסתגר, איפשר לכולנו להשתלב בחיי יום יום, וטיפין טיפין להשלים, ולו במקצת, עם חוסר המשפחה האהובה... "צרת רבים" אומרים: "חצי נחמה"... אבל בין אמירה למעשה יש מרחק רב.



בנות "בית יעקב"
ציילסהיים, 1946



בנות "בית יעקב"
בד-נאוהיים, 1946

הבנות שהיו שבורות ורצוצות בנפשן ובגופן, בגלל אובדן היקר והחשוב בחיים - המשפחה, הצליחו לעודד ולהתעודד וגם להתאושש קצת. החזרה לחיים הייתה איטית וכאובה. היה עלינו להשלים עם המצב...

כולנו הערכנו את מסירות הנפש של המורות שלנו, המסורות: גב' רבקה הורוביץ-פינקסביץ וגב' רבקה אנגלרד-הופמן, על

מאמציהן שעשו לחיזוק הבנות באמונה ובטחון באלוקים. גם מורות יקרות אלה איבדו את האהובים והיקרים, ואני בטוחה, שעבודת הקודש שהן עשו, הביאה להן אושר, סיפוק וחיזוק בל ישוער.

עצם הנתינה, נותנת סיפוק לכל אחד. אדם שבור המחדיר שמחה בלבבות שבורים של אחרים הרי הוא בבחינת מה שאמרו חז"ל: שהמתפלל על חבירו והוא צריך לאותו דבר — הוא נענה תחילה. גם לבבו השבור — מתרפא.



בנות "בית יעקב" בטיות בל"ג בעומר
בד-נאוהיים, 1946

פרק שלושה עשר

"יזכור"

מהר מאוד הבחנתי בכך שהימים מתקצרים והולכים והקיץ עומד להפרד מעלינו. בשמיים חלפו להקות גדולות של ציפורים בדרכן לארצות החום.

"אולי אתן, ציפורים עליזות, נוסעות לארצי הנפלאה? האם פניכן מועדות לארץ ישראל - ארץ ששמיה תכולים ברוב ימות השנה?"

כך הייתי מלווה את הציפורים באלם ובמלים שלא נהגו בקול, מתמלאת געגועים לארץ הקודש שרק בה, הרגשתי, אמצא בית.

חודש אלול הגיע. הימים עברו וה"ימים הנוראים" משמשו לבא. אלו היו החגים הראשונים שעמדנו לעבור אחרי החורבן. מאז הגירוש מצ'נסטוחוב, בשנת 1942, לא זכינו להתפלל מתוך סידור, ובודאי לא בבית כנסת. המחשבה בלבד על תפילה של ממש, העבירה רטט בגופי, ומילאה אותי התרגשות.

במחנה עקורים היהודי בו שהינו, חשבו הכל על הימים הנוראים. אנשי המחלקה לענייני הדת, שם, השתדלו לארגן תפילות בציבור ואפילו חזן השיגו. לאחת הדירות הוכנסו תשמישי קודש וספר תורה. ספר תורה אמיתי.

שלוש שנים תמימות לא ראינו בעינינו ספר תורה אמיתי שכזה. היינו מאוד נרגשות. בעיניים דומעות היינו מתבוננות בספר הקדוש וזוכרות את סופרי הסת"ם שנשרפו חיים עם ספרי התורה בידיהם... הגרמנים הורו ליהודים קדושים אלו להשליך את ספר התורה לתוך האש אך הם בחרו להשרף חיים כשהספר איתם...

זו דוגמא של גבורה אמיתית שהיתה אז. גבורת נפש - לא זו שעליה מדברים היום...

בדירה שבה אורגן בית הכנסת לא נמצא מקום לנו, הנשים והבנות. אבל אנו רצינו מאוד להשתתף בתפילות. סחבנו ספסלים וכסאות מחדר האוכל, והתפללנו מתחת לכיפת השמיים. הרגשנו, ששם פקוחה עלינו עינו של הקב"ה כמו בכל מקום, כמובן, אבל שם חשנו בזה במוחש. התפילות שהיו נצורות בליבנו במשך שנים יצאו שם טהורות אל כסא הכבוד...

סידורים, אמנם, לא היו בידינו. כל ארבע בנות צוידו בסידור אחד. היהודים האמריקאים, הטובים, לא העריכו נכון את הצורך בסידורי תפילה. היו, אמנם, לא מעט יהודים שהפנו עורף, לאחר חווית החורבן, לאמונה, אבל, רבים אחרים דוקא חיפשו את האלוקים. מסכנים היו אלו שהתרחקו. משהו בנפשם נפגע לאחר שאיבדו את משפחותיהם. בעיני היה אובדן האמונה מכה קשה מאוד, נוספת. הם לא יכלו לדעת עד כמה עודדה אותנו האמונה הפשוטה בנסיונות שעברנו.

תפילה זו על אדמת גרמניה היתה תפילה מיוחדת מאוד, עמוקה ובלתי נשכחת. היינו, כולנו, אודים מוצלים מאש ובשעת התפילה

הראשונית הזו, חשנו, כלפיד אחד מלוכד. התחושה היתה משותפת לכולנו ולא הרגשנו בושה. לא היה לנו שום מעצור. בכינו וצעקנו וקראנו אל ה'. את כל תהומות הצער הבקענו בתפילה הזו. כך הרגשנו.

חשבו לרגע על תפילת "יזכור"... כשהחזן החל לומר את התפילה יצא ממאות גרונות בכי חרישי אך עמוק וחזק. ה"יזכור" הראשון שיכולנו לומר על הורינו וקרובינו שנהרגו ושנשחטו ושנחנקו על קידוש ה'...

בכל מילה של התפילה חזרנו וחיינו תמונות נוראות מהעבר. יסורי הלב היו קשים מאוד והבכי שפרץ, עזר לנו לעבור את זה הפעם.

"יזכור". איזה נסיון קשה ונורא עברו הורינו, אחינו ואחיותנו, שנכחדו במליונים על קידוש ה'. נסיון קשה מאוד ניסה אותנו האלוקים...

אבל לאחר התפילה חדרה ללבבות הרגשה אחרת, הרגשה חמה, טובה, מיוחדת. הרגשה, שאמרה לנו, שימי ה"הסתר" הנוראים חלפו ואנו מתקדמים לקראת חיים חדשים.

פרק ארבעה עשר

ביקור חולים

אבל גם כאן, בציילסהיים, לא התרכזו חיינו סביב עצמנו בלבד. בכל מקום בו חיים יהודים תמצאו עזרה הדדית, והבעיות הרי, ישנם.

אחד מתושבי ציילסהיים, שביקר בבית החולים שליד פרנקפורט, חזר משם נרעש: "שני יהודים מאושפזים שם", סיפר.

המסר הובן מיד, ועל אתר התארגנו מספר גברים לבקר את החולים ולנסות להושיט להם כל עזר נדרש. ה"גילוי" הזה הפך להיות סימן לצרכים הקיימים, ללא ספק, ואנשים פשטו על בתי חולים כדי לחפש בהם אחר יהודים שהיו, מן הסתם, עזובים, נשכחים וזקוקים לעזרה.

המשימה התמסדה, ואנו בנות בית יעקב, קבלנו רשימות של חולים בבתי החולים השונים ונסענו לבקר אותם, אחת לשבוע. בחרנו בימי שישי לביקורים אלו, כדי שנוכל להנות את החולים ממטעמי השבת. כבר היו עמנו, ב"ה כמה נשים נשואות צעירות,

שניהלו בתים משלהן, אפו ובשלו. את תוצאות מאמציהן, נהגנו לארוז בצורה נאה ומסודרת. ויצאנו.

היוזמה הזאת נתקבלה בהתלהבות רבה. "איך ידעתן עלינו?" היו החולים מתפלאים. ובעיקר, החולים הבודדים הללו שחיו בהרגשה שנגזר עליהם לכלות את חייהם לבדם, בניכר, בין גויים, גילו ש"עם ישראל חי"...

התישבתי ליד מיטתה של חולה - אשה שהיתה שבורה ורצוצה בגופה ובנפשה. רוחה היתה נכאה ביותר: "אבדתי את בעלי ואת שתי בנותי", אמרה, "ואיני מבינה למה השאיר אותי ה' בחיים... איני דרושה לאיש, אני פשוט מיותרת כאן"...

"חלילה", אמרתי לה. "את יהודיה, ויקרה מאוד לכולנו".

"אח", הניעה בידה בביטול. "שום דבר לא נשאר".

"את פשוט טועה", אמרתי לה, וספרתי על ההתארגנות היהודית המחודשת, על המפעלים ההולכים וקמים, על הבתים החדשים בישראל. לאט לאט החלה לגלות ענין, לתהות אם תוכל לפגוש מישהו מטרנוב, עיר מולדתה - בקיצור, סימני חיים.

סיפרתי לה על העיירה ציילסהיים בה התגוררתי והצעתי לה להצטרף, כשתחלים, אל היהודים שם. זו היתה מלאכה קשה. התפללתי בליבי שה' ישים בפי את המילים המתאימות. כנראה שתפלתי נענתה, כי האשה פתחה במקצת את ליבה.

"שמי חוה", ספרה "ואני בת שלושים וחמש".

נדהמתי. אני הערכתי כי גילה מבוגר בהרבה. היא קראה זאת בעיני והוסיפה:

"חשבת שאני זקנה, נכון? נו, טוב, למי אכפת איך אני נראית".

שעה ארוכה ישבתי לידה וויתרתי על הביקורים האחרים שתוכננו עבורי. שעה לפני כניסת השבת, הצבתי לידה שני נרות ועזרתי לה להדליק אותם לכבוד שבת. כשעזבתי, ניכר היה, כי זיק של חיים ניצת באשה זו, והיא אף ביטאה את ההרגשה הזו במילים: "את, הקטנה", אמרה, "נטעת בי רצון לחיות"...

ולחברותי, שחיכו לי ליד הדלת אמרה: "אתן קונות לכן עולמות בביקורים אלו. הקב"ה ישלם לכן כגמולכן הטוב".

פרק חמישה עשר

ההחלטה

עברה שנה ובת קטנה נולדה לאחותי, רבקה. איזה אושר! מזה שנים לא ראינו תינוק בעינינו.

בחודש הראשון אחרי הלידה שהתה האם - רבקה - עם התינוקת, שרה׳לה, בביתנו. רצינו שתחלים ותתחזק. הבכי של שרה׳לה הקטנטונת, המתוקה, נשמע לי כמו מוסיקה נפלאה. הידים הקטנטנות, האצבעות הנסגרות סביב האצבע שלי, הרגלים הזעירות, הבועטות... איזה פלא. איזה קסם.

הייתי עומדת ומתבוננת בה בשנתה. לפעמים היתה מחייכת, כאילו חלמה חלום מתוק בשנתה. הרגשתי בכל חושי איזה פלא זה והודיתי להקב״ה, שוב ושוב, על שזכיתי להיות דודה.

בדרך כלל מתקבלת לידת בן או בת בטבעיות, כאילו ״ככה זה״. זר לא יבין את ההתפעלות הבלתי רגילה שחשתי אז, את ההתרגשות מכל תנועה של הקטנה. כמה זה נפלא, לראות תינוקת מתמתחת, מעוותת פניה ברוב חן.

כל תנועה של שרה'לה אמרה לי: יש. יש עולם שבו תינוקות נולדים, אהובים ע"י הוריהם ומשפחתם, מטופחים, גדלים. לא יכולתי לשבוע ממנה וידעתי שזו, אכן, זכות גדולה, עליה שבתי והודיתי לה'.

❋ ❋ ❋

לכאורה זרמו חיינו במסלול שליו ורגיל, אך בתודעתנו היתה כל הזמן התחושה, והידיעה, שזהו מסלול זמני בלבד. אדמת גרמניה העקובה מדם איננה אדמתנו ולא בה נשתול את השתילים הצעירים של חיינו.



בנות "בית יעקב" על יד אנדרטה לזכר 6 מליון יהודים שנהרגו על ידי הנאצים, הגרמנים
ציילסהיים, 1947

הראשונה שנתנה ביטוי מילולי להרגשה הזאת היתה אחותי, מלכה. ערב אחד התפרצה:

"רותקה! אני איננני יכולה יותר!"

"מה, מלכה?" נדהמתי; "מה אינך יכולה?"

"להשאר כאן! אני מרגישה שאני טובעת כאן בבוץ. אני כה משתוקקת לעלות לארץ ישראל!"

"כמוני כמוך", ניסיתי להרגיע אותה, "אבל את יודעת כמוני ששערי הארץ נעולים".

"כן", נאנחה מלכה, "וגם את 'אקסודוס' לא שכחתי". (העליה בתקופה זו היתה בזמן שלטון המנדט הבריטי, והגיעה בטפטוף. פליטי החורבן, שניסו להגיע באופן לא חוקי, נעצרו לעיתים קרובות ונשלחו לקפריסין או בחזרה, כלעומת שבאו, לגרמניה. כזה היה המקרה המפורסם באניה 'אקסודוס' אשר נוסעיה, שנעצרו בלב ים ע"י האנגלים השתמשו בקופסאות שימורים ככלי נשק והחזירו מלחמה שערה. לאחר שהנוסעים הורעבו, נאלצו להכנע, והוחזרו להמבורג, שבגרמניה).

"הדברים האלה", המשיכה מלכה, "ידועים גם לי, כמובן, אבל אני יודעת גם שישנם פתרונות אחרים ואנשים מצליחים להגיע".

"איזה מהם, למשל?" בקשתי לדעת.

"איני מתכוונת לנסיונות כמו של 'אקסודוס', אל תדאגי", חייכה אחותי אל מול עיני הדואגות. "אבל שמעתי שקבוצות יהודים המתארגנות בצד האנגלי מקבלות לעיתים רשיונות עליה. הבריטים מעוניינים להפטר ממחנות עקורים המכבידים עליהם כאן".

"היכן ישנם מחנות כאלו?"

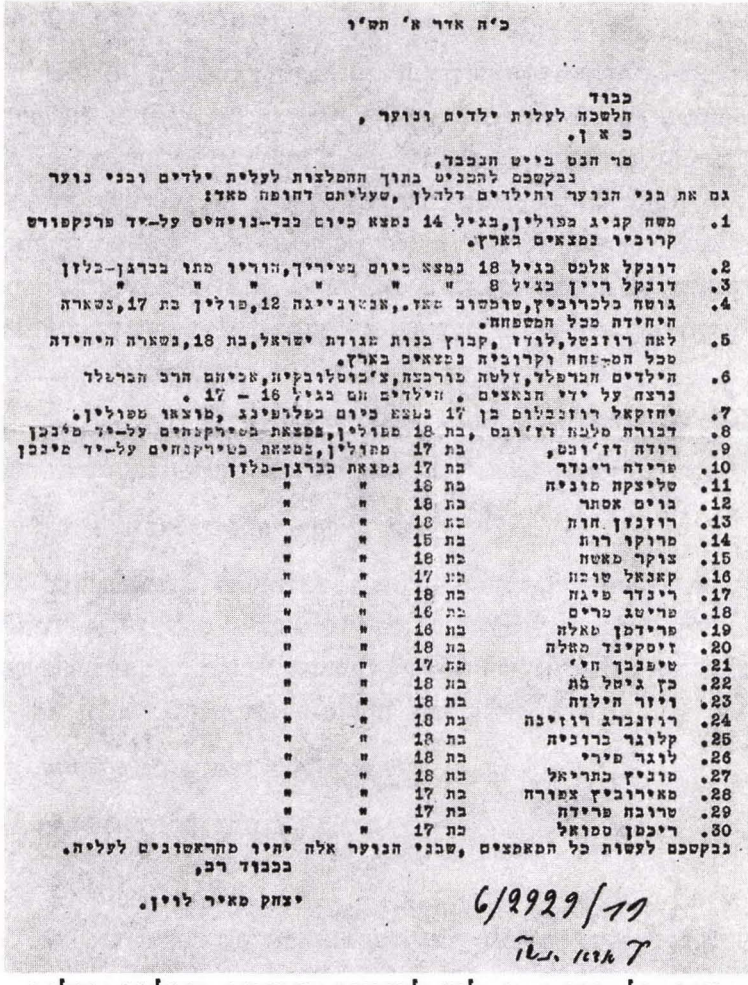
"למשל, בברגן בלזן"...

"ברגן בלזן!"

"כן. אני יודעת מה את מרגישה, אבל חברותי נסעו לשם לפני שבועיים. איזור זה נתון לשליטת האנגלים ושם ישנו קיבוץ של בנות".

"כל זה מנין לך?"

"קבלתי מכתב מחברותי. הן מספרות, כי בקיבוץ נמצאות כ-120 בנות ומדי חודש זוכות עשר מביניהן לסרטיפיקטים והן עולות ארצה".



כ"ת אדר א' תש"ו

כבוד
חלשכת לעליית ילדים ונוער ,
כ א ן.

מר חנס בייט תנכבד,
נבקשכם להכניט בתוך ההסלצות לעליית ילדים ובני נוער
גם את בני הנוער והילדים דלהלן ,שעליתם דחופה מאד:

1.	משה קגיב מפולין,בגיל 14 נמצא כיום בבד-נויהיים על-יד פרנקפורט קרוביו נמצאים בארץ.			
2.	דונקל אלכס בגיל 18 נמצא כיום בציריך,הוריו מתו בברגן-בלזן			
3.	דונקל ריין בגיל 8 " " " " " "			
4.	גוטה בלכרוביץ,שומשוב מאז.,אבאוביגה 12,פולין בת 17,נשארה היחידת מכל המשפחה.			
5.	לאה רוזנטל,לודז ,קבוץ בנות מגודת ישראל,בת 18,נשארה היחידת מכל המ-פחה וקרובית נמצאים בארץ.			
6.	הילדים חברפלד,זלטה מורבצה,צ'כוסלובקיה,אביהם הרב הברפלד נרצח על ידי הנאצים . הילדים הם בגיל 16 - 17 .			
7.	יחזקאל רוזנבלום בן 17 נמצא כיום בפלעטינג ,מוצאו מפולין.			
8.	דבורת מלכה דז'ובס ,בת 18 מפולין,נמצאת בטירקהיים על-יד מינכן			
9.	רוזה דז'ובס,	בת	17	מפולין,נמצאת בטירקהיים על-יד מינכן
10.	פרידה ריגדר	בת	17	נמצאת בברגן-בלזן
11.	שליצקת מוניה	"	18	"
12.	בוים אסתר	בת	18	"
13.	רוזנזן חוה	בת	18	"
14.	מרוקו רות	בת	15	"
15.	צוקר מאשא	בת	18	"
16.	קאנאל טובה	בת	17	"
17.	ריגדר מיגה	בת	18	"
18.	פרישצ מרים	בת	16	"
19.	פרידמן מאלה	בת	16	"
20.	זיסקינד מאלה	בת	18	"
21.	שיפנבך חי'	בת	17	"
22.	כץ גיטל בת	בת	18	"
23.	ויזר חילדה	בת	18	"
24.	רוזנברג רוזינה	בת	18	"
25.	קלוגר ברונית	בת	18	"
26.	לוגר מירי	בת	18	"
27.	מוניץ מתריאל	בת	18	"
28.	מאירוביץ צפורה	בת	17	"
29.	טרובת פרידה	בת	17	"
30.	ריכמן סמואל	בת	17	"

נבקשכם לעשות כל המאמצים ,שבני הנוער אלה יהיו מהראשונים לעליה.
בכבוד רב,

יצחק מאיר לוין.

6/9929/דד

פניה של הרב י. מ. לוין לסוכנות היהודית, מחלקת העליה בקשר לעליית הנוער לארץ

"זה דורש סבלנות", אמרתי חרש.

"נכון", אמרה אחותי; "אני יודעת, אבל כדאי להמתין אפילו שנה ולדעת, כי ההמתנה איננה לריק ויש לה תכלית".

הבטתי בפניה של אחותי וראיתי בעיניה החלטיות ונחרצות. הבנתי שהיא כבר החליטה.

"אני מוכרחה לחשוב על כך", אמרתי לה. "אלך להתייעץ עם רבקה".

"כן", אמרה מלכה, "לכי אליה ונשקי גם בשמי לתינוקת המתוקה".

"כמובן", חייכתי; "אייחד נשיקה אחת בשבילך".

פרק שישה עשר

לבטים

למחרת, בסיום הלימודים בבית הספר, נטלתי את צרור מחברותי (ספרים לא היו לנו כלל) והלכתי לבקר את אחותי הגדולה, רבקה. מצאתי אותה מטפלת בבתה הקטנה, החמודה, ועמדתי רגע, נהנית ממראה עיניי.

"מה נשמע, רותקה?" שאלה אחותי; "אני משערת שאם באת עם המחברות, ישר מבית הספר, יש לך בעיה כלשהי".

"נכון", הודיתי; "רציתי להתייעץ אתך".

"כולי אוזן" אמרה רבקה ובאה לשבת לידי.

"למלכה יש תכנית, אמרתי:" ספרתי לה את תוכן שיחתנו מאמש והוספתי: "אני מאוד מתלבטת".

"כן", נאנחה רבקה; "כנראה שהגיע הזמן לחשוב ברצינות".

"האמת היא", אמרתי, "שאני הייתי מעדיפה לגמור את שנת הלימודים. כאן אני יכולה ללמוד בשקט, בלא דאגות פרנסה, ובארץ

התנאים ודאי יותר קשים. שם אין לי בית ומשפחה ויהיה עלי לעבוד, וכך, הלימודים יהיו בגדר חלום".



מלכה ואני ליד ביתינו
ציילסהיים, 1947

"ומה ביחס לקיבוץ?" שאלה רבקה.

"קיבוץ? לא, לא בשבילי. אני חושבת שגם מלכה אינה אוהדת את הרעיון הזה".

"נכון", אמרה רבקה. "רציתי רק ללבן את כל האפשרויות".

"את אומרת שמלכה כבר החליטה?"

"לפי הרגשתי, כן. היא חושבת שככל שנקדים להגיע ארצה יקל עלינו להקלט ולמצוא את מקומנו".

"האם גם לך ברור שמקומך בארץ ולא, למשל, בארצות הברית?"

"מה השאלה?" עניתי בתמהון.

רבקה רק חייכה. אחר כך אמרה:

"לדעתי, כדאי שנערוך שיחה משותפת עם מלכה".

ואכן כעבור ימים אחדים נפגשנו יחד וחזרנו על הדברים המוכרים. כל אחת מאתנו צדקה, למעשה, אך לא ידענו איך נוכל להכין חביתה בלי לשבור את הביצה... את הנקודה המרכזית היטיבה רבקה לנסח:

"אחיותי היקרות, האהובות! מה שמציק לי הוא רעיון הפרידה. אני חושבת שאסור לכן להפרד. אנו חייבות למצוא פתרון שיתקבל על דעת שתיכן. זה ידרוש, כמובן, ויתורים הדדיים".

גם לאחר השיחה המשותפת נשארה הבעיה בעינה. שבועיים לאחר מועד שיחה זו עזבה אחותי מלכה את הבית, חדלה ללמוד ונסעה לברגן בלזן, לקיבוץ. אני נשארתי בינתיים בציילסהיים והמשכתי ללמוד.

❋ ❋ ❋

בינתיים נקט אחי הצעיר, חנוך, ביוזמה משלו: הוא נסע עם חברו לשגרירות האמריקאית בפרנקפורט ושם הכניס את שמי ביחד עם שמו כמבקשים להגר.

הוא חזר וסיפר לי על החלטתו לחיות בארצות הברית:

"תראי", אמר, "חשבתי על כך ועקבתי אחרי חברי שהיגרו - כילדים ללא הורים - לארה"ב. הם כותבים לי, כי הם לומדים והג'וינט דואג להם. לעומת זאת החברים שעלו ארצה כותבים, כי הם לומדים רק חצי יום וחצי יום חייבים הם לעבוד".

"מה כל כך נורא בזה?" שאלתי.

"אני", אמר חנוך, "רוצה עכשיו רק ללמוד. אני מרגיש חסר כזה בלימודים שאפשר להגדירו כרעב. זה שנים שלא למדתי דבר"...

"זה נכון", אמרתי והרגשתי שאני מבינה אותו, גם אם אינני מסכימה לדרכו.

"הנה, ראי בעצמך", אמר בהתלהבות וגולל לפני מכתבים שקיבל מחבריו.

"הטוב ביותר עבורנו הוא לנסוע לארה"ב. את האישור המיוחד - האפידייויט - נקבל כעבור זמן המתנה לא ארוך".

לא השבתי לו, לחנוך, שכן ראיתי את עצמי בין הפטיש והסדן - בין אחי לבין אחותי. חנוך, מצידו, קיבל את שתיקתי כהסכמה.

וכך, חודש לאחר ביקורו בקונסוליה האמריקאית, קבלנו, חנוך ואני, מכתבים לביתנו. במכתבים נאמר, כי עלינו להתייצב לבדיקות רפואיות, ואם יתברר בהן, שאין אנו לוקים במחלות מדבקות נקבל אישורים להפליג לארצות הברית.

רצתה ההשגחה, שבשעה בה הגיעו המכתבים לביתנו, ברחוב פפנויזה, שהתה אחותי רבקה בדירה והיא שקבלה אותם. "איזו עזות!" מלמלה כשהבינה את משמעות הכתוב בהן ונקטה מיד בצעד מונע: היא כתבה לשגרירות האמריקאית והודיעה, שלנו, שני הילדים, יש משפחה, והאחיות המבוגרות יותר מתנגדות לנסיעתנו.

חנוך המסכן תהה שוב ושוב כיצד זה חבריו שנרשמו אחריו כבר קבלו אישורים ואילו הוא עדיין מצפה... לבסוף פקעה סבלנותו והוא נסע לפרנקפורט, כדי לברר את הסיבה. הקונסול הראה לו את מכתבה של אחותנו, רבקה.

"זה לא יעזור לך", אמר לה חנוך; "אני לא אוותר על תכניתי".

הוא עמד בדיבורו. הוא חיכה עד נסיעתנו לארץ. אחרי יציאתנו העתיק את מגוריו למינכן ושם קיבל, לאחר זמן קצר את אשרת הכניסה לארצות הברית.

פרק שבעה עשר

בקיבוץ

אני לא עמדתי בהחלטתי ללמוד. אחותי חסרה לי. וכשהתחילה שנת הלימודים החדשה החלטתי להצטרף אליה. זו היתה החלטה קשה. הפרידה מן החברות והניתוק מן הלימודים הכאיבו לי מאוד. אבל עשיתי זאת. נסעתי לברגן בלזן והצטרפתי שם לקיבוץ בו שהתה אחותי מלכה, בציפיה לעליה לארץ ישראל.

❋ ❋ ❋

לא בלב קל נסעתי לברגן בלזן. המקום וזכרו מעוררים זוועה בכל לב. לאורך כל הדרך שקעתי בזכרונות מרים וכואבים - הזכרונות על אחי חנוך, שהיה באותו מחנה ואותו מצאנו לאחר ששוחרר על ידי האנגלים, תוך חיפושים מאומצים וממושכים.

"כשהגיעו לשם האנגלים", סיפר חנוך, "הם ממש נחרדו למראה עיניהם.

אלפי אנשים דמויי שלדים שכבו על דרגשי עץ ובהו בתקרה. הם נראו לגמרי מנותקים מן העולם, ואפילו השחרור לא הביא שמחה לליבם...

האנגלים, מתוך רצון להיטיב, החלו משפיעים על הניצולים מזון ומשקה, אבל אנשים אלו שוב לא היו מסוגלים לעכל. רבים, רבים נפטרו דווקא אחרי המלחמה, ובין הרשימות העצובות האלו מצאנו גם את שמו של דודנו, אברהם אלעזר שיינפלד, הי"ד."

אבל, הוטל עלינו להתגבר גם על זה... אילצתי את עצמי להכנס אל בניני האבן הגבוהים, הסמוכים למחנה הריכוז, שבהם התגוררו שומרי המחנה הגרמניים. בניינים אלו נמסרו ע"י האנגלים לניצולי השואה. ובאחד מהם, בקומה השניה, פעל הקיבוץ שאליו היו פני מועדות.



שיעור תפירה בקיבוץ
ברגן בלזן, 1947

להפתעתי היו החיים בקיבוץ יפים. חשנו ביד מכוונת ודואגת. תכננו למעננו את העתיד כמיטב היכולת, שהיתה להם. גם שם למדנו - לשמחתי, אם כי מחצית הזמן הוקדש ללימוד מקצוע.

גרנו בחדרים מרווחים, ארבעה נערות בחדר. בכל חדר היו מיטות, שולחן, כסאות וארון. בזה הסתכם הריהוט, אך היה בזה די.

כל הנערות בחדרנו, היו יוצאות פולין ומיד מצאנו שפה משותפת. דברנו בינינו באידיש ובפולנית והתידדנו מאוד.

מדי פעם הרשיתי לעצמי משחק שהיה בגדר "מותרות": נהגתי ללחוץ, כביכול על כפתור פנימי בדמיוני וראיתי את עצמי כאילו אני חיה ולומדת בפנימיה מפוארת לבנות, כזו שעליה קראתי בילדותי... וכמו כל תלמידת פנימיה היו גם לי, בחלומי, חופשות ובהן חזרתי הביתה, אל אמי ואל אבי... בעיני רוחי הרביתי להתיעץ עם אמי. כמה היא הייתה חסרה לי בימי שלום, כאשר כל יום נשא בחובו גילויים חדשים... עם זאת, השתדלתי תמיד להיות בשמחה ולהכיר טובה לבורא על חסדיו עמי. דבריה של אמא, שנהגה תמיד לדבר בשבח הלימוד, היו לי למורי דרך:

"אדם", היתה אמא אומרת, "חייב ללמוד תמיד, שכן אם אינו מתקדם - הוא נסוג". הבנתי שלא התכוונה למובן הפשוט של הדברים, אבל גם לימוד בפני עצמו היה חשוב בעיניה. אני ניסיתי ללמוד כפי יכולתי. השתתפתי בקורסים רבים וסדר יומי היה עמוס.

בבוקר, בשעה שש, העיר אותנו צליל נעים של פעמון. קמנו והתפללנו באולם הגדול והתורניות היו מכינות את ארוחת הבוקר. כל אחת מאתנו היתה תורנית פעמיים בשבוע. רבות מן הבנות ניסו לתת ביטוי לחלומותיהן על בית משלהן וכך ערכו שולחן נאה וביתי. במיוחד הקפדנו על כך בשבתות ובחגים.

בשעות הבוקר התקיימו שעורים, כמו למשל, שעורי גיזרה, ושעורי תפירה. השעורים ללימוד תנ"ך ועברית, התקיימו בשעות אחה"צ והערב.

שעורי התנ"ך, ובפרט שעורי התורה, היו נפלאים. מורותינו היו תלמידות הסמינר בקרקוב, דהיינו, תלמידותיה של הגב' שרה שנירר ז"ל. השעורים אכן עמדו על רמה גבוהה ואני גמעתי אותם כאילו אני חיה את המאורעות שבתורה, בעצמי, במוחש. הרגשתי איך נשמתי מתעשרת מן השעורים האלו והרבה מאוד חשבתי על הנלמד גם אחרי השעורים. לא לשוא אסרו הצוררים הגרמנים על הלימוד, כצעד ראשון. הם ידעו שזו הדרך לחסל את הרוח האיתנה של העם היהודי. תודה לה' שסיכל את מזימתם.

כך עברו להם הימים בעבודה ובלימודים, וכבר קרב חג החנוכה. המורות והמדריכות, החליטו לערוך הצגה לכבוד החג, למרות הקושי שבדבר.

כשבועיים לפני חנוכה נגשה אלי מדריכתנו, שפרה, ובקשה ממני:

"רותקה, שמעת על ההצגה שאנו מתכננות?"

"כן, שמעתי משהו", השבתי.

"מה דעתך להשתתף בהצגה?"

"אני? הרי אינני יודעת עברית!" אמרתי.

"את תצליחי", הבטיחה לי שפרה. "קודם כל, קראי את התפקיד".

"קראתי את הסיפור, ולא הבנתי דבר. הייתי מבולבלת ואז צפה בזכרוני האימרה, שהיתה שגורה תמיד בפי אמי: "אין דבר העומד בפני הרצון"...

"אלמד", החלטתי, "ואשקיע מאמץ, זה ישתלם". וזה, אכן, השתלם. ההצגה התקיימה כמתוכנן, ואני הופעתי - בעברית! - וקצרתי תשואות. זה היווה עבורי עידוד רב, וגם לקח מצוין על יכולת האדם להתגבר על קשיים.

היה זה ערב מרגש. נערכה הגרלה וזכינו בפרסים מעשה ידי חברותי מהחדר שלנו. בעלה של מנהלת הקיבוץ הדליק נרות חנוכה והמילים הנושנות, המוכרות, האהובות "הנרות הללו", הגירו דמעה מעינים רבות. זכרנו את הבית, שחרב...

❋ ❋ ❋

כשבועיים אחרי חנוכה קבלתי מכתב מציילסהיים, מחברתי הטובה, בלימי. המכתב שימח את ליבי: זו היתה דרישת שלום מן העבר הקרוב, שלמעשה לא חדלתי מלחשוב עליו. כל הזמן נקף אותי לבי על שהפסקתי את לימודי, חודשים אחדים לפני סיומם והפסדתי את התעודה. מכתבה של בלימי עורר בי יוזמה: עניתי מיד על מכתבה ושאלתי אותה למהלך הלימודים. במיוחד בקשתי לדעת עד כמה התקדמה הכיתה במקצועות השונים. "האם אוכל, לדעתך, להשלים את שהחסרתי בארבעת החודשים האחרונים?" הגנבתי שאלה תמימה, כביכול, בסיום מכתבי.

בלימי לא היתה תמימה, והיא הבינה מה מעיק עלי. כעבור עשרה ימים הגיעה תשובתה למכתבי.

פרק שמונה עשר

בחזרה ללימודים

"השנה", כתבה בלימי, "לא היה קצב התקדמותנו כבשנה שעברה. אין לי ספק שאת, רותקה, תצליחי להתגבר על הפיגור".

שמחתי לקרוא את המכתב. ידעתי שאפשר לסמוך על בלימי שהיתה תלמידה חרוצה ומסודרת למופת. אם היא מכריזה שאקבל ממנה כל עזרה אפשרית היא בודאי מתכוונת לזה.

שוב חזרו ונעורו הלבטים בתוכי. עשיתי מעשה: הראיתי לאחותי את מכתבה של בלימי וציפיתי לתגובתה.

ללא מילה הבינה אחותי את רגשותי. "אני רואה, רותקה," אמרה, "שאת לא תסלחי לעצמך אם לא תסיימי את בית הספר".

"זה נכון", אמרתי בשקט. "בארץ לא אוכל להרשות לעצמי את ה"מותרות" האלו. אצטרך לעבוד!"

אחותי הסתכלה בי רגע, ואמרה:

"אני מבינה אותך... חזרי לציילסהיים וסיימי את הלימודים".

"ואת?" לא השתכנעתי.

"אני", אמרה אחותי, "אמתין לך. אני אשאר כאן, בקיבוץ, עוד כמה חודשים ואנו ניסע ביחד".

התרגשתי מאוד למשמע הצעתה הנאצלת של אחותי. לא הכבדתי מילים אלא חבקתי אותה בחום, מעבירה אליה את רחשי תודתי.

לא יכולתי לישון אותו לילה. שכבתי במיטתי ומוחי הטרוד לא נרגע: איך אחזור ללימודים: האם אזכה לתמיכה? התבין ראש הקיבוץ, חוה ויינברג, ללבי? האוכל לאחר הלימודים לחזור לקיבוץ? האם תשמרנה לי זכויותי?

אחרי שעות של התלבטויות נעצמו עיני העייפות, אך לא לזמן רב. קרני השמש החורפית חדרו פנימה והעירו אותי. קמתי בזריזות כשלבי מחיש פעימות; כה הרבה היה עלי לעשות היום...

אחרי ארוחת הבוקר כיוונתי את צעדי למשרד ובקשתי להתקבל לראיון עם המדריכה הראשית של הקיבוץ, גב' וינברג.

"שבי", הזמינה אותי בהורתה על הכסא, "במה אוכל לעזור לך?"

ראיתי אז על פניה הבעה של תמיהה וסקרנות. ביקשתי שתקדיש לי זמן לשיחה אישית, בהקדם.

"את רוצה להספיק להשתתף בקורס התפירה הבוקר?" שאלה אותי.

"כן", עניתי, "אני מקווה שזה יתאפשר, אך הפגישה אתך חשובה לי מאוד".

היא הציצה ביומנה, והזיזה כמה פגישות לשעה מאוחרת יותר.

"בסדר", החליטה המדריכה: "הכנסי למשרדי בשעה 8.30".

"תודה", אמרתי, וקמתי. מאחורי כבר התארך תור של נערות שבקשו לברר עמה בעיות שונות.

בשעה הנקובה המתנתי ליד החדר וכשהגיעה גב' וינברג הושטתי לה את מכתבה של בלימי, שידבר בעדי. היא קראה את המכתב בעיון ושאלה אותי שאלות ביחס ללימודי. התברר, שבין כל הנערות שבקיבוץ רק אני בלבד למדתי לימודים מסודרים, ועברתי בחינות. ואז הביטה המדריכה שנית במכתבי וקראה בקול את המשפט האחרון שבו: "אם תרצי תוכלי, ללא ספק, להתגבר על הפיגור בלימודים".

היא הביטה בפני ואני, קצרת רוח ונרגשת, ניסיתי לקרא בעיניה את תשובתה.

ואז, פתאום, צף חיוך על שפתיה והיא אמרה:

"את יכולה לנסוע וללמוד. אני מאחלת לך הצלחה". ובהבנה ענתה לשאלה שלא שאלתי:

"אל לך לדאוג ביחס לשהותך בקיבוץ. אנחנו נעזור לך ככל הניתן".

תפסתי את ידה והודיתי לה, נסערת ומאושרת. פניתי במהירות לעבר הדלת ובניתור קל יצאתי החוצה. "רבונו של עולם", אמרתי ללא קול: "על כל צעד ושעל, מרגישה אני, בהשגחתך הפרטית עלי".

עתה הצטרפתי לשיעור התפירה, אך בהפסקה ספרתי למורה ולחברות, כי אני נפרדת מהן לחודשים אחדים. כולן איחלו לי הצלחה.

אכלנו את ארוחת הצהרים ביחד ונפרדתי מחברותי ובעיקר מאחותי.

"המבטיחה את לכתוב אליי?" שאלה.

"כמובן", אמרתי לה; "אני מבטיחה. אכתוב לך מדי שבוע".

"זה לא ימשך זמן רב", עודדה אחותי את עצמה ואותי. "הזמן יחלוף מהר, ואנו נשוב להיות ביחד".

"כן, אני בטוחה", הסכמתי.

עוד באותו ערב נסעתי להנובר, העיר הסמוכה לברגן בלזן, ומשם עליתי על רכבת הלילית לפרנקפורט. בשעות הבוקר הגעתי למחוז חפצי.

עמדתי מאחורי דלת כיתתי, ושמעתי את שעון העיריה הולם עשר פעמים. גם לבי הלם בחוזקה. שמעתי את קולו של המורה להיסטוריה, ד"ר אסטרין, מסביר לכיתה את קורותיה של המהפכה הצרפתית. אזרתי אומץ ונקשתי בדלת.

"כן!" קרא המורה. פתחתי את הדלת, ונכנסתי.

הופתעתי מאוד מקבלת הפנים הספונטנית שנערכה לי. קריאות שמחה יצאו מפיות חברותי, ואפילו בלימי - נערה מאופקת שכמותה - לא עצרה את רגשותיה. המורה שנוכח לדעת שלא יצליח להשתלט על הגל הזה, הצטרף אליו:

"שלום לך", אמר, "וברוכה הבאה. שמח אני על חזרתך לכיתה"...

שעות רבות עשיתי באותו ערב עם חברתי, בלימי. היה עלינו לספר הרבה זו לזו, ואז הגענו לעיקר: המחברות. כשעברנו על תוכנן ברפרוף ראיתי שהעול שאני מתעתדת ליטול על עצמי איננו מן הקלים, אבל החלטתי נחושה: את כל מרצי אפנה עתה ללימודים ובעזרת ה' אצליח.

פרק תשעה עשר

הבחינות

עד מהרה מצאתי לי חברה נוספת ללימודים, זו היתה פרנקה, נערה שדרה בשכנותי. היא גם עזרה לי להתגבר על הפיגור שלי בלימודים ובעזרתן התחלתי להתכונן לבחינות הבגרות.

היו אלו ימים עמוסים מאוד. השכמנו מוקדם מאוד בבוקר ועד שעות הלילה המאוחרות רכנו מעל הספרים ומחברות.

"היודעת את, פרנקה", אמרתי לה באחד הערבים, כאשר חשתי שמוחי פשוט מפסיק לקלוט: "הגעתי למסקנה שעבודת המוח גם היא עבודה ממשית".

"איחולי הלבביים!" לגלגה פרנקה.

"טוב", אמרתי מבוישת במקצת, "בדרך כלל התיגעתי מאוד בעבודה גופנית... אבל עבודת הרוח קשה לא פחות - ואולי אפילו יותר"...

"התגלית" הזאת לא רפתה את ידי. "לך", אמרה פרנקה בקנאה, "טוב: לך יש שבת".

"נכון", הודיתי, "השבת מצילה אותי".

השבת אכן היתה לי מאגר כוח נפשי וגם גופני. פעם בשבוע יכלתי לאכול ביחד עם כולם, ולא "לחטוף משהו" בין הספר למחברת. פעם בשבוע יכולתי להתפלל בניחותא ולהודות לה', לשוחח עם אחיותי וחברותי ופשוט לחדש את המשאבים. במשך השבוע, כשהייתי נתונה במשבר כוחות, פשוט הרהרתי על השבת... זה הספיק לרענן אותי. בהשאלה ניתן לומר, שיותר משמרתי על השבת שמרה השבת עלי...

גם שבועות קשים וארוכים אלו קרבו אל סיומם, ומועד הבחינות קרב ובא. התפללתי במילים פשוטות שבקעו מליבי שה' יעזור לי לעבור את המבחנים בהצלחה וחשתי עצמי רגועה ושלווה.

כשראיתי את השאלות בלטינית ובהסטוריה נרגעתי לחלוטין. שלטתי היטב בחומר והשבתי באריכות ובפרטות על השאלות. הבחינה בהסטוריה נערכה על פה, ובין השאר נשאלתי מה ידוע לי על הפילוסוף היווני, סוקרטס. לא התקשיתי להשיב על השאלה ותשובתי קלחה. בסיום הנחתי לעצמי להוסיף אניקדוטה בדבר אשתו הרעה של סוקרטס, קסנטיפה.

"קסנטיפה", ספרתי, "היתה, מציקה לו, אך הוא התמיד להבליג ומעולם לא השיב לה כגמולה.

יום אחד הרבתה קסנטיפה להקניט את סוקרטס. כשנוכחה לדעת שאינו מתפתה להגיב, כעסה הלך וגבר עד שלקחה דלי מים והוריקה על ראש בעלה...

גם הפעם התאכזבה: בעלה הפילוסוף חייך ואמר:

"יודע אני שתמיד באים הגשמים אחרי הרעם"...

כך באוירה טובה, זכיתי בציון מעולה.

בחודש מאי 1948 הסתיימו הבחינות. אנו מנינו שבע תלמידות שעליהן הופקדו שנים עשר מורים. זה לא היה דבר של מה בכך: אנו היינו שבע הנערות היהודיות הראשונות בגרמניה, אחרי המלחמה, שקבלו תעודת בגרות מוכרת ע"י משרד החינוך הגרמני. כיון שכך, ראתה הנהלת מחנה העקורים היהודי צורך, לחוג את המאורע הזה. הם עשו זאת במסיבה נאה שנערכה לכבודנו.

אכן, מאמץ עילאי השקעתי בהשגת "פיסת נייר" זו, התעודה, ולא אחת תהיתי אם הדבר היה כדאי. סבורתני שאחרי ככלות הכל היתה החלטתי נכונה והוכיחה את עצמה בתנאים של אותם ימים.



חברותי מהכיתה ואנוכי לאחר קבלת תעודות בגרות
ציילסהיים, 1948

עתה הגיע הזמן להתקדם, דהיינו לעזוב אדמה ארורה זו. ואז בתיזמון מופלא של ההשגחה, הגיע מכתבה של אחותי מברגן בלזן.

"נודע לנו", כתבה אחותי, "כי לאחרונה הגדילו האנגלים את מכסת הסרטיפיקטים, המחולקת בגרמניה והם מעוניינים לסגור את הקיבוצים הפזורים כאן והמצויים תחת חסותם. לדעתי", הדגישה מלכה, "מתקרב תורנו ועליך, רותקה, למהר ולבוא הנה, לברגן. כאן יהיה עליך לעבור בדיקות רפואיות ולקבל חיסון נגד אבעבועות שחורות".

מכתבה של אחותי ריגש אותי. ריח של ארץ נכספת, אהובה, עלה מן השורות התכליתיות והמעשיות הללו. כמה ערגו הורינו האהובים לזכות ולעלות לארץ ישראל...

היטב ידעתי, כי שום גן ורדים אינו מובטח לנו שם. בארץ הקודש המצב היה קשה. מספרם של היהודים בארץ ישראל היה אז 450.000 מתוך אוכלוסיה של 1,400,000 ערבים, שחיו תחת המנדט הבריטי. מנדט זה - כך אמרו - עומד להסתיים, אך הבריטים לא ידאגו לנתינים היהודים שלהם ומי יודע אילו מהומות עלולות להתחולל שם. הערכה זו אכן התגשמה. על החלטת החלוקה שנתקבלה באו"ם בנובמבר 1947 הגיבו הערבים בתוקפנות שהלכה וגברה אחרי הכרזת המדינה ב-15 במאי 1948.

עם זאת, הסכנות האלו לא הרתיעו אותנו, המבקשות להגיע לארץ ישראל. היינו נרגשות מאוד לקראת הצעד של העליה, המתקרב ובא.

בינתיים הייתי עדיין כאן, בגרמניה, נוסעת לברגן בלזן. בשעה מאוחרת הגעתי שמה, שמחה לחבק את אחותי ולפגוש את חברותי. חשתי בכולן את ההתרגשות שתססה בי. עלינו על משכבנו, ושעת כיבוי האורות הגיעה.

הייתי עייפה ומותשת, אך לא הצלחתי להרדם. כבסרט נע עברו לנגד עיני אבי, אמי, אחי, אחותי, דודי ודודתי וכל בני משפחתי שלא יזכו לראות את הארץ הקדושה, שנהרגו על קידוש השם והאמינו בו עד נשימתם האחרונה...

"דברים נוראים לבלי הכיל ראיתי ועברתי", חשבתי בשעות אלו של עינוי הנפש. "באמת הייתי עדה לאותו מצב נורא, הלא הוא "הסתר פנים"... אך אתה, א-לי, היודע, שלא חדלתי אפילו שניה להאמין בך ובתורתך הקדושה ואל אחדל"...

כשעלתה מחשבה מרגיעה זו בראשי, התאוששתי מעט, קראתי "שמע ישראל" ונרדמתי.

בחלומי ראיתי את הורי. בבוקר לא יכולתי להזכר בפרטי החלום. זכרתי רק שהם מרוצים מהחלטתי לעלות ארצה. משכתי את השמיכה מעל לראשי ובכיתי.

ואז נתבהרה הרגשתי והוקל לי... ידעתי בברור ששם למעלה, בשמים, מלוות אותי נשמות הקדושים, בדרכי החדשה.

פרק עשרים

עוזבים את ארץ עמלק

חזרנו, אחותי ואני, לציילסהיים ופתחנו במבצע בגדים. החנויות ריקות, השוק השחור פורח והמטבע המבוקש הוא: קפה, קקאו, אורז...

לאחר מאמצים רבים עלה בידנו לרכוש מעילים, שמלות, סוודרים - וגם נעליים.

זה לא היה קל, אך החלטנו, שמכאן נצא בצורה מכובדת.

קבוצתנו, המונה עשרים וארבע נערות, עמדה לצאת לדרך מברגן להנובר באוטובוס, ומשם להמשיך ברכבת דרך שטרסבורג למרסיי, שבצרפת.



פרידה מאחיותינו: רבקה, שיינדל ומאחינו חנוך
הנובר, מאי 1948

הנסיעה הזו, משאת נפשנו, היתה כרוכה בכאב רב. בין השאר עלינו להפרד, לעת עתה, מאחותנו הגדולה, רבקה. קטע מן הדרך, עד הנובר, עשתה עמנו רבקה, שם נאלצה לעזוב אותנו ולחזור עם ילדתה הקטנה, בת מחצית השנה.

עכשיו, בשעות אלו, גוברות הרגשות בעוצמה רבה, ואני מרגישה עד כמה קשורה אני אליה. אני חיה מחדש את השנים הנוראות שעברנו ביחד. זכרתי את ידה האוהבת שתמכה בי, ככל האפשר, בגיטו, במחנות העבודה ובמחנות הריכוז... באופן בלתי נמנע צפים ועולים הזכרנות הקשים והמכאיבים שאני מתאמצת תמיד לדחוק מעט, כדי שאוכל להמשיך בחיי היום יום: אמא, אבא, אחותי, האחים... פתאום אני חשה כאילו במציאות - את מגע ידו הקטנה, הרזה של שרוליק, אחי הקטן, שזמן קצר אחר כך, נורה ביחד עם אמא...

פתאום חשתי במגע יד אחרת, יד אוהבת, על ידי. רבקה היתה זו, שקראה את מחשבותי וידעה מה מתחולל בתוכי. הרמתי אליה את מבטי וראיתי את חיוכה.

"רותקה", אמרה, "הרי את נוסעת לארץ ישראל!"

"כן, נכון", אמרתי באנחה קלה.

"עליך להודות לרבון העולם על שזכית לזה! כמה משתוקקת גם אני להגיע שמה!"

כנראה ששאלתי השתקפה בעיני, שכן היא מהרה להוסיף:

"בקרוב, בעז"ה... בקרוב נבוא גם אנו, ואז נגור בשכנות ונהיה מאושרים ביחד"...

"הלואי!" אמרתי. ורבקה המשיכה: "בעצם לא נהנית כלל מהאחינית שלך... היית טרודה בבחינות ובלימודים, הרי שרה'לה הפכה אותך לדודה!"

"שרה'לה החמודה!" השם הזה העלה חיוך על שפתי. היא היתה, כמובן, אחינית אהובה, אבל גם סמל לתחיה, מניצני ההתחדשות שלאחר החורבן. הרי שנים לא ראינו כלל תינוקות... עולם ללא תינוקות הוא עולם של אופל. ועתה אנו מתחילים לראות פנים עגלגלות, להקשיב לפטפוטים, לצחוק ולבכי של תנוקות. כמה תקוה טומן בו כל תינוק.



פרידה משיינדל ומשרה'לה הקטנה האחיינית הראשונה
הנובר, 1948

❖ ❖ ❖

הנובר. אנו כבר ישובות ברכבת. נתקתי מזרועותיה החובקות של רבקה ובמטפחת החדשה שנתנה לי, אני מנפנפת לה לשלום. הכל מטושטש; עיני מלאות דמעות.

נפרדתי לשלום מאחותי שיינדל ומחנוך, אחי, שלוו אותנו עוד כברת דרך, ושוב נשטפתי בזכרונות. שבתי לרגע בו נקרעתי מעליו, כמו אז, בגרוסרוזן...

"לא!" אמרתי לעצמי; "אל לך להסחף!" חייכתי אל גיסי שהמשיך לנסוע עמנו עד עיר שטרסבורג שבגבול צרפת ובלבי התפללתי, בשקט, לה', שיעזור לי לשכוח... את העבר החרות בברזל מלובן בנפשי אי אפשר למחוק, אבל אסור לחשוב על כך...



פרידה מגיסנו לייבל
שטרסבורג, מאי 1948

ישבתי על מקומי והתבוננתי סביבי. איתי בקרון היו החברות מן הקיבוץ.

"מסכנות", חשבתי, "להן אין אף אח או אחות... חלקי באמת שפיר". חסדי ה', מלמלו שפתי...

הבנות פתחו בשירה ואני עמן. הוקל לי. מבעד לחלון קישט הנוף הנפלא את מסענו. הרים ועמקים התחלפו, נחלים בהקו לאור השמש - "מה יפה עולמך, רבוני, ומה רב חסדך!"

כעבור שש שעות הגענו למרסיי. השעה היתה תשע בערב. בתחנה המתינו לנו יהודים, ממארגני העליה. הם קבלו את פנינו ולקחו אותנו לבית מלון מקומי שם הוגשה לנו ארוחה. עייפות מן הנסיעה הלכנו לישון בשעה מוקדמת.

למחרת נתבשרנו, כי יהיה עלינו להשאר במרסיי כשבוע, עד אשר תגיע האניה. היתה זו הזדמנות עבורנו לסייר בעיר ולהכיר אותה.

נצלנו היטב שבוע זה. טיילנו באי המפורסם "מונטה כריסטו". אי זה עמד בלב הים ועליו המבצר החזק שבו נכתב ספר ידוע על אסיר חף מפשע, שהוחזק במבצר במשך שנים רבות. אתר זה המה תיירים ובצדק. חומות הכלא הענקיות אצרו ספורים אנושיים, שחלקם התבטאו בכתובות שונות שנחרטו על הקירות ואנו הסתובבנו ופענחנו אותן.



אי מונטה כריסטו ועליו בלימי ואני
מרסיל, מאי 1948

מדי יום בקרנו במקום אחר: במוזיאון הלאומי הימי, שהוא אחד הגדולים באירופה. שוטטנו באולמות הגדושים אקווריונים ענקיים, סיירנו באולמות הבוטניים והזואולוגיים - עולם ומלואו.

בקרנו גם בשוק הדגים, מקום הומה ורועש ביותר. קריאותיהם של המוכרים ממש מחרישות אוזניים. הדוכנים היו עמוסים שפע בלתי רגיל של דגים. אפילו דגים - לא כשרים - שנראו כנחשים ראיתי שם. מאוחר יותר למדתי שהם נקראים צלופחים. הדבר הזכור לי ביותר הוא, הריח... הריחות בשוק הם קשים ביותר, ובקשנו להתרחק מהם.

מרסיי היא עיר נמל חשובה ומרכזית ורבים בה הדייגים. התעניינתי מאוד בחיי התושבים ובמיוחד רציתי לראות כיצד חיים הדייגים. התמזל מזלי ונתקלנו באדם שהתנדב להדריך אותנו. הוא הראה לנו את הסירות שבהן מתגוררים הדייגים עם משפחותיהם. עצוב היה לראות באילו תנאים קשים חיים בני אדם.



אחותי מלכה ואני
מרסיל, מאי 1948

ראינו גם את הבסטיליה - אמנם מרחוק - ושמענו ממדריכנו על המקום הזה שעליו למדנו לא מכבר.

"הבסטיליה" - סיפר המדריך - "הוקמה במאה ה-14 ע"י שרל ה-5 ושרל ה-6, מלכי צרפת, לשם הגנה על חופי צרפת מסכנת

פלישה אנגלית. בתום המלחמה נוצל המבצר כבית כלא לאסירים מדיניים והפך להיות סמל העריצות עד לנפילתו, בראשית המהפכה הצרפתית ב-1789. עד היום חוגגים בצרפת את ה-14 ליולי, יום נפילת הבסטיליה, כחג לאומי".

הפתעה מיוחדת ציפתה לי כאשר פגשתי במקום את חברתי, בלימי, אשר הגיעה למרסיי עם אמה, אחותה ואחיה.

גם את השבת בילינו במרסיי. טיילנו מעט ברחובות, התפללנו בבית הכנסת ואפילו זכינו לשעור מהרב המקומי. ביום א' בבוקר - כך הודיעו לנו - נעלה על האניה שתסיע אותנו לגנואה שבאיטליה.



על שפת הים עם הבנות
מרסיל, 1948

פרק עשרים ואחד

ממרסיל לגנואה

כשהגענו, בבוקר יום ראשון, לנמל, היו במקום יהודים רבים שהמתינו לאניה שתקח אותם ארצה.

מרבית הממתינים, כך התברר לנו, ניסו להגיע ארצה בעליה ב' - דהיינו, ללא סרטיפיקט. הם היו נוסעים בבטן האניה ובמרתפיה ועשו את הדרך בתנאים קשים ביותר. אמנם הם היו, בדרך כלל, צעירים ובריאים וחלקם הגדול בודדים, ללא משפחה. אבל היו גם אבות לילדים, ששלחו את משפחתם בעליה א', והם עצמם נטלו את הברירה הקשה.

לא קל היה לאנשים אלו שזה מקרוב זכו למשפחה, להחליט על פרידה. אבל הם הגיעו למסקנה שהפרידה, שהם העריכו, כי תהיה זמנית, כדאית.

תמונה חיה כזו ראינו בנמל מרסיי. אב, אדם בגיל העמידה, ליווה את בנו המפליג עמנו באניה. ליבי נצבט בראותי איך האב נלחם כדי להתגבר על רגשותיו ולשלח את בנו לשלום. "יש כאן סיפור", חלף הרהור במוחי.

ואכן, היה שם סיפור שעליו שמעתי במרוצת המסע.

עלינו על האניה ועמדנו על הסיפון, לראות את חופי צרפת הולכים ומתרחקים מאתנו. לפתע נרעדנו: באויר נישא קול שירה, קול חם ועשיר של גבר, ששר ביידיש:

"א יומער א געוויין,

די פארסט אוועק,

די לאזט מיר אליין

איך בלייב צווישן שונאים,

מיין טייער קינד

נעם מיר צו מיין לאנד געשווינד...

בתרגום חופשי:

"איזו עצבות וכמה בכי

שלום לך, בני יקירי

בין השונאים נשאר אנוכי

קח נא אותי מהרה לארצי

כמה נפלא שם / וכמה כאן צר

אור העולם / והחושך מולם"...

זה היה קולו של האב, שביטא כך את הכאב, שחש בראותו את בנו מתרחק והולך. דמעות עמדו בעינינו, כשחשבנו על האב ששיכל חמישה מילדיו... את הבן היחיד שנותר לו, מצא לאחר שפשוט "הפך את העולם" בחיפושים. אין ספק שהנתק הזה היה לגביו, מכאיב ביותר. אך לא היתה ברירה...

אנו, עולות חוקיות, קבלנו תאים ועד מהרה התמקמנו בהם. בכל תא גרו ארבע נוסעות שלנו במיטות דו קומתיות. בין המיטות עמד שולחן קטן, מוברג לרצפה, ואף כסא.

בבוקר חדרו קרני שמש חמימות לתא והעירו אותנו. קמנו נלהבות ומהרנו אל הסיפון, להנות ככל הניתן מן ההזדמנות הזו. מראה הנוף עורר בנו רגשה והתפעלות; מלאי הוד היו הגלים הכחולים - זהובים שהתרוממו והנמיכו ברוב חן ובעוצמה מעברי האניה שלנו.

ההפלגה עברה ללא תקלות, ואנו כבר מטילים עוגן בנמלה של גינואה שבריביירה האיטלקית. משהו מן הנוף של חיפה נשקף אלינו בגינואה: הרי האפנינים נושקים שם לשפת הים... וזה, באמת, מראה מרהיב.

נמל גינואה הוא בין החשובים בנמלי איטליה ובאירופה המרכזית. מכיון שהיה עלינו להתעכב בעיר זו כחמישה ימים, עד בואה של האניה "קדמה", הצלחנו לטייל בעיר ולהכיר אותה.

היתה זו, לנו חוויה יפה: העיר העתיקה של גינואה, על בניניה העתיקים, המפוארים, בני מאות השנים, היתה ממש מרתקת. תיירנו בארמונות, בבתי ספר לאומנות ולמוסיקה. שרידים רבים מימי הזוהר של גינואה, במאה ה-14, עדיין מצויים בה. קל היה להבחין שהעיר היתה אז מרכז מסחרי חשוב ביותר. אגב, בה נולד כריסטופר קולומבוס, הנוסע הגדול שגילה את אמריקה.

בגינואה נפגשתי שוב עם חברתי, בלימי, שעשתה מסלול מקביל לזה שלנו.

"היודעת את?" אמרתי לה יום אחד, בתום יום ממצה בגינואה: "מי יודע מתי, אם בכלל, יזדמן לנו לבקר שנית באיטליה"...

"אני מכירה אותך, רותקה", צחקה בלימי, "את כבר מתכננת משהו... מה הרעיון הפעם?"

"שום דבר מהפכני", הסברתי, "רק ביקור בונציה"...

"הממ.. רק", חייכה בלימי. "בעצם, גם אני רוצה מאוד לראות את ונציה".

לא הרבה נדרש כדי שהרעיון יקרום עור וגידים. וכבר נמצאנו בונציה, העיר המופלאה שרחובותיה הם תעלות מים וארמונותיה העתיקים מעלים ירוקת.





וינציה-איטליה
מאי 1948

אגב טיול, נזכרנו באחד האנשים הדגולים שהוציאה מתוכה ונציה, הלא הוא ליאונרדו דה וינצ'י. הכל שמעו עליו כעל צייר אמן, שתמונותיו תלויות בלובר שבפריס, אך לא הכל יודעים, כי הוא היה גאון רב פנים שהמציא המצאות מהפכניות כגון: מכונת אויר מעופפת - יש לזכור שהוא חי במאה ה-15! וגם המצנח הוא פרי המצאתו, כמו גם כלי המשחית הראשונים - מכונות יריה וכו'.

חזרנו לגנואה מרוצות ממה שראינו, ומלאות ציפיה לקראת העתיד. ואכן, ביום רביעי בשבוע זה עברה, בין כל היהודים, שהמתינו שם, הבשורה:

"הספינה הגיעה!"

מהרנו לנמל, להעיף מבט ראשון על כלי הרכב הזה, שהיה לנו כה חשוב. הסתכלנו באניה הלבנה המקושטת בפסים כחולים והרגשנו: זו שלנו. בספינה הזאת נעלה, בעזרת השם, לארץ ישראל.

פרק עשרים ושניים

"זה הים גדול ורחב ידיים..."

הרגשה נפלאה, חמה, הרגשה של שייכות מילאה אותנו על האניה: כל הצוות, החל ברב החובל וכלה בעובדים נמוכי הדרגה, כולם כאחד, היו יהודים.

לראשונה בחיי חוויתי חוויה כזו. עד לשעה זו הייתי אני, ולמעשה היינו כולנו, מוקפים גויים: פולנים, גרמנים, ולאחרונה גם אנגלים, אמריקאים, צרפתים. תמיד היה עלינו להתחשב בכך, להשמר על כל צעד ושעל. בילדותי, בימים היפים שלפני השואה, הורגלתי גם לספוג מכות מילדים פולניים והורגלתי למילת ה"גנאי" שלהם "ז'ידובקה" - יהודיה...

מעניין, חשבתי בעומדי עתה בעיניים זוהרות על הסיפון - מעולם, בכל הימים הארוכים והחשוכים שעברתי, לא רציתי, אפילו לרגע, להתחלף עם אחד מאלה, הגויים. אכן, עלינו לשבח לאדון הכל שלא עשנו כגויי הארצות...

קבוצת הנערות שלנו מנתה עשרים וארבע ולכן הועמדו לרשותנו ששה תאים שכנים. ברוח מרוממת נכנסנו לתאים, סוקרות בהנאה את המיטות הכפולות בקומתן אשר הוברגו היטב לרצפה, את הוילונות הצבעוניים שעטרו את האשנבים והרגשנו משהו מהרגשת הבית.

פתאום נשמעה צפירה ממושכת - האות להפלגה ניתן. העוגן הורם ואט אט פתחה הספינה במסעה. היום היה צח ונאה ואנו מהרנו לעלות לסיפון, לחזות בהתרחקותה של האניה מן העיר. הבתים הגדולים הלכו ונתגמדו לעינינו עד אשר נראו לנו כבתי צעצוע, אותם הבנויים קוביות... עוד מעט קט והם נעלמו מעינינו. היינו בלב ים.



אחותי ואני על סיפון האניה עם חגורות הצלה
מסניה, מאי 1948

את החוייה חילקו עמנו השחפים. הם עקבו אחרי האניה הנוסעת בהשמיעם קולות רמים. בעליזות פזרנו למענם פרורי לחם

והם נקרו בהם בזריזות, ממהרים להתרומם ולנפנף אלינו בכנפיהם. בודאי מודים לקב"ה הדואג לכלכלתם.

גם שעתנו, שלנו, לאכול הגיעה, ואנו נכנסנו לחדר האוכל, לארוחת הצהריים. הסבנו לשולחנות המובדגים לרצפה ושמחנו למצוא על השולחנות צלחות עמוסות בשזיפים כהים, סגולים.

"כמה נפלא!" קראתי בשמחה, וכבדתי את עצמי בחופן מן הפרי העסיסי. "שזיפים בחודש מאי!" הוספתי להתפעל; "מעולם לא ראיתי כזאת... הם גדלו, בודאי, בארץ ים תיכונית - אולי בפלסטינה..." ותוך הבעת דעה מלומדת זו נגסתי לתאבון מן הפרי שבידי ונשנקתי...

"אוף!" אמרתי באכזבה; "כמה מרים השזיפים!"

קולות חנוקים של צחוק הגיעו אלי בתגובה. הבטתי בחברותי המגחכות ולא הבנתי.

"אין אלו שזיפים", התנדבה אחת מהן להסביר: "אלו הם זיתים"...

כזו היתה פגישתי הראשונה עם תנובתה של ארץ הקודש...

❋ ❋ ❋

הערב ירד, ומצב רוח הטוב החל נמוג. האניה ניטלטלה מצד לצד, והתחלתי לחוש בבחילה. עד מהרה נתברר, כי אני ושתים מחברותי לקינו במחלת ים. בית החולים הקטן של האניה נתמלא בחולים ורופא האניה בסיועה של האחות לצידו עמלו קשות. מחלת הים מטבעה אינה נמשכת זמן רב, ובתום יומיים בלתי נעימים הייתי מסוגלת לטייל על הסיפון ולהנות ממראה הים ומכחול השמים.



תרגיל עם חגורות הצלה על סיפון האוניה
מאי 1948

מראה הים הוא, לכאורה, מראה חדגוני; גלים מקציפים מנקדים את הכחול הירקרק המשתרע כאילו היה אין סופי. אבל בקצת התבוננות נוכחנו לדעת, כי ההרגשה הזו מטעה היא. פעם גועש הים וסוער, ופעם צלולים מימיו ושקופים, ואז ניתן לראות להקות גדולות של דגים המשייטות במים וביניהם מפלס דרכו, קל ומהיר, לויתן ענק הפוער את פיו ומאות דגים נגרפים פנימה.

לשקיעה על הים, הוד מיוחד. הים כולו חוגג בורוד עז וגם השמים מאדימים. המחזה היפהפה, המרהיב, נמשך עד אשר נעלמת השמש אי שם בעבר האחר של העולם ואנו נמצאנו שרויים בחשיכה.

עתה כבר לא ניתן לראות דבר על פני הים. נתקתי מעל מעקה הסיפון ופניתי לחדרי. בדרכי לקטו אזני שיחה אקראית בין נוסעים לבין שני מלחים שענו לשאלה:

"כן", אמרו המלחים, "הלילה אנו עתידים לעבור ליד האי סטרומבולי".

"באיזו שעה, לפי השערתכם?" בררו הנוסעים.

"להערכתנו", השיבו המלחים, "זה יהיה בשעה שתיים בלילה, בקירוב".

תשומת לבי נעורה: הרי לא מכבר למדנו על הר הגעש שבאי הזה, ועל פעילותו.

נפלא יהיה לראותו במו עיני.

"בלימי!" מהרתי לחברתי שהייתה כבר בחדרה.

ספרתי לה את תוכן השיחה ששמעתי, ועיניה ניצתו. נגשנו להנהלת האניה ובקשנו:

"התסכימו להיות אדיבים ולהעיר אותנו בלילה? נקישה קלה על דלת התא, תספיק".

אותו לילה נשארתי בתאה של בלימי, בהמתנה. לא הצלחנו להרדם וציפינו לנקישה על הדלת. בשעה שתים בדיוק הקפיצה אותנו דפיקה קלה על הדלת ושתינו נתרנו על רגלינו. הערנו את שאר הנערות, והאצנו בהן למהר ולעלות על סיפון האניה. בעלותנו, מצאנו שם כבר חלק מן הנוסעים ואת אנשי הצוות, שבחלקם היה מצויד במשקפות.

כעבור דקות מעטות של המתנה הבחנו מרחוק בלבה האדומה, שנראתה כאש הפורצת מהר הגעש ומטילה אור על סביבתה. המראה היה ממש מרגש והתרגשותנו עוד גברה כאשר הועמדה לרשותנו לרגע קט משקפת. ואז אנו הבחנו, כי למרגלות ההר גרים אנשים!

סטרומבולי הוא הר געש פעיל עד היום, מטיפוס הרי הגעש המתפרצים בהתמדה אך בעוצמה מוגבלת. בשל פעילותו המתמדת הוא מכונה מגדלור של הים התיכון.

האי עצמו הוא בן שלוש עשרה ק"מ ואוכלוסיתו מונה אלף נפש. תושביו מתפרנסים מדייג, מחקלאות ומגדלים כרמי יין.

פרק עשרים ושלושה

בלב הים

ההפלגה התנהלה על מי מנוחות והיה לנו די זמן לתהות על סביבתנו. בקרנו בכל האניה על מחלקותיה השונות וראינו מגוון של נוסעים. היו שנסעו במחלקת תיירים, והיו עולים חוקיים, מצוידים בסרטיפיקטים. אבל היו גם רבים - למעשה, מאות - שנדחסו בבטן האניה ונסעו בתנאים מאוד לא נוחים. אלו היו אנשי עליה ב' שלא זכו ברשיונות עליה. הם היטיבו לדעת שהם צפויים להתפס ע"י האנגלים ולהשלח למאסר באי קפריסין, ובכל זאת היו שרויים במצב רוח מרומם. אנו כולנו חשנו שותפות בגורלם, וקיווינו לעזרת ה' ולהצלחתם.

חוויה מיוחדת, לגבי, היתה אצורה בין קבוצת התיירים. היו שם רבנים חרדים שהקפידו לאכול רק אוכל כשר למהדרין ואנו הצטרפנו אליהם לארוחות. ביניהם היה יהודי אחד, מבוגר, שפניו העטורים זקן ארוך, לבן, הקרין הדרה של תלמיד חכם. במשך היום אהבתי לצפות בו, כשהוא יושב עם קבוצת בחורים צעירים ולומד איתם גמרא, באותו ניגון עתיק, נפלא, שצליליו היו מוכרים

לי מבית אבא וסבא. הניגון הזה העביר אותי, בחטף, לעולם אחר שתקופה ארוכה היה בעיני שכוח וגנוז.

פתאום ראיתי את אבא היושב בליל שבת, לאחר הסעודה, ליד השולחן המכוסה מפה לבנה, ידו משעינה את ראשו והוא לומד... בחדר זה לא כבה האור בשבת. אבא היה לומד עד שעה שלוש לפנות בוקר, ישן שעתיים ומשכים שוב, ללמוד.

איך עמד בזה - זו היתה עבורי חידה, תמיד.

"אבא", שאלתי אותו: "איך אתה יכול להסתפק בכל כך מעט שינה?"

אבא היה מחייך אלי בעינים זורחות ומשיב:

"כשלומדים, בתי, שוכחים לגמרי את העייפות".

אני הייתי נושאת עמי את הקולות הטהורים האלו בלכתי לחדרי.

זכרונות אלו צפו עתה כחיים, ופתאום חשתי משהו חם במורד לחיי, דמעות. הופתעתי לתפוס את עצמי במצב כזה, בוכה ללא מעצור, אך ידעתי: זה טוב. טוב שמותר לי לבכות, טוב שמותר לי להעלות זכרונות מן העבר היקר... טוב ששוב מותר לי להרגיש חום יהודי בלב...

פעם, בסיום הלימוד, סגר הרב את הגמרא אך נשאר יושב במקומו, ושר כמו לעצמו: "אשרינו מה טוב חלקנו...". אני, בפינתי, זמזמתי עמו את המנגינה והרגשתי הודיה עמוקה לקב"ה שזימן לי כאן, בלב הים, הוויה כזו של שמחה עמוקה. אכן, נסיעה זו הייתה עבורי כנסיעה של "מותרות", ממש. היה לי זמן למנוחה, למחשבה, ובעיקר - לקריאה.

לידי הגיע ספר על אלברט איינשטיין ושקעתי בקריאה על חייו של האיש המענין הזה. הכל שמעו על איש המדע הגדול, ששמו

מפורסם בכל העולם. אבל לא רבים יודעים, כי הוא תמיד היה גאה ביהדותו.

אחד הסיפורים אודות איינשטיין לכדו את תשומת לבי. מסופר על מסע ארוך שעשה איינשטיין בשנים 1922-3 במזרח הרחוק, על פי הזמנת המלומדים המקומיים. הוא סייר במזרח אסיה, ביפן, בהודו ובסין ובדרכו חזרה לגרמניה, שהיתה אז ארץ מגוריו ובה נולד הוא, אמר, כי ישנה עוד ארץ, בה הוא רוצה לבקר. זו היא ארץ קטנה הנמצאת בקצה המערבי של אסיה הגדולה. לארץ קטנה זו נמשך איינשטיין כבכבלי קסם.

בארץ זו, ידע, אין אוניברסיטאות, אין ציבור של פרופסורים שעמם יוכל להשתעשע בפיזיקה, ארץ דלה ושוממה, אך למלומד היהודי היא יקרה ביותר - הלא היא ארץ ישראל.

כשירד איישנטיין מן הספינה, עלה על רכבת שנסעה דרך המדבר. המדבר הזה סימל בעיניו את הילדות, בה למד משהו על ההיסטוריה של עמו. הוא ראה בעיני רוחו עם גדול ההולך במדבר, לפניו עמוד אש ומאחוריו עמוד הענן. הרבה מאד הגה אלברט איינשטיין בילדותו, בסיפור יציאת מצרים, ובמשה רבנו שלא זכה להכנס אל הארץ הנכספת. בימי נערותו הרבה לחלום על ארץ האבות, והוא העיד על עצמו, כי כאשר נפגע מחבריו על יהדותו, היה מתעודד בחלומות אלו על העבר הזוהר.

חלומות הילדות האלו הותירו את עקבותיהם בנפשו. איינשטיין, אמנם, לא זכה להיות יהודי שומר מצוות, אך הוא ידע להבחין, כי ככל שהאנושות מתקדמת במדע נעשית חידת היקום עלומה יותר, והוא הגיע לאמונה, שהכל מעשה אלוקים.

בשנת 1929 פרסם איינשטיין את עבודתו על המשוואות המסובכות בהן הוא ניסה חוקים אחידים לתופעת הגרויטציה

האלקטרומגנטית. אותו זמן כבר שרצה גרמניה אנטישמיים שהצלחתו היתה לצנינים בעיניהם והם החלו לחתור תחת מעמדו.

בשנת 1933 כשהיה איינשטיין בארה"ב, נעדר ממסיבה שנערכה לכבודו, שם. שכן היטלר עלה אז לשלטון. נודע לאיינשטיין, כי הנאצים ערכו חיפוש בביתו שבברלין, וכי הם החרימו את כל רכושו, ועל כן החליט להמנע מלחזור לגרמניה. במקום זה נסע לבלגיה ושם מסר לקונסול הגרמני את דרכונו באומרו: "שוב אין אני זקוק לדרכון גרמני". הוא התפטר, בנוסף, מן האקדמיה והחזיר את כל אותות ההצטיינות הגרמניים שהוענקו לו. מאז חי את חייו בארה"ב, כאדם חסר נתינות.

איינשטיין נשאר בתודעה העולמית כסמל לאיש גאוני ובעל מעוף מדהים. כל חייו זכה לכבוד מלכים. אך אנו היודעים, כי את העיקר הוא החמיץ, ורק טבעי, שנרגיש כאב, כשאנו קוראים על חייו. כמה חבל על כשרונות כאלו, על ראש גדול כזה, שלא נוצל לתכליתו האמיתית... איזה גדול בתורה יכול היה להתפתח מאדם כזה, באמת חבל!

חלק שני:

בארצנו הקדושה

פרק עשרים וארבעה

בארצנו הקדושה

כל אותו זמן שאני הייתי עסוקה בקליטת חוויות שונות עשתה האניה את דרכה ללא הפרעות. בתאריך ה- 15.5.48 הגיעה הספינה "קדמה" לחופי ארץ ישראל.

תאריך זה חל בליל השבת, ורבים מנוסעי האניה היו חרדים ושומרי מצוות. אי לכך הוחלט, שהנוסעים ירדו מן האניה רק במוצאי שבת. בינתיים עגנה האניה בלב ים, והנוסעים הנפעמים הביטו מרחוק על הארץ הקדושה, הארץ המובטחת.

עמדנו על הסיפון, מאמצים את עינינו לראות משהו מאדמת הקודש. מישהו פתח, ספונטנית, בשיר אותו למדנו בקיבוץ שבברגן בלזן, לאמור:

"מיר זעהן שוין די לעמפלעך פון תל-אביבער פּארט

מיר מאכן שוין די טענצעלעך דארט און דארט

דארט, אוי דארט, איז מיין נשמה'ס ארט"

בתרגום חופשי לעברית:

"מנמל תל אביב כבר מאירים אורותינו

שם נחולל, נרקוד את ריקודינו

כי שם, רק שם, יש מקום לנשמותינו"

בנות קבוצתנו התאספו ובצוותא התפללנו תפילת שחרית. כשהגעתי למילים "ותחזנה עינינו בשובך לציון ברחמים," שבתפילת "שמונה עשרה," אמרתי לנפשי: "האם אין כל זה עדיין בגדר חלום? האם באמת עומדים אנו לשוב לציון?" וכשאמרתי "מודים אנחנו לך" הרגשתי בזו הפעם טעם מיוחד, חזק ומודגש, בכל מילה...

❋ ❋ ❋

באותו עת פינו האנגלים את ארץ ישראל וכבר פרצו קרבות בינינו לבין הערבים. בשבת בה המתנו על האניה התחולל קרב בעכו. בעזרת ה' היתה יד ישראל על העליונה ועכו נכבשה. כמה שמחנו על כך שלא חיללנו את השבת!

גם במוצאי שבת לא מהרו להוריד אותנו. שעות ארוכות ציפינו על האניה, ואז נראו צלליות קרבות אל ספינתנו: אלו היו הסירות שנשלחו אלינו. הנוסעים הורדו מן האניה בחשיכה מוחלטת ובדממה. שעות אחדות נמשך המבצע הזה. כשמונה מאות נוסעים היו באניה, וכולנו, כולל התיירים והליגליים, ירדו באופן כזה. בזמן זה, של חוסר יציבות, איש לא ידע מה עשוי להשתנות מחר בבוקר...

בלילה הראשון הובאנו לקרית שמואל, שם זומנו לנו צריפונים, שבהם נוכל לישון.

למרות עייפותנו לא עצמנו כלל עין. היינו צעירות ונרגשות, ופטפטנו כל הלילה. השכם בבוקר, עם נץ החמה, הזדרזנו לקום. חבל היה לנו על כל רגע. סוף סוף היינו בארץ ישראל!

בקשנו לראות הכל, לבלוע הכל... אך מכיון שהיה עלינו להתחיל באיזה שהוא מקום, התחלנו, כמובן, מקרית שמואל. טיילנו בישוב הקטן, הנחמד, ונהננו מן הסדר ומן הנקיון. בתים קטנים, לבנים בגגותיהם האדומים על רקע הפרדסים הירוקים. כל בית היה מוקף גינה ובגינות צמחו עצי פרי הדר - תפוזים, אשכוליות, לימונים... עד היום אני יכולה לעצום לרגע את עיני ומיד עולה באפי הניחוח הנפלא ההוא, הצבעים היפהפיים שהלחינו סימפוניה בכתום, בצהוב ובירוק מול השמים הכחולים. זה היה כמעט יפה מנשוא.

עמדנו כך מול אחד הבתים החמודים האלו, משביעות במשהו את הרעב לביתיות שלווה וליופי שהיו בנו. לפתע נפתחה דלת הבית ואשה צעירה יצאה מתוכו נושאת בזרועותיה תינוק.

"שלום לכן", פנתה אלינו, "אנא, הכנסו פנימה, אל הבית".

בשמחה נגשנו אל הבית ואז פרצה מפינו צעקה:

"שרה!"

שרה, האשה הצעירה, הנחמדה, לא הייתה אלא חברתנו מן הקיבוץ של ברגן בלזן. היא פנתה אלינו מופתעת: "אתן! כמה נפלא!"

ובאמת היה ממש נפלא לפגוש בצורה מופלאה כזו את שרה, חברתנו מהקיבוץ, שבגרמניה. שרה נישאה כבר בהיותה בקיבוץ ועלתה עם בעלה לפני שנה. הם השתקעו בקרית שמואל וכבר נולד להם צבר קטן. ההפתעה היתה מוחלטת, שכן כתובתה של שרה לא היתה בידינו - היא עקרה לקרית שמואל רק לפני כחודשיים.

על פנינו היה משוך חיוך רחב כשנכנסנו אל הבית פנימה. שרה השכיבה את התינוק, והחלה עורמת כיבוד על צלחות. כמה נהנינו מן התפוזים הקרירים, החתוכים לרבעים! זה באמת היה פרי הדר.

"סיפרי לנו על חייך כאן, שרה" בקשנו. "מה את עושה?"

"בעלי עובד כמובן", אמרה שרה "ובערב יש לגברים כאן שיעור, בו הוא משתתף באופן קבוע. בנוסף לכך אנו מגדלים את העצים שלנו. תארו לכם איזה הרגשה טובה היא לעשר פירות שלנו!

לא היה דבר שידגים בעינינו את גדולתה וחשיבותה של ארץ ישראל יותר מן המלים, "לעשר את פירותיה", שעד עתה ידענו עליו רק מן השמועה.

היטבנו להבין לליבה. זה באמת משהו. שרה הראתה לנו בגאוה ובאושר את דירתה הנחמדה ואחר כך התיישבה מולנו:

"עכשיו תורי. אני רוצה לדעת מה שלום שושנה, ומה קרה ליהודית. האם לאה התחתנה? ומתי עלתה רחל לארץ? כך הזכירה שם אחר שם, ודרשה לדעת את כל הקורות באותה שנה בה נפרדה מעמנו. בשיחת רעות חמה ולבבית זו נפתחה ההתישבות שלנו בארץ ישראל. בסימן טוב - ונקוה שבמזל טוב.

פרק עשרים וחמישה

בית עולים

בשעות הצהרים נתבשרנו, כי המטען האישי, אותו השארנו באניה, הגיע. את המטען העיקרי, כך נאמר, נקבל כעבור ימים אחדים.

זה היווה פתיחה להתארגנות שלנו כאן, בארץ החדשה, כעולים. האנשים העוסקים בעליה ערכו מיון מהיר - מי שיש לו קרובים בארץ נשלח אליהם. אנו, הנערות, יועדנו בינתיים, לבית עולים ברעננה.

לפני שיצאנו לדרך עוד הספקנו לראות פעם נוספת את חברתנו, שרה, ולהפרד ממנה. עלינו על המשאית כשאיחוליה הלבביים לקליטה טובה מלווים אותנו. נסענו על הכבישים של הארץ שלא היו - יש להודות - חלקים ביותר, וגם הספסלים הקשים שעליהם ישבנו לא בלמו את טלטולי הדרך... ואז הנהג עצר את הרכב, הפנה את ראשו והודיע:

"הגענו".

קמנו ממקומותינו, מותחות את אברינו, ועמדנו, מהססות, כשמן הבנין שמולנו יצא אדם שאמר לנו במשפט קצר: "כאן תגורו לפי שעה".

"אומץ, חברות!" קראה מישהי בעליזות, וקפצה מן המשאית למטה. היא עמדה והושיטה יד עזר לבאה אחריה וכך עמדנו עד מהרה בשתי רגלינו על הקרקע, והתבוננו סביבנו בסקרנות. המקום כלל לא הרנין את הלבבות. היה ניגוד חריף בין השטח שלפנינו לבין קרית שמואל. חול צהבהב השתרע סביבנו, ללא צמחיה ירוקה. אוהלים עשויים מאריג ירקרק - צהבהב היו נטויים שם שורות שורות. הבחנו, כי משפחות שלמות מתגוררות שם.

על רקע האוהלים החדגוני התבלטו שני מבנים חד קומתיים הבנויים מאבן. באחד מהם השתמשו אנשי הסוכנות כבמשרד ואילו בשני היה ממוקם חדר אוכל ומטבח ציבורי.

נקראנו להכנס אל האוהלים, וזה לא היה קל... כדי להכנס היה עלינו להתכופף. נכנסנו וסקרנו את ה"ריהוט": ארבע אלונקות צרות הוצבו שם ותו לא... גם חלון לא נפער באוהל הזה והפתח היחיד היה ה"דלת".

הנחנו, איפוא, את התיקים שעמנו מתחת ל"מיטות", ואנו עצמנו בחרנו להקדים לשכב. עייפות היינו מאוד, ודבר בחוץ לא משך את הלב. התכסינו בשמיכה הדקה ושקענו בשינה.

❋ ❋ ❋

רעש והמולה העירו אותנו בבוקר. אמהות מהרו לחדר האוכל כדי למלא את הבקבוקים עבור התינוקות. הן מילאו את החלל בשיחות, שנוהלו בשפות שונות.

שכבתי ערה, מאזינה לצלילים החדשים האלו, וניסיתי לגרש את המועקה הקלה שהתגנבה אל ליבי. ל"חדר" שלנו, יש גם

יתרונות, שכנעתי את עצמי, "והגדול שבהם הוא החסכון בעבודה... אין צורך לנקות את רצפת החול, וגם חלונות שדרשו צחצוח נעדרו בתכלית..."

התלבשנו והתכוננו לגשת לחדר האוכל. "מה נעשה עם החפצים?" העירה אחותי: "אי אפשר לסגור את החדר"...

"נכון", אמרנו, "מענין מה עושים כולם?"

הצצנו לאוהלים הקרובים וראינו שהאנשים יוצאים ומשאירים את האוהל פתוח וכל החפצים בתוכו. "נדמה לי", אמרתי, "כי האנשים כאן ישרים, ואיש אינו גונב. ראו, כולם עוזבים את האוהלים ומניחים אותם פתוחים".



אוהלים בו גרנו בבית עולים
רעננה, מאי 1948

גם אנו נהגנו כך. אחרי האוכל יצאנו החוצה, תוהים על הסביבה החדשה. ילדים קטנים שחקו, צוהלים, במשחקים שונים. קופסאות קרטון או צנצנות שימורים מרוקנות נהפכו בידיהם "צעצועים". הילדים הגדולים יותר כבר יצרו לעצמם צעצועים מגרוטאות. ראיתי ילדה כבת תשע שמונה שמילאה גרב ישנה של אמה בסמרטוטים,

וכמה פיסות חבל מילאו את הדרישה לידיים ורגליים. שני כפתורים פקחו עינים לבובה החביבה, והילדות הגדולות אפילו תפרו בגדים לבובות. גם הבנים גילו תושיה והכינו כדור גדול מסמרטוטים.

היה שם ילד קטן, שמשך את תשומת לבי. זה היה זאטוט בן שלוש שעיניו השחורות היו מלאות צחוק. שלמה נקרא הילד. הוא היה מוסיקלי באופן מיוחד וכל אימת ששמע לחן כלשהו היה חג ורוקד. אותו יום נרטבו מכנסיו של שלמה, ואמו הלבישה לו מכנסים שהיו כה גדולות למידתו, עד שהגיעו עד צוארו. אך שלמה לא התרשם כלל מן הפרט השולי הזה, והמשיך לרקוד ולשמוח.

הנוף, כפי שכבר ציינתי, היה מונוטוני, ואת כתם הצבע היחיד סיפקו חבלי הכביסה שמתחו הנשים בין האוהלים ועליהן נעו ברוח פריטי ביגוד צבעוניים.



הצצה מתוך האוהלים בבית עולים
רעננה, מאי 1948

אחרי הצהרים התרכזו האמהות ברחבה שלפני המשרדים שנסגרו ויצרו מעין "הופעה אומנותית": היו שם נשים יהודיות

מכל קצווי תבל, שהביאו עמן תרבויות שונות ומגוונות, והן שרו כשהן מלוות עצמן בתופים. הילדים הצטרפו לחגיגה, שרו ורקדו בשפות שונות; אפילו קצת מן העברית נשמעה שם...

התבוננתי בילדים שרובם היו שונים מן הילדים שבארץ מולדתי, ואהבתי את כולם: לי הם היו ילדי ישראל, וכל השאר נראה לי טפל ולגמרי לא חשוב.

כנראה שהילדים, בחושיהם המחודדים, קלטו את המסר הרגשי הזה, והתחילו להתקרב אלי. תחילה שוחחנו בשפת הידיים, אך הדבר לא הפריע לנו. בילינו יחד בנעימים. התישבנו במעגל ואני שרתי להם שירי ילדים בפולנית, ואם כי המשמעות נעלמה מהם לא פגם הדבר בהנאתם. הם ישבו, מחאו כפיים, ונהננו ביחד.

אני, כמשקיפה מן הצד, איתרתי ילדים שמכנסיהם גדולים, או קרועים, והם מוחזקים בסיכות בטחון. אך הם נעו במעגל בבטחון. ידם האחת אוחזת במכנסים והשניה שלובה ביד חברם, - ורקדו.

הפגישה הזו עם עדות כה רבות, בתנאים המיוחדים האלו, היתה לגבי חוויה מיוחדת במינה והשאירה בלבי רושם בל ימחה.

פרק עשרים ושישה

קיבוץ גלויות

למחרת התמלא המחנה שלנו בעולים רבים, שהגיעו מארצות אירופה: רומניה, גרמניה, הונגריה ופולניה. בליל השפות הזה ששמעתי, החזיר אותי לשיר שנהגנו תמיד לשיר בבית: "וקרב פזורינו מבין הגויים ונפוצותינו כנס מירכתי ארץ".

עתה כבר הייתי "ותיקה" בבית העולים: בת יומיים. לילה ירד, וחשיכה שלטה על כל האוהלים. רק מן המשרדים בקע ריבוע של אור.

רוח חמה החלה מנשבת - קוראים לה חמסין, אמרו לי. זו רוח חמה השכיחה בתחילת הקיץ ובסיומו...

האוהלים היו לוהטים מחום שהצטבר במשך היום. בעד הפתח הקטן הדפה הרוח גרגרי חול פנימה ואי אפשר היה לשכב לישון. "נשב קצת בחוץ", חשבנו, "ואולי הכניסה הפתוחה תכניס מעט אויר קריר יותר, בלילה".

מסביבנו ראינו אנשים אחרים שגם הם הגיעו למסקנה דומה. מישהו במשרד שם לב למצב, כפי הנראה. בעוד אנו יושבות באפס מעשה בחוץ, הבחנו, כי מספר אנשים התחילו למתוח חוטי חשמל מן המשרדים לרחבה שלפניהם, ועליהם תלו נורות צבעוניות.

לאור החשמל הזה התייצבו שלוש נשים תימניות, לבושות בבגדים המסורתיים של העדה - שמלות שחורות, ארוכות, בעלות שרוולים ארוכים ורחבים, רקומים בחוטי כסף וזהב. ראשיהן כוסו במטפחות רקומות, ופעמונים קטנים קישטו אותן.

הנשים החזיקו בידיהן תופים גדולים ועד מהרה הצטרפו אליהן עוד ארבע נשים, לבושות באורח דומה. לקצב הצלילים המיוחדים שהושמעו, החלו לרקד. לראשונה בחיי צפיתי בריקוד שכזה, והתפעלתי מחן תנועותיהן ומריקודן הקליל.

מאוחר מאד, בלילה זה, הלכנו לישון. אך בשנתנו זכינו לכבוד להכיר יצורים חדשים שלא ידענו על קיומם - היתושים. ביקורם סומן באדום על עורנו, ולנוח לא כל כך הצלחנו. משום כך השכמתי בבוקר, עם הזריחה, ויצאתי החוצה. ראיתי שם איכרים יהודיים ומעבידים אחרים, שהגיעו כדי לקבל עובדים לעבודות שונות.

"זוהי הזדמנות להרויח כמה גרושים", אמרתי בליבי; "זה בודאי לא יזיק לנו, בבוא הזמן לעזוב את בית העולים". הבחנתי בקבוצה של נערות שהתאספה ליד איכר יהודי שנזקק לעזרה בהוצאת תפוחי אדמה מן האדמה. "האוכל גם אני להצטרף?" שאלתי.

"כן", הסכים האיכר, וכך יצאתי לראשונה לעבודה בארץ ישראל.

העבודה לא היתה קלה. האדמה היתה יבשה וקשה, ואנו נאלצנו לעבוד רק במכשיר הטבעי - בחמש אצבעותינו. הוזהרנו לגרד את האדמה בזהירות ולשלוף את תפוחי האדמה כשהם שלמים ולא פגומים. לכל אחת ניתן סל גדול ובתוכו הנחתי בעדינות כל תפוח, שהוצאתי.

עבדתי ללא הפסקה במשך ארבע שעות. הרי לראשונה בחיי אני עובדת למען איכר יהודי, והוא משלם לי תמורת זמני! עלי להרויח את שכרי ביושר, החלטתי.

בשעה שתים עשרה הוכרז על הפסקה. מהרתי ליטול את ידי ולאכול כריך שהבאתי עמי. אכלתי במהירות, ולא חדלתי מלהתבונן בשעון, לבל אחרוג מגבול חמש עשרה הדקות, שהקציב לנו המעביד.

בסוף יום העבודה קבלתי לידי את שכרי. שמחתי מאוד בלירה הראשונה שהרוחתי בארץ. כשהגעתי "הביתה" ביליתי זמן רב עם אחותי בחישובים, כמה קילו תפוזים ניתן לקנות בלירה אחת שלמה...

למחרת חזר אותו איכר ובא לגייס חמש עשרה פועלות לעבודה. הוא הבחין בי והציע לי להצטרף גם היום. אבל אצבעותי עדיין כאבו מחיטוט באדמה היבשה, ולכן אחותי יצאה הפעם במקומי.

לאוצר הכספי שהיה בידינו, ואשר מנה קרוב לאחד עשר דולר נוספו שתי לירות... זה מאפשר לנו, החלטנו, ללכת לבקר את קרובינו.

❋ ❋ ❋

היו לנו קרובים גם בירושלים וגם בתל אביב, ואנו בקשנו לצאת לבקר את הדוד שמחה דזיובס - אחי אבינו - שהתגורר בירושלים.

"לירושלים?" הרימו גבה במשרד: "אי אפשר לקום, סתם כך, ולנסוע לירושלים".

"אבל מדוע?" הבטנו זו בזו, נבוכות.

"בגלל המצב... הנסיעה לירושלים היא מסוכנת. אפשר לנסוע שמה רק בלוית אנשי בטחון ובמשורין. הערבים מסתתרים בצידי

הדרך ומתנפלים על השיירות לירושלים. וגם מבין שיירות מוגנות אלו, לא הגיעו כולם למחוז חפצם".

"ומי מצליח להצטרף לשיירות הללו?" בקשתי לדעת.

"רק מי שמקבל אישור מיוחד, וזה ניתן רק למי שמציג סיבה מוצדקת, יותר מביקור משפחתי".

"אנחנו מבינות", הודינו באכזבה, והחלטנו לנסוע ולבקר, בינתיים, את בני דודינו הגרים בתל אביב.

זו היתה לנו הנסיעה הרגילה הראשונה בארץ. נסענו באוטובוס מרעננה לתל אביב והיינו פשוט מאושרות. כל הדרך פטפטנו בהתרגשות; קשה היה לנו לעכל את הפלא הזה: נסיעה באוטובוס יהודי, נהוג ע"י נהג יהודי, הנוסעים כולם יהודים ופנינו מועדות לעיר שכולה יהודית!

הגענו לתל אביב ועד מהרה איתרנו את כתובתה של בת דודתנו פנינה, ששמחה מאוד לקראתנו. היא התגוררה בדירה בת שלושה חדרים ביחד עם אחותה הנשואה ובתה. לכבודנו הן הזמינו את האחות השלישית, הלציה, לארוחת הערב.

הדודניות שלנו, שעזבו את צ'נסטוחוב בשנת 1936, בקשו לשמוע מפינו, מה קרה לכל הדודים והדודות שהתגוררו בצ'נסטוחוב, ומה היה לילדיהם. הם שמעו שמועות שונות וסיפורי זוועה הגיעו לאוזניהן, אך לא יכלו להאמין...

אנו ישבנו איתן מאוחר לתוך הלילה וספרנו מה עבר על משפחתנו - על הגירוש מהעיר, על המשלוחים לטרבלינקה... הן קבלו מכתבים מהורינו אליהם עד שנת 1941, באמצעות הצלב האדום ובמכתבים היו רמזים בדבר המצב הנורא.

פרק עשרים ושבעה

בבית החלוצות

"ספרו לנו מה אתם שומעים מן הדודים שבירושלים?" בקשנו לדעת.

"אוה", נאנחה פנינה; "העיר במצור, והמצב בתוכה לא קל. לחם מחלקים לתושבים במנות ומים במשורה... את המים מביאים במיכליות".

"מה זאת אומרת?" מים במיכליות? כמו נפט?"

"די דומה", צחקה פנינה, "אבל בטעם מים"... הצחוק נמוג מפניה והיא אמרה:

"צחוק צחוק, אבל מצב המים בירושלים אינו פשוט כלל".

"אבל למה?"

"זה משום שלירושלים אין די מקורות מים משל עצמה, ובמצב של מצור, כמו עכשיו, מצטמצמת מאוד אספקת המים. מביאים אותם במכוניות והאנשים מקבלים מים בתוך כדים גדולים".

"ואיך מסתדרים?"

"לומדים להסתדר בכל מצב... משתמשים במים לשתיה ולבישול, ובנותר לכביסה. את מי השטיפה של הכביסה מנצלים לנקיון הרצפות... מסתדרים, אבל זה לא קל. וגם האוכל מצוי בכמות מעטה ביותר".

"האם אי אפשר בשום פנים לשלוח קצת מזון מכאן?" התפלאנו.

"אפשר, לפעמים", ענתה פנינה. "אני עושה הכל, כדי שהורי ואחי יקבלו ממני מצרכי מזון, אבל לא תמיד החבילות מגיעות ליעדן".



על יד ביתה של פנינה
תל-אביב, מאי 1948

"מדוע דוקא ירושלים במצור?" התענינתי. הרגשתי כמה אנו חדשות בארץ...

"טוב", חייכה פנינה, "מובן שירושלים היא העיר החשובה ביותר גם לנו וגם לערבים. לכן, הם מקוים לנתק אותה משאר חלקי הארץ, ואורבים לשיירות המביאות מזון ולנוסעים המעטים המנסים להכנס העירה.

"אבל ספרנה לי אתן", שינתה פנינה את הנושא, "מה אתן מתכננות לעתיד? היכן אתן רוצות לגור? והעיקר - איך ובמה נוכל אנחנו לעזור לכן?"

"עדיין איננו יודעות", ענינו. "ישנם רעיונות שונים".

"למשל?"

"למשל, מספרים שהרב בנימין מינץ, יו"ר תנועת פא"י, רוצה להקים גרעין לקיבוץ חדש, והוא מתבסס עלינו".

"ומה דעתכן, אתן, על רעיון הקיבוץ?"

"האמת היא", הסתכלנו זו בזו, "שחיינו חיים משותפים במחנות וכך אבד לנו הרצון להתנסות ב"חיים משותפים", גם אם הם, כמובן, שונים בתכלית".

"אבל יש בזה גם צד חיובי", הביעה פנינה את דעתה: "בקיבוץ תהיינה פטורות מדאגות פרנסה וקיום".

"כן", הסכמנו, "זה נכון, אולם אנו מעדיפות חיים קשים יותר - אבל עצמאיים, על חיים משותפים".

"אם לא קיבוץ, על מה אתן, בכל זאת, חושבות?"

"חשבנו על בית חלוצות, לפי שעה. שמענו שברמת גן יש בית חלוצות יפה ומסודר. עוד בזמן שהותנו בגרמניה תיארו לנו חברותינו, שהקדימו לעלות, במכתביהן, את בית החלוצות הזה, וזה בעצם מושך אותנו מאוד".

"רעיון טוב!" אמרה פנינה הנמרצת. "ואני אפילו יודעת איך אוכל לעזור לכן!"

"האמנם? איך?"

"פשוט מאוד! אוכל לפנות לגב' חדוה מינץ, ולבקש את עזרתה".

"את מכירה אותה?"

"בודאי! הרי היא דודנית של אמכן!"

"נפלא! נתקשר אליה ונקבע עמה פגישה!"

"עשנה זאת עכשיו, מיד!."

ואכן, שיחת הטלפון הזו נערכה באותו ערב והגב' מינץ הזמינה אותנו לבקר אותה בשבוע הבא, ביום שני.

חייכנו אל פנינה, מרוצות, ואז העיפה אחותי מבט בשעון: "מאוחר! עלינו לזוז".

"אנו עוד נוסיף להתראות בעז"ה", אמרה פנינה.

"כמובן! הלא אתן משפחתנו! תודה לך על האירוח הלבבי".

במצב רוח טוב חזרנו לביתנו הארעי שברעננה, כשהעתיד מתחיל להצטייר לעינינו בקוים ראשוניים.

ביום שני הקרוב, ניצלנו בשמחה טרמפ, שהזדמן לנו ונסענו ברכב של הסוכנות, לתל אביב. שם הלכנו אל הגב' מינץ.

קבלת הפנים בה זכינו היתה חמה ונלהבת. הגב' מינץ חיבקה אותנו ופניה אורו בראותה אותנו. "כמה היטב אני זוכרת את אמכן", אמרה, כשעננה חולפת על פניה. "תודה לה' שמן המשפחה העניפה נשאר זכר לפחות".

"אכן", נאנחנו, "לאמנו האהובה היו שני אחים וחמש אחיות, נשואים עם ילדים, ומכולם נשאר אח אחד - ואנחנו"...

"יש להודות על זה לה'", חזרה גב' מינץ והזכירה לנו. "תכליס: במה אוכל לעזור לכן?"

"אנו מבקשות להתקבל לבית החלוצות שברמת גן", ענינו ישירות.

"מדוע דוקא לשם?" התעניינה קרובתנו.

"מכיון, ששם נמצאות חברותינו והן מרוצות מאוד", הסברנו.

"אעשה כל מה שביכולתי", הבטיחה גב' מינץ.

בהפרדנו מעליה, הנחנו בידה את מספר הטלפון של בית העולים שברעננה וגב' מינץ הבטיחה לנו לברר את הענין. לאחר שלושה ימים הגיע שיחת הטלפון המיוחלת מגב' מינץ, ובשורה טובה עמה.

כבר למחרת היום - זה היה יום שישי - נפרדנו ממכרינו בבית העולים ונסענו לתל אביב. משם התעתדנו להגיע לרמת גן. הדרך נעמה לנו מאוד. ימים בהירים ויפים היו אלו וחשנו, כי אנו מצויים בתוך אגדה קסומה. כמה יפים נופי הארץ הזו...

בשעה של צהרים הגענו לבית החלוצות. גב' רבקה אנגלרד, מנהלת בית החלוצות, הזכורה לנו מציילסהיים, שנתנה לנו שיעורי יהדות ותורה, קידמה את פנינו בחיוך טוב. היא הראתה לנו את החדר בקומה השניה, שם נגור עם עוד שלוש נערות ובינתיים הציעה לנו לנוח מעט.



חתונה בבית החלוצות
רמת גן, 1948

עד מהרה ערכנו סיור הכרות בבית הבנוי מאבן ובחדריו היפים. החדרים נועדו לאכלס ארבע דיירות בלבד, אך בחדרנו הוסיפו מיטה מתקפלת. יפה היה החדר, מלא אור ומאוורר. מרפסת צמודה לו הוסיפה הרבה לחינו, בעינינו. הודינו, בפעם המי יודע איזו,

לה', על רוב חסדיו עמנו. ושוב, לאחר הפסקה ממושכת, זכינו לשבות שבת קדושה בחברה מתאימה לנו. האוירה השבתית היתה באמת נהדרת. שלווה של אושר ירדה עלי.



עם חברות במרפסת מחדרנו, בבית החלוצות
רמת גן, יוני 1948

פרק עשרים ושמונה

המלחמה על הקסטל

הרגשה טובה, אופטימית, ליוותה אותנו בראשית דרכנו החדשה. בלשכת העבודה הובטחה לנו עבודה, ואנו חשנו זקיפות קומה; לחשוב שנוכל לשלם עבור מחייתנו בכסף אותו נרוויח בעבודתנו... ברוח זו כתבנו לאחיותינו ולאחינו שבגרמניה. חשנו, שרק הם חסרים לנו כדי למלא את כוס שמחתנו.





טיול על הירקון
תל אביב, 1948



בינתיים לא נעצר מהלך ההיסטוריה. הרובע היהודי נפל בידי הירדנים, וגם הר הצופים נותק מהעיר העברית. השיירות הוסיפו לנסוע לירושלים, ומדי שבועיים יצאה שיירה עם אספקת מזון ותרופות לעבר הר הצופים. האחיות והרופאים התחלפו מדי שבועיים.

גם שיירה זו הותקפה מדי פעם. באחת מן ההתקפות הללו, כשהגיעה השיירה לשיך ג׳ראח, נפגעו קשות חלק מן המשוריינים ורבים מבין הרופאים והאחיות נהרגו. ששה אנשים ניצלו, שבעים וחמישה נפצעו...

המצב התדרדר והחמיר. קרב קשה התחולל ליד שער שכם וכתוצאה מקרב זה נקבע הגבול ע״י בית מנדלבאום. גבול זה לא השתנה עד שחרור העיר העתיקה במלחמת ששת הימים.

בתאריך 8.6.1948 נפתחו שיחות בדבר הפוגה בין הישראלים לבין הירדנים, וההסכם על כך הושג כעבור ימים אחדים. הבשורה הזו גרמה לנו אושר: קיווינו, כי הדינמיקה של הדברים תביא שלום, ועל כל פנים, נוכל לבקר בהזדמנות זו בירושלים.

עד שיתגשם חלום זה, חשבנו, אפשר לטייל מעט בתל אביב. נסענו שמה ושוטטנו ברחובותיה של העיר העברית הראשונה...

❋ ❋ ❋

שמחתנו היתה מוקדמת במקצת. שמועות בעיר סיפרו על קרב מר המתחולל על הקסטל, במבואותיה של ירושלים.

בבוקר השמיני לחודש, סיפרו, הבחינו קציני הצבא המוצבים על הקסטל בתנועה בלתי רגילה במורדות ההר. מבט שני הפיל עליהם חלחלה; אלפי ערבים העפילו בהר. מפקדם, כך נודע, היה גנרל סורי ידוע. סקירת מצב חפוזה העלתה, כי התנאים אינם מאפשרים התגוננות. מספר החיילים על הקסטל היה זעום וגם מלאי המזון והתחמושת היו מצומצמים ביותר.

"עלינו להציל את החיילים", החליטו המפקדים, והפקודה הורתה לחיילים לסגת מן המקום ולנסות להציל את נפשם. "חיפוי ינתן לכם על ידנו", אמרו המפקדים.

למרבה הצער נודע, כי התכנית נכשלה, וכמעט כולם נטבחו ע"י ההמון המוסת.

על פסגת הקסטל נשארו קצינים אחדים, שעדיין קיוו לבואה של תגבורת. משירד הליל נפסק הקרב. הקצינים התחלקו למשמרות ופיטרלו במשך כל הלילה. ואז אירע להם נס גדול: בחשכת הליל הם הבחינו בשתי דמויות המעפילות להר. המשמר השליך עליהם רימונים שפגעו במטרה. נתברר, כי אחד משני הערבים שנהרגו היה לא אחר מאשר הגנרל הסורי בכבודו ובעצמו, שביקש ככל הנראה, לעמוד מקרוב על מצב הדברים...

כשעלתה החמה פתחו אלפי כפריים ערבים בהסתערות על ההר. הם דרשו בצעקות את מפקדם, אך בתשובה הם זכו לבשורה על גופתו, הנמצאת בידי היהודים.

הידיעה הטילה מבוכה בין הקצינים הערבים. הם לא הצליחו להגיע לעמק השווה, ולמנות עליהם מפקד אחר ולכן, החליטו לערוך, קודם כל, הלוויה מפוארת למפקד המהולל. לקצינים הישראלים שעמדו בתצפית על ההר, לא נותר אלא לשפשף את העינים בתדהמה: ההר, שלפני דקות מועטות היה מלא בערבים, התרוקן לפתע באורח פלא...

אלו מבין הקצינים שבליבם היה זיק של אמונה הבחינו מיד: "ה' לחם את מלחמתנו..."

בשעות הצהריים הגיעה תגבורת.

פרק עשרים ותשעה

בבית חרושת

בעוד מאורעות חשובים אלו מתרחשים עסקנו אנו בחיי היום=יום שלנו. ובראש מעיינינו - חיפוש עבודה. בלשכת העבודה רשמה אותי הפקידה כ"פועלת", מה שלא נעם לי ביותר, אך בהעדר מקצוע מוגדר לא נותרה בידי ברירה. אך "פגיעה" זו בכבודי הועילה לחזק את רצוני ללמוד מקצוע, כמו הוראה, למשל.

מאוששת ע"י החלטותי היפות יצאתי לעבודה בבית החרושת לשימורים, פרימן. בחלקי נפלה עבודה לא קלה, ליד דוד חם מאוד. החום הלוהט מבחוץ נתגמד מול החום שבפנים, ואצבעותי התקשטו בכוויות פה ושם. אני לא נרתעתי מלשוב ולהתיצב גם ביום המחרת. מנהל העבודה ריחם עלי והציב אותי בתפקיד נוח וקל יותר.

אחרי שבועיים עברתי לעבוד בבית חרושת לביסקוויטים, שם זכיתי עד מהרה לקידום. המנהל הציע לי לעבוד כסגניתו, מה שהוסיף למשכורתי עוד 25%.

מספר שבועות לפני ערב פסח, כאשר נערך בית החרושת לאפית מצות, פוטרו כל העובדות של ביח"ר. המנהל שבקש להשאיר אותי אצלו, כדי שאשתלב בעבודה לקראת הפסח, חיפש ומצא לי תעסוקה: לנקות את החלונות הגבוהים של האולם.

מצוידת בסולם שהעפיל לגובה שתי הקומות של הבנין ובמטליות, התחלתי בעבודה במרץ רב. מסתבר, שהמרץ שגיליתי, היה מופרז, במקצת, שכן הסולם נשמט מתחתי ואני נשארתי תלויה על החלון הגבוה, שציריו כבר החלו לחרוק תחת כובד משקלי. קראתי לפקידה שעבדה שם, ואחרי זמן שנראה לי כעידן ועידנים היא הופיעה והופתעה לראות אותי במצב המביך בו הייתי. יש להודות, כי הופעתה היתה ברגע האחרון ממש: עוד מעט קט, ואני הייתי נופלת למטה - עם החלון בידי, כמובן...

כשהוחל באפית המצות, נוספו עובדות רבות, חלקן מבית החלוצות. העבודה התנהלה בשלוש משמרות ואני זכיתי בתוספת פיקוח. גיליתי שגם בעבודה כזו, שאינה מתוחכמת במיוחד, אפשר למצוא פנים אחרות. פנים של חסד. כך מצאתי את עצמי, בכל מקום בו נוצר פקק, מושיטה יד עזר - איסוף מצות, עטיפה, סגירה. עזרה ברגע הנכון, מנעה צער, ואפילו פיטורין. ידעתי שלא כל הנערות מצטיינות בזריזות, וגם חזקות ביותר לא היו. קל היה להעריך מי מהן עשתה זמן ממושך במחנות...

בזמן ההפסקה הייתי עוברת לעולם אחר... במשך חצי שעה הייתי שוקעת בקריאת ספרים, והתוכן העשיר את חיי.

אחרי משמרת הלילה היה עלינו, העובדות, לעבור ברגל דרך שארכה כשלושה קילומטרים. רבות מן הנערות היו מהלכות דוממות ועייפות, והדרך הכבידה עליהן מאד.

בקשתי להקל מעליהן את המעמסה הזו, ומצאתי דרך מקורית: בכל טיול כזה, הייתי מספרת לחברותי פרק מן הספר אותו קראתי. מפליא, עד כמה קלו הרגליים, כאשר הדרך נעשתה מעניינת.

משיעור קצר זה, בהלכות חיים, למדתי לקח קטן, אך נכבד: האושר שרוי במעגל: כאשר מעניקים אותו, הוא חוזר אל הנותן... היחס שנתתי לחברותי הביא לכך, שכאשר התקיימו בחירות לועד העובדים, בקשו ממני לייצג אותן - למרות חסרוני הגדול, הלא הוא גילי הצעיר.





טיול ברמת גן עם חברותי
מרץ 1949

פרק שלושים

מציאת משפחתנו בארץ

מיותר להזכיר שלא רק על עבודה נתבססו חיינו - היו שבתות, והן היו יפות בדרך מיוחדת. היינו נאספות כולנו - כשבעים בנות - בחדר האוכל, מתפללות, אוכלות, שרות זמירות ומאזינות לדבר תורה על פרשת השבוע מפי המנהלת.

גם שיעורים קבלנו בשבתות. באחת השבתות השתתפתי בשיעור ב"משלי", שיעור מרתק ממש. לפתע, חשתי במשיכה קלה בשרוולי. ניערתי את זרועי והמשכתי להקשיב, אך המשיכה חזרה ונשנתה. הפניתי את ראשי בתמהון לעבר אחותי, מבקשת להבין מה מביא אותה להפריע לי, אך היא לא התרשמה ממבטי התוהה:

"הביטי ימינה, רותקה", אמרה לי.

"מה?" שאלתי מבולבלת, והסתכלתי שמאלה.

"לכוון הדלת", לחשה אחותי.

הבטתי בדלת והבחנתי באשה צעירה ונאה שהתישבה שם. משהו בה גרם לי להביט בה שנית:

"פנים מוכרות", אמרתי לאחותי; "היא נראית כמו היתה אחות לאמנו"...

"גם אני חשבתי כך", לחשה אחותי בתשובה. "מי יודע, אולי?...

פתאום איבדתי את עניני בשיעור שנראה לי קודם כה מושך וציפיתי לסיומו. חששתי שהאשה תלך לפני שנספיק לעמוד על זהותה. "אנו חייבות לשוחח איתה", לחשה אחותי ובטאה את הרגשתי שלי.

"כן", הסכמתי. "ניגש אליה ונדבר אתה".

התקשיתי להסיר מעליה את מבטי לזמן רב - שמא תעלם... אך אז הבחנתי, שגם עיניה משוטטות בלא מנוחה. שוב ושוב עברה בעיניה על כל אחת משבעים הנערות...

באנחת רווחה הבחננו שהשיעור הסתיים. קמנו ממקומותינו ועשינו את דרכנו בהחלטיות לעבר האורחת. "איך נפנה אליה? שאלנו זו את זו: "ביידיש או בפולנית?"

ההחלטה היתה מיותרת. בעוד אנו מתלבטות נגשה האשה אלינו בזריזות ושאלה:

"האם אתן בנותיה של שרה'לה דזיובס?"

לרגע נעתקו המילים בפינו: איך הצליחה לאתר אותנו, ללא מידע מוקדם, בתוך כל הקהל הגדול... עד מהרה התוודענו אליה: היתה זו הגב' דינה אלתר, בת דודתה של אמנו האהובה, נכדתה של הרבי מגור ושל הרבי מפילץ.

היתה זו פגישה מרגשת ביותר. הרבה נושאים המתינו שידברו בהם במשפחה שלנו... לנו היתה זו הפתעה כפולה, שכן המידע שלנו כלל דוד אחד, אחי אמנו.

"גם אנחנו גרים בירושלים", ספרה לנו דינה.

"האמנם?" הבטנו בה ביראת כבוד; "ואיך הגעת הנה, לתל אביב?"

"בהפוגה הראשונה יצאה משפחתנו לבני ברק, שם נודע לי, כי שתים מן הדודניות שלנו ניצלו מן החורבן, והן נמצאות בבית החלוצות... ולכן מיהרתי לבקר אתכן".

"מה נפלא" חבקנו אותה. "קשה להפריז בשמחה, שאני חשתי למישהו ממשפחתנו".

הוספנו, כמובן, ונפגשנו עם בת דודתנו וספרנו לה על אחותה שהתגוררה בסמוך אלינו, בצ'נסטוחוב ועל האחיין אותו הכירה אך ורק מן התמונות...

בכך לא נסגר, ב"ה, הפרק המשפחתי בחיינו: עד מהרה הגיעה לבקרנו בת דודה מצד אמי, צסיה. גם הפעם הכירה אותה אחותי ממבט ראשון: מבט ראשון כפשוטו, שכן מעולם לא ראינו אותה קודם לכן.

במשך שעות ישבנו יחד בחדרנו ודברנו על המשפחה, על אלו שאינם... קשר עז נוצר בינינו, קשר חם ולבבי שהלך ונתחזק. את האהבה הגדולה שבליבה השקיעה בנו צסיה, בהעדר אחיה, אחיותיה ואחייניה. חמימותה האמהית, עדינות הנפש שלה ופקחותה היו לנו למקור כוח אמיתי.

גם דודניות אחרות של אמנו זכרו אותנו ובאו לבקר: הגב' ורדיגר ובנותיה, הגב' דרנגר וילדיה. לאט לאט חזרנו לחוש במשהו מן המשהו את טעם המשפחה שהיתה, שכמותה לא תשוב... אך גם על מה שזכינו לקבל, חשנו תודה עמוקה לקב"ה שלא השאיר אותנו יחידות בעולמו.



חתונה של גב׳ אנגלרד, מנהלת בית החלוצות

רמת גן 1948

למרבה הצער חשנו שוב תחושה של יתמות כאשר הגיעה, במוצאי חג השבועות, השמועה בדבר האבידה הגדולה שאיבד בית ישראל, בפטירתו של הרב אברהם מרדכי אלתר, הוא, הרבי מגור זצ״ל.

ליבי כאב במיוחד על שלא זכיתי לראות את הרבי שהתגורר בירושלים, ואני לא השתתפתי בהלוויה. הדרכים לירושלים היו עדיין סגורות. לכן, נטמן הרבי בחצר ישיבת ״שפת אמת״ בירושלים, ולא במערת גור בהר הזיתים.

עצם ישיבתו של הרבי בירושלים היתה בגדר נס ומופת. בסוף 1939 חיפשו אותו הגרמנים, אישית, כמנהיגם של יהודים רבים. הוא הצליח לחמוק בין שורותיהם ואפילו התמונה שהחזיקו הקצינים הגרמניים בידיהם לא עזרה להם לזהותו. הוא הצליח לחמוק מתחת לאפם ולעזוב את פולין עם קבוצה של בני ביתו, המונה עשרים נפשות, שכולם ניצלו.

צער רב גרמה הסתלקותו. הוא ודאי משמש כמליץ יושר למשפחתו, לחסידיו ולעם ישראל.

פרק שלושים ואחד

לירושלים

העיר העתיקה נכבשה ע"י הירדנים, ועיר הקודש שלנו נחלקה לשתיים. בכך נסתיימה המלחמה. עתה החלו להפנות את הכוחות ואת המשאבים לבנין הארץ, והחיים התחילו להתנהל במסלול יום יומי.

חודש ניסן קרב ובא, ובשורת האביב עמו. חג הפסח בפתח - הרבה דברים חדשים, למרות הוותק שבהם. כך לכולם, ולנו, על אחת כמה וכמה.

ולא רק בהרגשה אנו יודעות התחדשות שכזו, אלא במציאות: לחג הפסח הוזמנו להתארח אצל בת דודנו, צסיה. הזמנה זו צפנה לנו התרגשות רבה: חג ראשון במחיצת משפחה קרובה, וחג ראשון בירושלים. ואי אפשר להגזים בעומק הגעגועים שחשנו לעיר המלוכה שלנו.

וכך, יומיים לפני פסח, נפרדתי לשלום מכל עובדי בית החרושת למצות. "אני נוסעת לירושלים", השבתי בעינים בורקות לשאלת המנהל.

"ובכן", ענה, "נתראה אחרי פסח!"

"לא", תקנתי אותו, "לא זו היא תכניתי".

"מה, איפוא, את מתכננת?" התענין המנהל.

"אני רוצה להשאר בירושלים וללמוד שם בסמינר בית יעקב למורות", עניתי.

"עכשיו?" השתומם המנהל: "במצב דברים זה, האם אין זה קשה מדי?"

"זה יהיה קשה, אני יודעת", הסכמתי, "אך בעזרת ה' מקוה אני להתמודד עם הקושי, בהצלחה".

המנהל הביט בי רגע בשתיקה: "אני מאחל לך הצלחה רבה בדרכך", אמר, "ואני מעריך שתצליחי; יש לך די אומץ".

גם חברותי בבית החלוצות ברכו אותי, אך הסתייגו במקצת: "לי", אמרה אחת מהן, חנה, "זה נראה כחלום בלבד".

חשתי את הדאגה הכנה בדברים ועניתי: "עלי מוטל לנסות, וה' יהיה בעזרי".

למרות העמדת הפנים ההחלטית והבטוחה שלי, לא הייתי משוחררת מלבטים וספיקות. ערכתי שוב ושוב את חשבוני הפנימי: "היספיק סכום הכסף שחסכתי? האוכל להצטמצם ולהסתפק במועט שבמועט?"...

תוצאת החשבון היתה חיובית: אוכל לנסות. אבל הרגשה כלשהי של בדידות התגנבה, בכל זאת, אל לבי. ידעתי שבמערכה

הזו אאלץ לעמוד לבדי. אחותי שהתארסה, תתעסק בבנין הקן שלה, וגם זה סוג מסוים של פרידה...

❋ ❋ ❋

בזרועות פתוחות נתקבלנו, אחותי ואני, בביתה של צסיה, בירושלים.

"מוזר", חשבתי בליבי, "מדוע אנו מרגישות כמו הכרנו את צסיה מזה שנים? הרי לא עבר זמן רב מאז פגשנו בה לראשונה...

אך כך באמת חשנו. שמחנו מאוד להיות איתה. הנקיון בהק בדירתה מכל פינה, והיא היתה מטופחת ביד אוהבת.

מפה צחורה כבר היתה פרושה על השולחן בהכנסנו וגם היא האירה לנו פנים... בפמוטי כסף מצוחצחים כבר נצבו נרות, ואופן עריכת השולחן, על הצלחות וסכו"ם הכסף, העיר בנו זכרונות רחוקים מבית אמא.

עמדנו, אחותי ואני, וחזרנו ברוחנו אחורה, אל ימי הפסח שעברו עלינו שם, בבית, ואל חגים אחרים... נזכרנו איך הובילו אותנו, לדכאו לפני ארבע שנים... אז ברחנו ליער וראינו ממש ניסים ונפלאות, יציאת מצרים אמיתית, שלנו. אכלנו בפסח ההוא, תפוחי אדמה בודדים בלבד, אך זה היה חג מיוחד - חג של חרות, בו חשנו בעוצמה את קרבת אלוקים... מה מאוד הבנו את מילות התפילה אז... ומאז ההגדה של פסח מעלה לעיני את תמונות העבר האלו בכל שנה.

אבל עתה, אנו כאן, בירושלים שלנו, הנפלאה. יצאנו לטייל מעט בחג, לגמוע את מראות העיר. מרחוק מראים לי: "הנה, שם הר הצופים", וזה מנגן בליבי את מילות השיר: "מעל פסגת הר הצופים" שבו מילות הסיום הן "אני לא אזוז מפה"... - מילים המייצגות נאמנה מה שחשתי אז.

כבר אז חשתי ביחודיות שבירושלים; סימטאותיה, בתי האבן שלה, האור והצל שבה, ומשב הרוח של הקדושה החודרת לעצמות.

❋ ❋ ❋

הפסח עבר, ימי החולין חזרו, והגיע הזמן להתחיל לפעול. אחותי שבה לרמת גן, לבית החלוצות, ואני נשארתי לזמן מה בבית דודניתי, וערכתי את ההכנות לקראת העתיד.

נגשתי לסמינר, שם הציע לי המזכיר, מר פרדס, באדיבות רבה לחתום על התחייבות, לפיה אשלם את שכר הלימוד, כאשר אתחיל להרוויח כסף. שוחחתי גם עם הרב פנחס לוין, מנהל ומייסד סמינר בית יעקב, ועם הרב הלל ליברמן מיסד ומנהל בי״ס בית יעקב, שגילו ענין רב בעברי ובעתידי. הרב ליברמן אמר לי, כי הוא משוכנע שאהיה מורה או גננת:

״הרי את דמות חינוכית״, אמר, ודבריו המעודדים חיממו את ליבי.

❋ ❋ ❋

בבוקר המחרת השכמתי קום. נרגשת הייתי מאוד: היום אלך לסמינר. היתה בי תחושת זרות והגעתי למקום בלב הולם. אך קבלת הפנים של חברותי ללימודים הקלה עלי מאוד. עד מהרה זכיתי להזמנות מצד חברות לבקרן בביתן. היו בנות שהציעו לי את עזרתן בלימודים.

זו היתה חוויה מיוחדת במינה, לשבת כאן על ספסל הלימודים. הייתי צמאה ללימודים וחששתי להפסיד מילה מפי המורים והמורות. עד מהרה, נסתבר לי, מוקד הקושי שלי: השפה, בה עדיין נתקשיתי, ולימודי קודש.

בשטח זה נתמזל מזלי לשמוע שעורי יהדות מפי המורה ה. היא שידרה התלהבות ואמונה, אותן קלטתי, למרות שלא הצלחתי להבין את כל דבריה. היא הקדישה לי תשומת לב אישית, שהיתה נחוצה לי בהחלט באותן נסיבות. תוך השיחה הראשונה שערכנו, התברר לנו, כי יש בינינו קרבת משפחה. המורה ה. למדה בסמינר של שרה שנירר בקרקוב, והצליחה לעלות ארצה עם פרוץ מלחמת העולם.

פינה חמה שמורה בליבי למורה ה. כיון שהיא היתה היחידה אליה יכולתי להפנות שאלות שונות שהתעוררו בקרבי, מתוך בטחון, ששאלותי תתקבלנה בהבנה וכי אזכה להתיחסות נאותה.

לא כולם היטיבו להבין, כמותה, אך ממנה גם למדתי עד כמה חשוב הקשר בין מורה לתלמידה, ללא הפרדה בין המורה לאדם.

פרק שלושים ושניים

על הספסל בסמינר למורות

בבית קטן, קומה אחד, ברחוב דוד ילין, היה הסמינר שלנו. כל חמשת הכיתות התמקמו בקומת הקרקע. היה זה בנין ישן. החלונות עוצבו בסגנון, שהיה מקובל לפני מאה שנה ומעל הדלתות חטבה יד אמן חיטובים באבן ושיוותה לבית כולו מראה נכבד.

הלימודים שלנו החלו רק בשעות צהריים, דהיינו בשעה שתים עשרה, בדרך כלל. בשעות הבוקר למדו בנות מכתות נמוכות. נעים היה לשבת וללמוד בבניין זה. הקירות העבים הגנו עלינו מפני החום ונתנו, איכשהו, תחושה של בית, של בטחון.

צוות המורים שלנו היווה ממש "נבחרת". הם היו אנשי מעלה - כל אחד מהם. בין השאר לימד אותנו הרב גירשט ז"ל - המורה הידוע מגיטו לודז'. הוא לימד שם, בגיטו, את הילדים בתנאים קשים ומתוך סיכון חייו. היה גם הרב גרינפלד, ד"ר קובר וכמובן המורות, בהן הרבנית קרליץ (רוטנברג), הרבנית לנדאו וכו'.



בנין של סמינר בית יעקב למורות
ירושלים

הכיתות של אז לא דמו לכיתות של היום. הן לא היו מאוכלסות בצפיפות. מנינו, בסך הכל, כעשרים בנות. המספר המועט הזה איפשר למורים להכיר כל תלמידה, היכרות אישית, ולסייע להתפתחותה. הלמידה היתה מעמיקה יותר, אינדיבידואליט, כך אני מרגישה.

בין הבנות נוצרו גם כן קשרים חברתיים. עד היום זכורה לי היטב נערה שאותה חיבבתי במיוחד והערכתי: הילדה.

הילדה היתה נערה חמודה ועדינה. היה לה אף סולד ועינים חומות וחכמות. תמיד היה תלתל אחד משערה השחור נשמט לה על עינה, ואז היתה מניפה את ראשה בתנועה חיננית אחורה, משיבה את התלתל הסורר למקומו.

בחורה למופת היתה הילדה, חברתי: טובת מידות ובעלת חסד - ותלמידה מצטיינת. היא היתה מוכנה תמיד להושיט עזר לכל מי שביקשה ממנה, אך היא לא חיכתה, שאני אפנה אליה. היא ידעה, כי אני עולה חדשה ובטבעיות, בשמחה, הציעה לי עזרה בלימודים.

אני התקשיתי עדיין בעברית ולא פעם התחבטתי בנסיון למצוא מלה מתאימה. הילדה לא איבדה מעולם את סבלנותה, ואף פעם לא נטשה אותי, בטרם הבינה מה שאלתי ומה רציתי לומר.

❋ ❋ ❋

מזה שבוע מתגוררת אני בדירתה של צסיה, וחשתי, כי אין זה הוגן. הדירה היתה קטנה. גמרתי אומר לחפש מקום מגורים לעצמי.

גם בפעם זו הרגשתי את ההשגחה הפרטית המלווה אותי בכל אחד מצעדי. יצאתי מן הסמינר ובדרכי באה לנגדי נערה שפניה היו מוכרות. עצרתי לרגע והבטתי בה: "אירן!" קראתי בשמחה.

"רותקה!" שמחה גם אירן לפוגשני. "מה שלומך? מה שלום אחותך? איך אתן מסתדרות?"

"רגע", חייכתי, "לאט לאט". בשיחה נעימה ספרנו הרבה זו לזו ואז עלתה השאלה המתבקשת:

"היכן את מתגוררת, אירן?"

"בקרבת מקום", ענתה אירן. "בואי אתי ותראי!"

הלכתי עם אירן עד שכונת "זכרון משה" ושם היא הצביעה על בית קטן, בן קומה אחת, עם גג אדום. "כאן אני גרה", אמרה.

"איזה בית נחמד!" התפעלתי. "האם שכרת כאן חדר?"

"לא", הסבירה אירן, "זהו בית חלוצות".

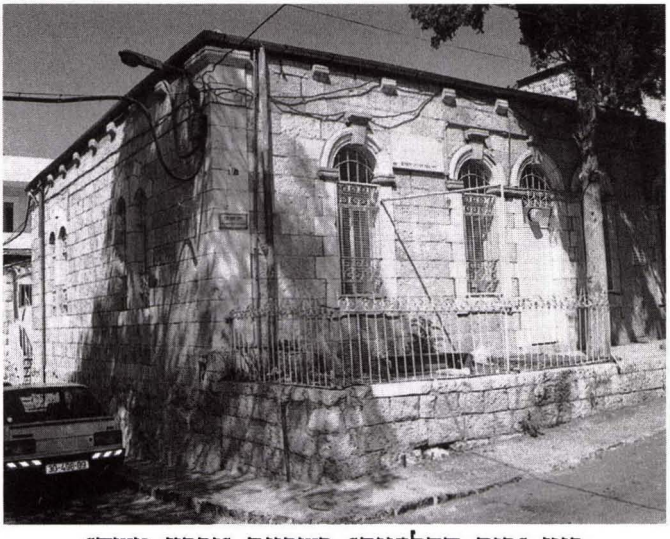
"בית חלוצות?" נתרתי ממקומי בהתרגשות.

"כן!" אמרה אירן; "האם את מעונינת להצטרף?"

"מאוד!" אמרתי.

"אדבר עם דיירות חדרי ואודיע לך", הבטיחה אירן.

היא קיימה את הבטחתה, וכבר למחרת בשרה לי, כי דיירות החדר נאותו לצרף אותי כדיירת משנה. לא בזבזתי זמן. לקחתי את מזודתי הקטנה - והעתקתי את דירתי.



בנין "בית החלוצות" בשכונת "זכרון משה"
ירושלים

בבית החלוצות היו ארבעה חדרים ובכל אחד מהם דרו ארבע נערות. הריהוט של חדרנו כלל שתי מיטות ברזל כפולות ולמעני הוסיפו מיטה מתקפלת. אחת הדיירות עמדה להנשא בקרוב ואז, כך הובטח לי, אזכה במיטתה.

החדר הזה לא היה נוח במיוחד: היה שם כסא אחד והשולחן הקטן ששרת את כולן לאכילה. קשה היה ללמוד שם, אבל אני הייתי מרוצה. שכר הדירה היה נוח, וחישוב מהיר הורה לי, שכך אוכל להחזיק מעמד חודשים אחדים, ללא עבודה, שכן יהיה עלי לקנות אוכל בלבד, ואיש הרי לא ידע מה אכלתי...

עד מהרה השתלבתי בחברה של בית החלוצות, שעבורנו היתה תחליף למשפחה. כל אחת מן הנערות עשתה הכל כדי להנעים לאחרות את השהות במקום, וזה יצר אווירה נעימה ביותר.

מדי בוקר צעדתי בדרכי לסמינר: לבושה היטב, נקיה ומסודרת, וצמותי הארוכות אסופות לי על גבי בשמיניה. הייתי הולכת במצב רוח מרומם, לאחר ארוחת הבוקר שאכלתי - לחם, מרגרינה, ושליש לבן... אותן ארוחות נאכלו גם בצהרים ובערב, וכך גמרתי גביע של לבן מדי יום...

כך בימי חול, אך לשבתות ולחגים הוזמנתי אל משפחתי. הרי הייתי עשירה:

היה לי דוד - אחי אבי ר' שמחה דזיובס ודוד רוטבלט, אחי סבי, מצד אמא - גם דודנים היו בירושלים, מלבד בת דודתי צסיה. אצלה נהגתי לאכול כמעט בקביעות בלילות שבת. את סעודת היום הייתי אוכלת בכל פעם אצל קרוב אחר.

❋ ❋ ❋

יחסים לבביים מאוד נרקמו ביני לבין המשפחה - במיוחד עם הילדים. איתם מצאתי שפה משותפת. הם היו עטים עלי כדי לשמוע את החוויות החדשות ואת הסיפורים הקטנים, שאגרתי למענם.

כשהגיבוי הזה עומד לי, התמודדתי עם התקלות השונות, ולעיתים המצחיקות, שהיו במהלך הרגיל של לימודי. השפה העברית בנתה עבורי מצבים משעשעים לרוב.

כך, למשל, התנדבתי להסביר לתלמידות, בהפסקה, את פעולת הפריסקופ, עליו למדנו בשיעור הפיזיקה. הבנות לא הבינו את תפקידו של הפריסקופ אל נכון, ועל כן ניסיתי להסביר במיטב

האמצעים שעמדו לרשותי: ידים, ציורים על הלוח, ואפילו כמה מילים בעברית. את המילים הללו הכרתי, אבל חוללתי בהן שינוי קטן ע"י המרת אות אחת בלבד...

קשה להאמין מה גרם שינוי קטן ותמים זה, שלי... צחוק כללי שטף את הכיתה, ואני נדבקתי במצב הרוח הזה וצחקתי עמן. רק לאחר שנרגעו נגשה אלי צביה והסבירה לי איזו מילה חדשה "יצרתי" בטעות...

צביה זו היתה חברה טובה ששמחה תמיד להושיט יד עזר. היא היתה ג'ינגית, גבוהה, רזה ופניה נעימות. כיון שהיתה שרויה תמיד במצב רוח טוב, היה קל ליצור אתה קשר ואני חבבתי אותה מאוד.

"צביה", אמרתי לה יום אחד בפרץ של חיבה: "יש בך משהו חצילי".

היא הביטה בי משתוממת: "מה אמרת?"

"אמרתי שיש בך משהו חצילי", חזרתי על דברי.

"למה את מתכוונת?" תהתה צביה.

"אינך מבינה?" התפלאתי, "רציתי להגיד שאת אריסטוקרטית"...

עיניה של צביה התבהרו, והיא הפשילה את ראשה וצחקה. "סליחה", אמרה בראותה את המבוכה על פני. "את רצית להשתמש במילה "אצילי" ובמקום זה בשלת לי "חציל".

שגיאות כאלו ארעו לי תכופות. האותיות א.ע.ה.ח. נשמעו לאוזן הפולנית שלי זהות, ולא הצלחתי להבחין בין הצלילים השונים. דודי, אחי אבי, נהנה מן הנטיה הזו שלי והרבה למתוח אותי:



בחצר ביתם של דוד ודודה דזיובס עם בתם ונכדיהם
ירושלים 1949

"רותקה", אמר לי יום אחד בסבר רציני, "נסי לכתוב "נוח" בשבע שגיאות". כתבתי את המילה לפני והתחלתי למלמל: "נוח... הרי יש כאן רק שלוש אותיות. איך אפשר לכתוב זאת בשבע שגיאות?"

"נכון", צחק דודי, "אי אפשר, אבל חשבתי שאת במומחיותך המיוחדת, תצליחי".

בפעם אחרת הציע לי לכתוב את המשפט "חלב כשר לפסח". מה שאני העליתי היה משהו כמו "כלב קשר לפתח". כל המשפחה כולה, כולל הנכדים בני השמונה, צחקו בכל הלב. אפילו אני.

פרק שלושים ושלושה

המגמה - גננת

החופש קרב ובא, ולנו צפויים מבחנים אחרונים. בנות הכיתה עסוקות כבר ראשן ורובן בחופשה. כולן רוקמות תכניות. הירושלמיות חולמות על הים... תכניותי שלי כבר עשויות: ללמוד ולנצל את הזמן.

בינתיים עקרה בת דודתי צסיה ליפו, שם קיותה לפתוח חנות ולהתבסס מבחינה כלכלית. היא הציעה לי להתגורר בדירתה עד שיתבהר לה עתידה.

הצעתה היתה לי לתועלת. השקט והבדידות הביאו לי רווחה, לאחר הצפיפות בה התרגלתי לחיות. אך מה שחשוב יותר - נוצרו עבורי תנאים נוחים בהרבה, ללמוד. עד מהרה קניתי לי ידידים חדשים: שכנותי בביתה של צסיה. הנאה רבה נגרמה לי ע"י אחת השכנות שהיו לה שתי בנות נחמדות. הבכירה, בלהה, כבר היתה נשואה ועבדה כמורה. אשה מקסימה זו הפכה להיות לי מורה פרטית לעת מצוא וידידה טובה. הרבה למדתי ממנה, ואני מעיזה להעריך, שגם היא הושפעה ממני לטובה.

למרבה הצער, לא ניתן לי להנות מן הקשר היפה הזה זמן רב. בלהה ילדה בן וכעבור זמן מה שבה לביתה, שבצפון. אבל החלל הריק שהשאירה התמלא עד מהרה. (גם כאן חשתי את ההשגחה המלווה כל אחד מצעדי) אחת מבנות הדוד של אמי, גב' אסתר גרוסמן, דאגה ללמד אותי בקביעות, פעמיים בשבוע. היא היתה מורה של ממש - סבלנית, לא קפדנית, ומאחוריה נסיון רב. ללימודיה עימי התיחסה כאל שיעורים פרטיים, למרות שלא קבלה עבורם כל תמורה כספית. היא קדמה אותי בלימודים במידה לא מעטה. גם היא עקרה כעבור חודשיים, לתל אביב...

כך התנהלו חיי בסדר ספרטני. בשעה שש ושלושים נהגתי להשכים - עייפה או לאו - להתפלל ולהתחיל ללמוד. על שולחני היה מונח דרך קבע מילון, אך לא תמיד זכיתי לשיתוף פעולה איתו...

כשהבחנתי שהמשפטים אותם הרביתי לתרגם, מתקבלים, איך לומר, מוזרים במקצת, למרות המילון, המצאתי שיטה חדשה, שיטת "רותקה" ללימוד העברית: ישבתי לי בחצר כשספר בחיקי, וכמעט בת או אשה, בסימטה, "התכבדה" בהסבר של מילה. הנשים היו חביבות וענו ברצון על שאלותי, וכך יצרתי לי מילון שימושי משלי. ב"שיטה" זו התקדמתי התקדמות של ממש.

אחת לשבוע, ביום שישי, ערכתי לעצמי "הופעה": עם מטאטא ומטלית רקדתי בחדרי לפי צלילים הבוקעים מרדיו של השכנה, ובשיר על שפתי ערכתי נקיון יסודי - לכבוד שבת.

נוסף על כך נרשמתי לקורס לכתבנות, בבית הספר לפקידות, "נפחא", ברחוב בן יהודה. המנהל הסכים לדחות למעני את תשלום שכר הלימוד לשלושה חודשים, כך שאוכל לעבוד, להרויח ולשלם. למדתי להדפיס בשיטה עוורת, אך התקשיתי בקריאת הטקסט, שכן המילים לא היו מנוקדות.

החלטתי למצוא עוד מעט מן האוצרות הפנימיים שבנפשי, שכן הגעתי למסקנה, שבהעדר משפחה תומכת וכסף, מוטל עלי לעזור

לעצמי, מבפנים... יגעת ומצאת - תאמין, שאז מסייעים מן השמים. וכך הקדמתי להגיע לבית הספר לפני כל שיעור, כדי לתרגל את הבנת הנקרא שלי. גם כאן נמצאו בנות טובות לב, שנחלצו מרצון לעזור לי.

גם המורה השתדלה לעזור לי בצרכים המיוחדים שלי. היא לימדה אותי לענות בעברית על שאלות. "התחילי תמיד את התשובה באותן מילים בהן את נשאלת", אמרה לי.

"כלומר?" רציתי להבין.

"למשל", אמרה המורה, "אם אשאל אותך "מה מונח על השולחן?", איך תשיבי לי?"

חשבתי רגע קט ועניתי:

"על השולחן מונח אגרטל".

"מצוין!" קראה המורה, ואני הרגשתי שאני מתחילה להבין.

לא הסתפקתי בזה, וכאשר נודע לי כי בזמן החופש נפתח קורס לגננות החלטתי להצטרף. לפי חישובי, קל יותר ללמוד גננות מאשר הוראה, ואוכל - כך קיויתי - לעבוד תוך כדי לימודי.

אחת הגננות שהשתלמה בקורס זה, יהודית שמה, הציעה לי לשכור חדר ביחד איתה ועם חברתה, איטקה, שהיתה מורה.

הצעה זו הגיעה ממש ברגע הנכון. באותו יום עצמו בשרה לי צסיה, באמצעות גלויה, כי היא עוזבת את יפו ועומדת לחזור לירושלים. וכך עברתי לגור ברחוב עובדיה.

❋ ❋ ❋

קורס הגננות התנהל בצורה אינטנסיבית, ובכל זאת הצלחתי להשתלב. למדנו תנ"ך וגם ריתמיקה, מלאכת יד וציור - ופסיכולוגיה

של הגיל הרך. לימודים מגוונים אלה יצרו למעננו את הפתח הדרוש, להצצה לתוך נשמותיהם של הפעוטות החמודים. יחד עם זה למדנו גם תורה, וזה היה חשוב לי ביותר. כאשר עסקנו בפרשת נח, שאלה המורה מה אומר רש"י על היונה ששבה כשעלה זית בפיה. ידי התרוממה מיד: את התשובה הזאת, בדבר המזונות המרים הניתנים מידי הקב"ה, שהם טובים יותר ממתוקים הניתנים בידי אדם, ידעתי היטב... משום מה הקנתה לי תשובה זריזה זו שם של נערה הבקיאה בתורה...

ארבע פעמים בשבוע למדנו אחרי הצהרים, בערך חמש-שש שעות ליום. נוח ונעים היה לי לחזור הביתה בחברותא עם יהודית שדברה איתי בעברית, בה שלטה היטב. יהודית היתה ותיקה בארץ - שמונה שנים מלאו לעליתה עם "ילדי טהרן". השיחות בעברית איתה תרמו הרבה להתמצאותי ברזי השפה. מצאתי את עצמי מתבטאת בעברית, אך לעיתים תכופות נעצרתי באמצע משפט, כשאני תרה במאמץ אחר מילה זו או אחרת החסרה לי. יהודית היתה "ספקית" של מילים במשרה מלאה... את המילים דאגתי לכתוב במחברתי על אתר, לבל אשכח אותן, חלילה.

פרק שלושים וארבעה

אחותינו רבקה בארה״ב

אכן, אין להכחיש: חבלי הקליטה בארץ לא היו קלים ביותר, אך הסתבר, כי לא רק ארץ ישראל נקנית ביסורים. ארץ הזהב, אמריקה, לא היתה מצופה בפז כפי שחשבו רבים.

אחותי רבקה היגרה לארה״ב במטרה להתבסס כלכלית, ולעלות כעבור שנים אחדות. במכתבים שקבלנו ממנה התגלתה לעינינו מסכת קליטה לגמרי לא חלקה. כשירדה אחותי עם משפחתה הקטנה מן האניה, נשלחה ע״י הג׳וינט לעיר נדחת, בפנסילבניה. בעיר היתה קהילה יהודית מזערית מאוד, שמנתה שלושה מנינים, ורובם כבר היו מתבוללים. השגת אוכל כשר היתה כרוכה שם במסירות נפש, וכל תקופת מגורי המשפחה שם לא אכלו בשר אלא דגים ופירות וירקות.

יום אחד תפס גיסי בראשו ופנה אל אשתו, אחותי:

"הגידי לי", בקש לדעת, "האם לשם כך עברנו את הסבל ואת התלאות במחנות? הלנצח נאבק על מעט יהדות? ואיך נגדל כאן את ילדינו?"

"נכון", הסכימה איתו אחותי, "אני חושבת כמוך. לדעתי, עלינו לנסות לעבור לריכוז יהודי גדול".

"להיכן, למשל?"

"למה לא לניו יורק?"

כבר בבוקר המחרת נסע גיסי לניו יורק, לבדוק את המצב בשטח. במשך שבועיים לא שמעה אחותי, שבביתה לא היה טלפון, דבר מבעלה. כל אותו זמן התרוצץ גיסי ממשרד למשרד, מבקש העברה לניו יורק.

הוא זכה לעזר משמים, כאשר פגש באחד הימים, במשרד הג'וינט, את מר משה פראגר, הסופר הידוע, שהיה שאר בשרו. הפגישה כשלעצמה היתה חויה מרגשת ומר פראגר שמח מאוד להיוכח שמשבעת האחים, שהיו במשפחתו של גיסי, נשאר לפחות אחד, השני במשפחה, להמשיך את השלשלת. מר פראגר ניצל את קשריו הטובים, וכעבור זמן מה הועברה משפחתה של אחותי לניו יורק.

אבל גם שם לא היו החיים קלים ביותר. עזרתו של הג'וינט התבטאה בתשלום שכר דירה זמן מה. בתנאים אלו הצטופפו משפחות אחדות בבית דירה אחד. שנים נקפו עד אשר השתלבו כל הפליטים בחיי הקהילה היהודית.

כדאי שדברים אלו יהיו לעיני כל מי שסבור, שהקשיים בקליטה הם מיוחדים רק לארצנו. האמת היא שונה לחלוטין.

פרק שלושים וחמישה

ב"דירה" חדשה

בעקבות המאמצים הלשוניים שלי, התחזק בטחוני העצמי עד כדי כך, שהעזתי לפנות לרב ליברמן בבקשה:

"אם הדבר אפשרי", אמרתי, "אני מבקשת לקבל משרה של עוזרת לגננת".

"עוזרת לגננת?" משך הרב ליברמן בכתפיו; "לי יש רעיון אחר".

"איזה רעיון?"

"אני חושב שאת יכולה להיות מורה מקצועית בבית ספר עממי".

"אבל", נבהלתי, "העברית שלי"...

"העברית שלך אינה מפחידה אותי", חייך הרב. "אני מאמין שתצליחי".

"תודה", אמרתי במבוכה, "אני מעריכה מאוד את ההצעה הנדיבה, אך איני מרגישה את עצמי ראויה לכהן כמורה. עדיין לא".

"רצונו של אדם"... קיבל הרב ליברמן את בקשתי. הוא שלח אותי לרב גולדקנופף, מי שהיה אחראי על הגנים, כשמכתב המלצה בידי.

הרב גולדקנופף שיבץ אותי כעוזרת לגננת בגן בו עבדה יהודית... מיותר לציין איזו שמחה גרמה לי משרה זו, וכמה הוקל לי.

עם זאת, ליוו דפיקות לב לא מעטות, את הצעד הזה בחיי. לא השליתי את עצמי ביחס למצבי. ידעתי, כי אני עדיין זרה בארץ, וכי ההווי הישראלי אינו מוכר לי. השירים, הדקלומים, שעמם גדל כאן כל ילד, היו לי בחזקת נעלם.

ובכל זאת, כאשר נפתחה שנת הלימודים בא' אלול, הלכתי לגן כשאושר מרנן בליבי. הרגשתי שזכות גדולה נפלה בחלקי - ללמד ילדי ישראל!

התחלתי ברגל ימין. הילדים הקטנים לא ערכו לי כל מבחן ולא דרשו ממני תעודה, אלא הגיבו בטבעיות על חיוך והאהבה ששפעה ממני אליהם. זיק ניצת בינינו מן ההתחלה. ילד שנפל או נחבל היה ממהר אלי, מצפה לחיבוקי המרגיע ומחייך מבעד לדמעות.

בפתיחה היה העומס בגן, קטן יותר, שכן רבות מן האמהות בחרו לרשום את הילדים רק אחרי החגים. אבל גם בקנה מידה זה היה עלי לעמוד בנסיון לגמרי לא קל: הוטל עלי לרשום את הפרטים האישיים של הילדים. כאן נקלעתי למילכוד: איך, רבונו של עולם, מאייתים את השמות הפרטיים? האם כותבים אלעזר באלף או בעין? או שמא בהא? אבינועם העמיד אותי אל הקיר, ממש. לא הצלחתי, בשום פנים, להגיע להסדר עם האל'ף או העי'ן...

כיון שכך, התחמקתי: כתבתי הכל בלועזית. מאוחר יותר סידרתי את הרשימות כיאות, בשעות של שלווה, בבית, בעזרתן האדיבה של יהודית או איטקה.

בכל בוקר יצאתי ביחד עם יהודית לעבודה בגן, לבושה באחת משתי השמלות שתפרה עבורי אחותי: האדומה המנוקדת, או הלבנה. לשבת ולחג היתה לי שמלה אחת לקיץ ואחת לחורף, ולא נדרשה ממני התחבטות בנושא החשוב "מה ללבוש"... אגב, הטיפול בבגדים המועטים האלו היה מסובך יותר מאשר במלתחה עשירה היום. צריכה הייתי לכבס ביד את השמלה שפשטתי, לדאוג לעמלן אותה, הווה אומר, לבשל את העמילן, (על גבי פתיליה או פרימוס) ולגהץ בהקפדה את השמלה, וגם את הסינר הלבן, כמובן.

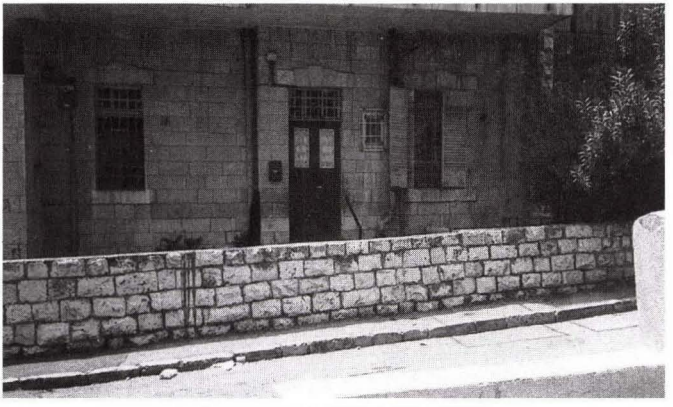
העמל הזה שהיה, למען האמת, נטל לא קטן, גרם לי... שמחה. נהניתי מן התוצאה של הטרחה, שהשקעתי. גם מציאת קופסת שימורים, שבה בשלתי את העמילן, שכן בעלת הבית לא ששה להעמיד לרשותנו את מטבחה, גרמה לי הנאה. טוב היה להיות פעילה, חיה, מתקדמת, ושמלה נקיה ומעומלנת היתה באמת הישג. המוטו שלי היה תמיד: "העדיפי את מחצית הכוס המלאה".

חברותי למדו לקבל ברוח טובה את השמחות ואת הכשלונות שלי. הן לא מנעו את עצמן מלהתבדח על חשבון העבודה הנוספת ש"דאגתי" לספק להן בערבים עם הרשימות מן הגן. יהודית במיוחד עזרה לי להתכונן, והכתיבה לי את מילות השירים, ללא שגיאות...

כשהגננת היתה שרה עם הילדים, כריתי אוזן לכל מילה. אותן מנגינות ידועות, היו חדשות לי, אך למדתי אותן, כמו כל ילד בגן... וכאשר התישבנו והילדים סביבי, אחרי הריכוז, נהגתי לעודד את הילדים הגדולים לשיר ברורות את השירים "למען הילדים הקטנים"... הם לא שיערו, מי היה התלמיד החרוץ ביותר שלהם...

וכך, בעזרת השם, היתה לי די תושיה למצוא את מקומי ולשמור את סודי הכמוס, בליבי. לאחר הפגרה, כשנפתח הגן אחרי

החגים, שוב נערכה ההרשמה. אז נתקבלה לגן רחל, כעוזרת לגננת. היא בקשה לקבל לידיה את ההרשמה, אך אני לא ויתרתי. ראיתי שהקשר הזה מאפשר לי הכרת האמהות הצעירות ואפילו כמה מן הבעיות המציקות להן, התגלו תוך שיחה איתן.



בנין, בו גרתי עם חברותי
ירושלים

❋ ❋ ❋

בגן שררו יחסי חברות יפים בין העובדות. את יהודית כבר הזכרתי; נדמה לי, כי אנו היינו צוות משלים טוב, שכן היא היתה רצינית מאוד ואילו אני הייתי זריזה לקלוט את הנקודה המגוחכת בכל מצב והרביתי לצחוק. גם רחל היתה נערה טובת לב שעזרה לי ברצון, וקשרי ידידות נקשרו בינינו.

העבודה בגן לא חסכה ממני, כמובן, את המשך הלימודים, וזמני העמוס כל כך חלף לפני שהספקתי לחוש בכך. אין לשכוח שבחדרי התגוררו מורה מוסמכת וגם גננת, כך שלוויתי בעזרה מקצועית ממש.

לא הספקתי להתבונן סביבי, וכבר מתדפק חג החנוכה על הדלת. השירים, התלבושות וההצגות מילאו את ידינו בעבודה, אך אחר כך - חופש.

היתה זו חוויה מיוחדת במינה עבורי, לשוטט בחוצות ירושלים ולראות את ניצנוצי החנוכיות מבעד לחלונות הבתים. אפילו ליד הבתים ניצבו חנוכיות מוגנות ע"י ארגזי מתכת או עץ עם חלונות קטנים מזכוכית. מעולם, קודם לכן, לא זכיתי לראות מחזה כזה. האורות האלו העלו בי את "תורת אבי": הניסים והנפלאות שעשה עמנו ה' שמסר גבורים ביד חלשים. את פשרו האמיתי של הנס יכולתי אני לחיות עכשיו בכל עוצמתו, ואין זו מליצה בעלמא.

פרק שלושים ושישה

גן הילדים שלי

אותו ליל חנוכה בשכבי במיטתי ראיתי, כל אימת שעצמתי את עיני, את חנוכית הכסף הגדולה והיפהפיה עומדת על הרצפה בבית הרחוק, בצ׳נסטוחוב, ואנו כולנו מקיפים אותה ושרים ״מעוז צור״... אחר כך ישבנו ליד השולחן ואיתנו - אבא. גם הוא שיחק איתנו במשחקי החנוכה, ותמיד הפסיד... אמא המחייכת לילדים הצוהלים ולאבא ש״הפסיד״, הגישה ערמונים חמים, ואני כאילו ראיתי ושמעתי את צחוק הילדים, שהתגלגל בבית החמים, המואר והמאושר...

כשדרשו הגרמנים מכל היהודים לתת להם את כלי הכסף, הטמין אבא את החנוכיה הסגורה בקופסה מרופדת, באדמה, מתחת לצריפון הצמוד לביתנו, ברחוב קרוטקה. נכון, הגרמנים איימו בעונש מוות על מי שימנע מהם משהו מרכושו, אך אבא לא היה מסוגל להסגיר לידים הרצחניות, הטמאות, את חנוכית הכסף שלנו. ״עוד מעט תסתיים המלחמה״ אמר, אופטימי שכמותו.

לא זכינו לראות את החנוכיה שוב. אחי שחזר לפולניה, שנים רבות אחרי המלחמה, מצא, כי ביתנו והצריף שלידו, נהרסו... כל השטח עכשיו, נהפך לשדה...

גם הלילה הזה חלף, ובבוקר זכרתי היטב שאני כאן, בירושלים, עיר הקודש, ותודה לה', שהרצון לשמוח עדיין נשאר בי.

❋ ❋ ❋

סבא זמן המשיך לגדל את זקנו הארוך, ואנו, כרגיל, לא הבחנו במרוצתו. חודשים אחדים חלפו, ויום בהיר קיבלתי הצעה, נועזת, לטעמי, מאת הרב גולדקנופף: הוא הציע לי לנהל גן בשכונת פאג"י שע"י סנהדריה. נרתעתי. חשתי כאילו מוציאים אותי מתחת למטריה נעימה, מוגנת, החוצה:

"אני? בעצמי?"

"כן, את!" לא התרגש הרב גולדקנופף. "אני בטוח שתצליחי לנהל את הגן בצורה הטובה ביותר".

גמגמתי משהו בתשובה והוא הוסיף:

"בשנת הלימודים הבאה אמורה לקום רשת גנים משלנו. הווה אומר שהמשכורת תשתפר, ובנוסף, עד אז תסיימי את לימודיך".

"תודה לך על האימון", עניתי. "אנא, הרשה לי לחשוב במשך יומיים".

"בבקשה", הסכים המנהל.

נשארתי לבדי עם הרגשת המועקה והחשש. "זה גדול עלי", חשבתי, "איך אוכל להתמודד עם כל כך הרבה פרטים? איך אסתדר עם השירים, עם החגיגות, איך אספר לבדי על פרשת השבוע ועל החגים? האין זה מוקדם מדי בשבילי?"...

בערב, כשישבנו כולנו לארוחה המשותפת, היחידה ביום, הבחינו חברותי שרותקה אינה כתמיד. "מה קרה, רותקה?" שאלו; "את כה רצינית"...

"נכון", הודיתי, "יש לי בעיה". הרציתי לפניהן את הצעתו של המנהל ובקשתי את חוות דעתן. "אתן מכירות אותי ומודעות לקשיי השפה שלי... אני מרגישה שהזמן טרם בשל".

רגעים אחדים שררה שתיקה מסביב לשולחן, ואז שברה אותה איטקה בחיוכה הרגיל: "קבלי את המשרה, רותקה! אני בטוחה שתצליחי. יש בך די עוז ודי אומץ ותתגברי על הקשיים. גם אנו נעזור לך כפי יכולתנו. הלא כן?" ואיטקה חייכה חיוך מתנצל לעבר יהודית, שכאילו דיברה גם בשמה.

"איטקה צודקת!" צירפה יהודית את דעתה. "עליך להשיב בחיוב. עזרתנו מובטחת".

שטף של זכרונות עלה פתאום על פני השטח. הבנות נזכרו בימיהן הראשונים בבית הספר; כמה קשה היתה הזרות, אי ידיעת השפה... שוחחנו ממושכות לתוך הלילה, עד שמישהי הזכירה שבכל זאת, גם מחר יום...

כשנשארתי עם עצמי חזרו הספקות והפקפוקים להציק לי: בסופו של דבר החלטתי לעשות את הצעד העצמאי הזה. כשאמרתי "בידך אפקיד רוחי"... הרגשתי את משמעות המילים וחשתי שאינני לבדי, ועלי רק להתפלל לרבון העולמים שיצליח את דרכי.

❋ ❋ ❋

בסוף חודש טבת התחלתי לנהל את גן הילדים בשכונת פאג"י. האמהות והילדים לא חשו כלל עד כמה אני נטולת בטחון. הם קבלו את פני בשמחה, בטוחים שנפל בחלקם מזל מיוחד - גננת

מדופלמת... שמחתי להיוכח שהם חושבים כך והתפללתי לה' שיעזור לי, לבל אאכזב אף אחת מן האמהות.

הגן היה ממוקם בסמוך לבית הספר לשוטרים הירדני. אחת לשעה הגיע לאיזור אוטובוס מס' 2, ומתחנתו הסופית עדיין ציפתה לי דרך ארוכה. בימים יפים העדפתי טיול בוקר נעים באויר הצח, הירושלמי והלכתי דרך רחוב בר אילן, עד שכונת פאג"י, ברגל. דרך זו, אז, היתה ברובה שדה גדול. בימים גשומים הפך השטח לאגם מים, וברשותי לא היתה סירה...

אמנם, סירה לא היתה לי, אבל מגפים היו, אמנם לא היו שלי, שכן היו שאולות, אך בכל זאת, מגפים. מצוידת בהן הלכתי לי היישר לתוך האגם, שמחה ומאושרת.

"מוזר", חשבתי באמצע הדרך, "מדוע אני מרגישה רטיבות כזו ברגלי? האם זו השפעה פסיכולוגית של הגשם?"

כשהגעתי לגן נתברר לי, שההשפעה של הגשם היתה ממשית ביותר. בסוליות המגפים נפערו חורים, ובלי לחשוב הרבה חדרו המים פנימה.

כשבקרתי באותו יום את בת דודתי שרה, בקשתי את רשותה ליבש את גרבי. בעינים קרועות עמדה שרה והסתכלה כיצד אני סוחטת את גרבי ספוגות המים.

"רותקה!" קראה, נבהלת; "את תחלי, חלילה! אספר זאת לדוד והוא בודאי יתן לך כסף למגפים".

"בשום אופן לא!" הזדקפתי. "איני מוכנה לשמוע על כך!"

"אבל למה? יש לו די והותר".

"אינך מבינה", אמרתי, "אינני רוצה שמישהו ישמע על הדבר. בעוד חודש אקבל משכורת, ויהיו לי מגפים, וה' יעזור שלא אחלה. נסי להבין, שרה".

היא התבוננה בעיני וראתה את החיוך הצף בהן, ונרגעה. "טוב, בסדר", הבטיחה, "לא אספר, אם כך את רוצה".

"כך אני רוצה", אמרתי, וחייכתי לעומתה:

"הנה, ראי בעצמך: בכל מגף - שני חורים. באחד נכנסים המים, ובעד השני, הם יוצאים! הכל, אם כן, בסדר!"

"ודאי", אמרה שרה בחיבה, "כמובן שהכל בסדר".

פרק שלושים ושבעה

פגישה עם אידה

עוד אני שקועה ראשי ורובי בגן שלי, באה פגישתי עם אידה והחזירה אותי אחורה, למציאות הרחוקה-קרובה של העבר.

אידה היתה עולה חדשה הנמצאת בארץ רק שבועות אחדים. היא עשתה את הצעדים המהססים הראשונים כאן, ושמחה לפגוש אותי, ה"ותיקה".

גם אני שמחתי לפגוש בנערה כה נחמדה ואינטלגנטית. כשנפגשנו היתה אידה שרויה במצב רוח מרומם ונסער משהו: "מצאתי כאן, בארץ, אח!" בשרה לי נרגשת.

מילים אלו הספיקו להקים את הגשר בינינו. הבנתי לליבה ללא תוספת מילים. אח זה היה היחיד מאחיה שנשאר בחיים מתוך משפחה בת חמישה ילדים.

"אם את רוצה לספר לי", אמרתי לאידה, "אשמח לשמוע".

אידה התישבה על אחת המיטות בחדרנו, וליבה נפתח:

"עם גירוש היהודים מעיירתנו, בפולין", פתחה אידה, "הפרידו בין ההורים לבין הילדים. אני אחזתי בחוזקה בידו של אחי, בהחלטה לא להרפות ממנו לעולם. הוא היה בן עשר.

החלטתי לא הרשימה את הגרמנים. כעבור שעתיים בלבד כבר הפרידו בינינו. אותי, כך אמרו, ישלחו ביחד עם קבוצת בנות לעבודה.

כל אותו זמן שמרתי על קשר עין עם אחי, לראות מה יעשה בו. אבל כאשר הסרתי את מבטי להרף עין בלבד, כבר איבדתי אותו. קבוצתנו נצטוותה לעבור שמאלה ואחר כך הובילו אותנו לגרמניה. זה היה בסוף שנת 1943.

בתום המלחמה נסעתי לביתנו, שבפולניה ורק אז נסתבר לי גודל השבר. פתחתי בחיפוש אחרי אחי. נסעתי למחנות העקורים הגדולים, שבהם היו פליטי החורבן מלודז', ורשא, קרקוב, צ'נסטוחוב, אך עקבותיו נעלמו. לאיש לא היה מידע כלשהו אודותיו.

חזרתי לחפשו בגרמניה, אך לא העליתי דבר. כיון שכך, החלטתי לנסוע לצרפת, כי מישהו סיפר, ששם נמצאים יהודים, פליטי המלחמה. בשום פנים לא יכולתי להאמין שאחי אינו בחיים. ליבי אמר לי שאין זו אמת.

שלוש פעמים הייתי בצרפת, אך כשהגעתי ברביעית, נודע לי על קיומה של רשימת שמות של ילדים, שהועברו אחרי המלחמה לעיירה קטנה, שע"י ניצה, שבצרפת. כל הילדים, כך נאמר לי, קבלו סרטיפיקטים והועלו ארצה חודשים אחדים לאחר המלחמה. בידים רועדות החזקתי את הרשימה והתחלתי לרעוד בכל גופי.

כשעליתי על עקבות הקבוצה הזו נאמר לי, כי מיד אחרי המלחמה, נשלחו 70 ילדים יהודיים שנמצאו משוטטים ועזובים בפולניה, לצרפת. הילדים היו במצב נפשי וגופני קשה ביותר -

"מוזלמנים" ממש. ראש המועצה, אליה הגיעו הילדים, החליט לעזור לילדים אלו להתאושש, והוא בעזרת אחרים, גייסו כספים, שכרו בנין והקימו בו פנימיה לילדים. כעבור זמן קצר כבר עבדו שם מורים ומדריכים יהודיים, שלימדו את הילדים.

ללמד ילדים כאלו, זה לא בדיוק כמו כיתת לימוד רגילה בבית ספר. הם היו בודדים בעולם - מעטים היו אחים לאח או לאחות, ששרדו. הם היו, כמובן, נפחדים וחשדנים, והנה הוטלה עליהם משימה קשה: לחזור לחיים, לבנות את עצמם, לבדם.

ילדים אלו זכו לסיעתא דשמיא מיוחדת בדמות אם-הבית שלהם, גב' ברוניה, שהיתה אשה יהודיה, שופעת אהבה וחמת לב. היא עצמה איבדה את בעלה, ילדיה ואת כל חום ליבה הקדישה לילדים גלמודים אלו. יחסה החם הפשיר הקרח שעטף את ליבות הילדים האלו, והם החלו לחזור לאט, בצעד כושל, לחיים."

"על אירוע אחד שהיה בפנימיה", אמרה אידה, "כדאי לספר... אני חושבת שניתן ללמוד הרבה מן המעשה הזה".

"ספרי, בבקשה", אמרתי בדריכות.

"זה היה אחד מאותם אירועים הנערכים למען הנדבנים, להראותם מה נעשה בכספם ולשכנעם לתת עוד. בחצר הפנימיה הוקמה בימה ועליה הושבו נכבדים למיניהם, שמרביתם אמנם תרמו להקמת פנימיה זו. על הדשא ישבה קבוצת הילדים ולפי התכנון היה על כמה מהם, כנציגי הילדים, לגשת לאפוטרופסים ולהודות.

אם הבית, הופתעה לקבל תשובה שלילית מהילדים: "לא רוצים להגיד תודה", אמרו, "ולא רוצים אפילו לראות את האפוטרופסים". גב' ברוניה, שחששה מתוצאות סירוב זה, ניסתה לדבר על ליבם:

"כדאי לכם, ילדים", אמרה: "תקבלו מתנות".

הילדים החליפו ביניהם מבטים תמהים; "מתנות? מה זה?"

ליבה של גב' ברוניה נצבט. "רבונו של עולם", חשבה בבהלה, "הילדים האלה אפילו אינם יודעים את משמעות המילה, מתנה... לא זכו לזה מעודם". אך בקול חנוק אמרה:

"מתנה הוא חפץ או דבר כלשהו, שאדם נותן לשני כאות של ידידות או כביטוי של חיבה. בדרך כלל זה נעים: ילדים מקבלים צעצועים, למשל".

הילדים האזינו להסבר ברצינות ואז אמר אחד מהם:

"אנו רוצים להתיעץ. נענה בעוד דקות אחדות".

הילדים הצטופפו וערכו התיעצות מזורזת. בסיומה, חזרו והודיעו לגב' ברוניה:

"מתנות זה יפה, אבל איננו מסכימים להגיד תודה לאפוטרופסים".

ואז ניסתה את הנשק האחרון, שבידה:

"עשו דבר זה למעני", בקשה. "לפחות תהיו נוכחים ושבו שם, על הדשא".

"טוב", הסכימו הילדים; "למענך נהיה שם".

והם היו. ישבו על הדשא - כולם כאחד, שבעים ילדים, כשראשיהם מורדים.

הנכבדים נאמו אחד אחרי השני, ולפניהם ראו שבעים גולגולות קרחות... הם החליפו מבטים זה עם זה, ולא ידעו איך להגיב על יחסם המתנכר של הילדים, שלמענם עשו מאמצים לא מעטים.

ואז קם אחרון הנואמים, יהודי שהיה גם נדבן, ושמו משה. הוא התבונן בילדים ובקש לדבר. מרוב התרגשות נתקעו המילים בפיו: כשקצת נרגע, אמר:

"מיינע טייערע קינדער" - ילדים יקרים שלי.

כשיצאו מילים אלו יחידות, מגומגמות מפיו. פרץ משה בבכי חרישי, מבלי יכולת להמשיך. נראה, שזכרם של ילדיו עלה לפניו... והבכי היהודי, האמיתי הזה, מעומק ליבו, המיס את הקרחון בלבבות הילדים האלו. מזה שנים איבדו את אימונם בצלם האנושי ולימדו את עצמם להאטם בפני כל רגש. אותם ילדים החלו עכשיו לבכות. בכי קרוע, שבור, מכאיב, לאחר שנים כה נוראות של אלם... אין לתאר במילים את המעמד הזה", סיימה אידה.

שעות רבות עוד הוספתי לחיות את חיי היום יום תוך שאני רואה את הילדים היושבים שפופים על הדשא ומתיפחים בבכי מטהר, בכי ששטף משהו מן הציפוי הנוקשה שעל הלבבות הקטנים, המסכנים, האלו.

פרק שלושים ושמונה

חתונה משפחתית

חורף ירושלמי טיפוסי. השלג יורד, ובחדרנו קר. בעלת הבית שלנו מזכירה לנו, שאנו שכרנו חדר מרוהט ושימוש בשירותים, ולא, למשל, הרתחת כוס תה מחממת...

החדר ה"מרוהט" לא היה מי יודע מה. הריהוט כלל שולחן, ארבעה כסאות ומיטות ברזל. ארון לא נחשב, כנראה, לפריט נחוץ ואנו תלינו את בגדינו - שאמנם יש להודות, לא היו רבים במיוחד, על חבל, בפינה.

אבל - שימו לב, המצב הזה קיבל תפנית מפוארת כאשר הגיע לחדרנו "ארון שתי דלתות", משומש, שהיה שייך לדודי ואשר נמסר לקיבוץ הקטן שלנו. אי פעם, בעבר הרחוק, היו לארון שתי דלתות, אך האחת מהן בחרה משום מה להפרד מעליו לנצח והשאירה את תאומתה בודדה, לאנחות.

מיד נקטנו פעולה נמרצת, ומצאנו לדלת בת זוג; לא ממש מאותו גזע, וההתאמה ביניהם לא היתה מושלמת, כי אנו הענקנו,

ברוב חגיגיות, מעמד של דלת למגבת צבעונית, אבל זה מה שהיה, ועל הדלת היה להשלים עם המציאות.

במסלול החיים המרתק שעשה הארון, אל נכון, נעלמה גם אחת מרגליו מאחורי אופק כלשהו, אבל אנו התאמנו רגל מלאכותית מאבן, שתפקדה היטב, והראתה לארון את המקום שלו ביציבות ובהחלטיות.

בארון הזה זכו בגדי השבת החדשים שלי למקום של כבוד: חצאית עם כפלים, כחולה כהה, שאחותי המסורה תפרה לי ואפילו בולרו תואם. הוספתי לתלבושת גם חולצה לבנה וחשתי את עצמי מהודרת כנסיכה.

בשנות החמישים, היה בארץ משטר "צנע". כל אזרח קיבל פעם בשנה, נקודות לבגדים ונעליים. בזכותם צרפתי למלתחה הזו גם זוג נעלים תואם. לאחר שצברתי בהתמדה 30 נקודות - היה אושרי שלם. נכון שלקנית נעלים אלו נדרשו 40 נקודות, אך הזבנית, טובת הלב, הניחה לי להתעלם מחסרון עשר הנקודות.

עתה חייכתי אל הארון אותו הספקתי לסדר בטרם חזרו שאר הדיירות אל החדר. הן נכנסו, לחייהן כחולות מקור, והחדר נראה להן קודר וקר. אני כבר הספקתי לעבור את המשברון הזה ועתה קדמתי את פניהן בחיוך:

"הזוכרות אתן את העגלונים הפולניים, שעמדו והמתינו בתחנות שלהם לנוסעים, בחורף הקר?"

"כן, זוכרות", רטנו לעומתי, "מה זה"...

"רציתי להזכיר לכן איך הם נהגו להתחמם", קטעתי את התשובות הנרגזות במקצת.

"איך הם התחממו?" חזרו חברותי באדישות.

"כן", אמרתי, "אני אזכיר לכן". וללא מילים התחלתי להדגים את התעמלות הידים והרגלים שהיו העגלונים עושים. עד מהרה התחלף הזעף שבפנים לחיוך וכל החדר נע: למעלה, למטה, לצדדים. הפנים קרנו בורוד, וגם מצב הרוח השתנה באותו יחס.

לאחר כמחצית השעה התישבנו ליד השולחן, לארוחת הערב.

❋ ❋ ❋

"בנות", אמרתי בחגיגיות, "האם ידוע לכן שאנו זוכות למקרר?"

"מה?" הסתכלו בי איטקה ויהודית בהתפעלות: "האם בעלת הבית שלנו קנתה מקרר? ואם כן, במה זה נוגע לנו?"

"ואולי", ניחשה יהודית, "מצא דודך מקרר מיותר במחסן שלו?"

"לא, לא", מנעתי אותן להסחף, "פשוט, ערכתי חישוב: לכל המשפחות יש מקרר שהוא בשימוש 8-9 חודשים. המקרר שלנו יהיה בשימוש כ-6 חודשים".

"אוף, רותקה, למה את מתכוונת?" תלו בי את עיניהן.

"גם חימום יהיה לנו", הוספתי כלא שומעת, "לפחות חודשיים בשנה".

"מה את אומרת?" השתוממו חברותי; "מנין לך כל הדברים האלו?"

יותר לא הצלחתי לשמור על הסבר הרציני ופרצתי בצחוק: "הקירור והחימום יהיו כאן, בודאי", אמרתי, "אבל העונות לא מסתדרות עם זה בדיוק... זה יהיה קצת הפוך"...

❋ ❋ ❋

במשך השגרה החורפית הזו היה, בכל זאת, מאורע משמח ומרגש: בת דודתנו חוה, גם היא ניצולת שואה, שהגיעה לא מזמן ארצה ומתגוררת בבית החלוצות ברמת גן, התארסה ועמדה להנשא. תאריך החתונה נקבע לט' בשבט. החתונה עמדה להתקיים בבית דודנו, מצד אמא. התכונה היתה רבה.

קודם כל - תפירה. גם אנו חשקנו בשמלה חדשה, לכבוד המאורע, והכלה הן נזקקה לשתי שמלות, לפחות! וכך החלה אחותי, החרוצה והזריזה, במלאכה. אני, הבלתי מנוסה, והאיטית, השתדלתי לסייע לה כמיטב יכולתי.

הרב גולדקנופף, המנהל, - בעל רגש עם לב מבין - נתן לי, בלא שבקשתי, כמה ימי חופשה. הוא הכיר את המציאות וידע שלחוה לא נשאר אף אחד מבני משפחתה הקרובה, ושיש צורך לעזור לה. הכנות לסעודה נעשו אז בבית, ובמשך ימים אחדים, עבדנו כולנו בצוותא.

במהלך החופה חשנו בנוכחות שאין נכבדה ממנה: אבא ואמא, אחים ואחיות, סבים וסבתות, דודים ודודות - נשמות טהורות וקדושות שנהרגו על קידוש השם. בכינו מגעגועים ומהתרגשות, אך מתוך תחושה, שאנו ממשיכים בדרך הנפלאה, שאבותינו סללו למענינו.

השושבינים בשמחה היו, בת דודה ובעלה. כל בני המשפחה שהיו בארץ השתתפו בשמחה.

שוב ידענו להוקיר את חסדי השם, שלא השאיר אותנו ללא משפחה כלל. בשמחות מורגש החסד במיוחד.

חדרה של הדודה היה ערוך יפה לקבלת האורחים. על השולחנות היו עוגות ושתיה, והכל מסודר בתשומת לב ובצורה אסתטית ונאה. אפילו מוסיקה היתה שם.

פטיפון ישן השמיע תקליטים, שאמנם חרקו מדי פעם אך הם היוו לווי מיוחד ולא גרעו מן השמחה. נערות רבות נטלו חלק בשמחתנו: בנות מבית החלוצות שברמת גן ואחרות שכבר הספקנו להכיר. המפגש היה מרגש בפני עצמו.

בשעה עשר בלילה, לאחר פרידת האורחים, הסבה המשפחה לסעודת המצוה. עשרים גברים ועשרים וחמש נשים השתתפו בסעודה. ממחלקת הקיצוב, שבמשרד המסחר והתעשיה, קבלנו הקצבה מיוחדת: קמח, סוכר, ביצים, מרגרינה וגם דגים ובשר וזה איפשר לנו להכין סעודה לתפארת. בכל ערב ערכה בת משפחה אחרת "שבע ברכות" והשמחה אכן היתה, גדולה ומחממת.

פרק שלושים ותשעה

ט״ו בשבט הגיע

בליל י״ד בשבט נערכו ה״שבע ברכות״ האחרונות ולמחרת היה עלי לשוב לעבודה בגן... ואין זה כלל דבר של מה בכך, ״ט״ו בשבט״, ואני אפילו שיר אחד, איני יודעת! נאנחתי.

״מה העניינים, רותקה?״ פנתה אלי שכנתי לשולחן, בת דודתי, ברכה. הבטתי רגע בברכה ונזכרתי:

״ברכה! הרי היית גננת לפני נישואיך, הלא כן?״

״בהחלט! חייכה ברכה. ״האם זה גרם לך לאנחה כזו?״

״להיפך. פשוט נזכרתי שמחר ״ט״ו בשבט״, עלי ללכת לגן, ואינני יודעת אפילו שיר אחד!״

״אה״, אמרה ברכה; ״זו הבעיה שלך? לא נורא!״ בו במקום שלפה ברכה מתוך תיקה עט וניר והכתיבה לי את מילות השיר ״השקדיה פורחת״, ואף את המנגינה זמזה עבורי עד שקלטתי אותה.

זהו קושי מיוחד במינו: להיות כאן בארץ ולא להכיר את הטקסטים והשירים הבסיסיים, שכל ילד גדל עליהם... וגם תנאי הלימוד היו אז קשים יותר - ללא קסטות, ללא פטיפונים...

בבוקר המחרת קמתי בלב שמח והלכתי לגן, ובידי דפים שעליהם רשומים שני שירים על ״ט״ו בשבט״. מה שמחתי כשנתקלתי בדרך הארוכה, העזובה למדי, בעץ שקדיה מלבלב! הפרחים הורודים, הקטנים, משכו אל העץ נחליאלים קטנים, מצייצים, והצירוף של אלה עם השמים הכחולים המתוחים מלמעלה, יצר לי שעה מופלאה של קסם.

הילדים הגיעו גם הם לגן, ופתחנו בשירה. בינתיים עיינתי בסיפור לכבוד חג האילנות. הוא היה מלווה בציור ובו ילד חמוד האוחז בידו מעדר, ושתילים רבים סביבו.

הילדים, ואני בתוכם, ישבנו במעגל והתחלתי לספר להם סיפור על ט״ו בשבט. כשהצצתי אגב כך בציור, התברר לי, שאינני יודעת איך נקרא המכשיר אותו מחזיק הילד: זה היוצר גומות באדמה...

רגע של מבוכה עבר עלי, ואז הבזיקה הארה במוחי: קראתי לראובן - ילד נבון כבן חמש, ובקשתי ממנו:

״ראובן, ספר לילדים מה אתה רואה בציור הזה. ספר גם מה עושה הילד, ומה הוא מחזיק בידו״.

ראובן סיפר את סיפורו, ואף אחד מן הילדים לא הקשיב לו בהתרכזות כה רבה כמוני... כששמעתי את המילה ״מעדר״ הבנתי את משמעותה, ואז המשכתי אני את הסיפור.

בצהרים טיילתי עם הילדים עד עץ השקדיה, שגיליתי הבוקר. ישבנו בקרבת העץ ושם סיפרתי לילדים סיפורים. הצפרים אף הן היטו אוזן, ואף השתתפו בשירה. אחר כך חילקתי להם פירות ט״ו בשבט וחזרנו לגן מאושרים ואדומי לחיים. השקדיה היתה, כנראה,

סימן של האביב המתעורר לאטו במעמקי האדמה. ניצנים ראשונים כבר הופיעו על העצים שהתחילו ללבוש ירוק, ומדי יום, בדרכי לגן, הבחנתי בפריחה ההולכת ותופסת תאוצה. עצי הרימון התמלאו בעלים קטנטנים ופה ושם הציץ אפילו פרח אדום. מתחת רגלי ממש צצו בין לילה כלניות אדומות ופרחים צהובים. המרחב כולו היה, בעיני, שר ומרנן את ברכת האלוקים.

❋ ❋ ❋

נהניתי מאוד בעבודתי בגן, אך משכורתי היתה מצומצמת והספיקה בקושי לשכר דירה ולאוכל. משום כך לא דחיתי על הסף את הצעתה של בת דודתי, דינה, אשר הציעה לי עבודה במשרד הסעד, שבעלה, הרב אלתר, עבד בו. "המשכורת" אמרה לי, "כפולה משל גננת".

שוב היה עלי להכריע ולהחליט על המשך דרכי. כל "בני המשפחה", עמהם התיעצתי, צידדו בשינוי. במשרד הסעד, אמרו, ניתן לקבל משכורת כפולה ותוכלי לנשום, סוף סוף, לרווחה.

ההחלטה קשתה עלי. נקשרתי אל הילדים הקטנים, החמודים, וגם הם אהבו אותי, אבל החלטתי להיות מעשית.

וכך התחלתי את עבודתי במשרד הסעד, בארכיון. במשך שמונה שעות העבודה ישבתי צמודה לכסאי. אגב תיוק מכתבים נהגתי לעיין בחלק מהם ולקלוט בשמחה מילים חדשות. באותו זמן נרשמתי ללימודי השפה העברית באולפן, קורס שקיימה נציבות שירות המדינה.

הלימודים בקורס היו אינטנסיביים ונערכו מדי יום. בתום העבודה הלכתי לאולפן ברחוב שטראוס ובמשך שלוש שעות למדתי. בבית, הקפדתי על הכנת השיעורים בחריצות ובמסירות.

כמו כל ההתחלות, גם עבודתי בארכיון לא היתה קלה לי ביותר, אך גם כאן היתה לי סיעתא דשמיא: חברה לעבודה, נערה נחמדה בשם דבורה, הבינה את קשיי והושיטה לי עזרה במועד הנכון. דבורה גם היא היתה ניצולת שואה, אך שלא כמוני, עלתה ארצה מיד אחרי המלחמה והספיקה ללמוד את השפה על בוריה.

לאט לאט התאקלמתי בעבודה ונכנסתי למסלול. ואז, בוקר אחד, הציע לי מר בידרמן, מנהל לשכת השר, משרה חדשה. ההצעה הביאה אותי להתלבטות מחודשת ביחס לעתידי.

בארכיון, חשבתי, התקדמתי היטב ונעזרתי בחברה טובה. בעבודה החדשה אדרש, אולי, להתמודד לבדי עם קשיים כמו כתיב נכון... בקשתי שהות של כמה ימים כדי להמלך בדעתי, מה שהתמיה את מר בידרמן: ״הצעתי לה״, אמר לבן דודי, ״עבודה המהווה התקדמות ממשית ויש בה ענין רב, ואילו היא - מהססת!״...

פרק ארבעים

במשרד הסעד

"רותקה", קידמו את פני בהכנסי לארכיון, "בן דודך ביקש שתסורי למשרדו". לא היה קשה לנחש מה היה הנושא: מר בידרמן סיפר על ההצעה שהוגשה לי ועל סירובי...

הניחוש שלי הוכח כנכון. "התואילי להסביר לי מה הנימוקים"? רצה בן דודי לדעת; "אחרי הכל, משרה כזו לא מתפנה כאן בכל יום"...

"נכון, אני מודה", השבתי. "אענה לך בכנות: אני עדיין לומדת עברית באולפן. אמנם אני מתקדמת, אך איני חשה, כי הגעתי כבר לרמה המאפשרת לקחת משרה כזו".

כתוצאה משיחה זו הוזמנתי פעם נוספת ללשכת השר, לפגישה עם מנהל הלשכה.

"אני מעריך את הגינותך", אמר לי, "אך איני מסכים עם החלטתך. ואסביר לך את נימוקי".

חיכיתי להסבר המובטח, וזה לא התעכב:

"נכון שיש לך קושי עם העברית", אמר מנהל הלשכה, "אך לעומת זאת יש לך יתרון גדול: הכרתך שפות זרות. ללשכת השר מגיעים מכתבים בשפות שונות, ויש צורך באדם שיבין אותם. עם העברית", אמר "כבר נסתדר. אני בטוח שמבחינה זו תזכי לעזרה מעובדי הלשכה".

"אם כך", אמרתי, "אני מקבלת את ההצעה, בתודה".

❋ ❋ ❋

העבודה בלשכת השר התגלתה כמעניינת ורבגונית. כמעט בכל יום קיים השר קבלת קהל וכך אופשר לי מגע עם ציבור פונים מגוון. היו שם עולים חדשים והיו שם ילידי הארץ, כל אחד עם הבעיה המיוחדת שלו. גם אפשרות לעזור ניתנה לי, וזה גרם לי סיפוק רב.

מר בידרמן, מנהל הלשכה, רחש אלי אימון והטיל עלי תפקידים מיוחדים. במסגרת תפקידי אלו היתה לי גישה לפרוטוקולים של הממשלה ולסדר היום שלה - חומר שנחשב סודי. גם השר התרגל לפנות אלי כשהיה זקוק למשהו. ואמנם, עשיתי את עבודתי בנאמנות ובמסירות. לא הססתי להשאר במקום גם לאחר תום שעות העבודה, בימים בהם לא היו לי שעורי אולפן מוקדמים. הרגשתי, כי תוך כדי עבודה אני לומדת עברית, בצורה עקיפה. חברותי לעבודה נענו בשמחה, לבקשתי, לדבר רק בעברית, ואני הפקתי מהן תועלת רבה.

הקוץ באליה בעברית שלי היה הכתיב. בסיועם האדיב של חברי לעבודה דברתי כבר עברית שוטפת, אך כשהדבר הגיע לכתיבה - הייתי בבעיה. בעיה זו הוקלה עלי בעזרתה של חברתי לעבודה, רחל. היא היתה כתבנית בלשכת השר, בשתי שפות.

נערה טובת לב ופקחית ועמה עשיתי "הסכם": כאשר נתבקשתי ע"י מבקרים לנסח עבורם מכתב, העברתי, בתואנה של לחץ בזמן, את המכתב לרחל שעשתה זאת במקומי. מובן מאליו ששיתוף הפעולה בעבודה היה הדדי, והיטיב עם שתינו.

כעבור חודשים אחדים של עבודה בחדר אחד, היינו, רחל ואני, ידידות.

האוירה בחדר היתה חמימה ונעימה וכל מי שנכנס לחדר חש בהרמוניה השוררת בינינו. שתינו התאמצנו לעשות, ככל הניתן, לעזרתם של העולים החדשים, בהם אנשים מכובדים, שחבלי הקליטה היו להם קשים ביותר, ללא קורת גג וללא פרנסה. מרביתם היו פליטי החורבן ומיותר לומר מה היו רגשותי אליהם. רובם היו אנשים בגיל העמידה, שרבים מהם איבדו את משפחותיהם. היו גם כמה שהקימו משפחות חדשות וניסו בכל כוחם להשתקם.

כל התיחסות לבבית אליהם - הרגשנו בזה היטב - היתה חשובה להם. גם ההקשבה לבעיותיהם עודדה אותם והקלה על העומס הרובץ עליהם. אני השתדלתי להעביר אליהם מסר של תקווה ואופטימיות, שלמרות הכל ובעז"ה יפתרו בעיותיהם הקשות.

"חייבים להאזר בסבלנות", הרביתי להדגיש בשכנוע עמוק; "כדאי מאוד לראות תמיד את מחצית הכוס המלאה... למשל, הקליטה המהירה של הילדים בבתי הספר, החינוך הטוב שהם מקבלים, האוירה בה הם גדלים... הרי כל זה מצביע על המשכיות"!

❋ ❋ ❋

באחד הימים נעדרו כמה מן העובדים מלשכת השר ואילו מזכירו האישי של השר, נסע בשליחות, צפונה. המנהל עמד לצאת לתל אביב והתעכב ליד שולחני:

"היום", אמר לתדהמתי בשלווה, "נמסר ניהול המשרד לידיך... השר יהיה במשרדו ואם יצוצו קשיים בלתי צפויים - ובכן, פשוט תסתדרי!"

ובאמירה אופטימית זו השאיר אותי שם... לא נותרה בידי ברירה והעתקתי את מקומי לחדרו של מנהל הלשכה, שהיה צמוד לחדרו של השר. לא ידעתי מה מוטל עלי ועל כן הכנסתי לשר את הדואר שהגיע אליו וציפיתי להוראות.

פרק ארבעים ואחד

בלשכת השר

במסדרון כבר המתינו כמה אנשים שהוזמנו להפגש עם השר ואני ערכתי לי רשימה שמית שלהם, לפיה אכניס אותם אל השר.

לפתע הזעיק אותי צליל הפעמון, שהגיע מחדר השר. קמתי מיד ונכנסתי לחדר, ממתינה להוראותיו.

עמדתי בפתח החדר וליבי הלם בחוזקה. התבוננתי בשר - ר' איצ'ה מאיר לוין זצ"ל - והדרת פניו עוררה בי, כתמיד, יראת כבוד מיוחדת כלפיו.

"אבקש את שפירא", אמר השר ועיניו אפילו לא הורמו מערימת הנירות שהתגבבה לפניו על השולחן.

"שפירא, שפירא", מלמלתי לעצמי בלי שאדע לאיזה שפירא עשוי השר להתכוון... עדיין הייתי "ירוקה" לחלוטין בפוליטיקה ולא התמצאתי בסבך משרדי הממשלה.

מבוכתי הלכה וגברה: עלעלתי בספר הטלפונים והרשימה הארוכה של "שפירא" החשיכה את עיני: מי הוא שפירא המסתורי? מה שמו הפרטי? איך אחלץ מן הסבך?

ולפתע הבזיק רעיון במוחי: אתקשר באופן מקרי עם אחד ממשרדי הממשלה ואצפה לתגובה. הנחתי, שאותו שפירא ידוע, מן הסתם, בציבור.

התקשרתי למשרד החוץ. "אפשר לקבל את מר שפירא?" בקשתי מן הבחורה שהרימה שם את השפורפרת.

"לא גברתי", ענתה לי בסרקסטיות, "את שפירא תחפשי במשרד הפנים, לא אצלנו"...

"תודה רבה", אמרתי בכנות, וחפשתי במרץ את משרד הפנים. כך נודע לי, כי שפירא הוא שר הפנים... "מי מבקש את שר הפנים?" רצתה המזכירה לדעת.

ברשמיות מתאימה עניתי מיד: "כבוד שר הסעד מבקש לשוחח עם שר הפנים"... שתינו העברנו את השיחה בעת ובעונה אחת והקשר, ברוך השם, נוצר... נצלתי.

שמחתי היתה מוקדמת קצת... עד מהרה סיימו השרים את שיחתם ושוב נשמע קול הפעמון. כשנכנסתי לחדר זרק השר קצרות:

"את מיימון אבקש".

"מיימון?" שאלתי את עצמי; "מי זה יכול להיות? אולי איזה רב ספרדי נכבד, ממרוקו או מטוניס?"...

לרגע חלפה בי מחשבה: אשאל אחד מן הממתינים בחוץ... אך במקום זה חזרתי על התרגיל הקודם: חייגתי למשרד ממשלתי.

"משרד הבריאות, שלום!" הכריז הקול מן העבר השני.

"אבקש את מר מיימון", אמרתי.

"גברתי", אמר הקול,

"הרב מיימון הוא שר הדתות, לא שר הבריאות".

"גם הפעם התמשכה השיחה דקות אחדות. הבנתי, שאיתרתי את האדם הנכון.

ואז ביקש השר את... אשתו. וענין קל ופשוט זה, מספר טלפון, שהיה מוכר לכל עובדי הלשכה, היה זר לי... על כן חיפשתי את המספר בספר הטלפונים ולמזלי מצאתי אותו בלי להסתבך אם האיות... כפי שאכן אירע לי עדיין מדי פעם. ואז החלה קבלת קהל ושמחתי על הרשימה שהכנתי. כעבור חמש עשרה דקות כבר פטר השר את כולם. בזריזות מיוחדת לו, חבש את מגבעתו, נטל את תיקו ואת מקל ההליכה היפה שלו, עם ראש של כסף טהור, אמר שלום ונסע לכנסת, לישיבת הממשלה.

כולם היו מרוצים: השר, על שהצליח לקבל ולשוחח עם השרים שביקש, האנשים, שעזר להם ואני, על שעברתי את היום בשלום... אבל התביישתי לספר את ההרפתקאות שלי למישהו, בהעלותי בדמיוני את רעמי הצחוק שיעלו. הודיתי, בשקט, לרבש"ע שאת ידו המשגיחה אני חשה בכל אחד מצעדי.

❋ ❋ ❋

תקלות קטנות אפיינו את חיי היום יום שלי... לדוגמא, סיפור המעשה במעיל האנגורה שלי שגילה נטיות חברותיות ביותר...

וכך היה המעשה. יום אחד יצאנו, דיירות החדר ברחוב עובדיה, לראות הצגה יפה, שהשתוקקנו לראות מזמן... אף אחת מאתנו לא היתה מוגנת היטב נגד הקור הירושלמי, ובכל זאת יצאנו. מעילה של יהודית היה צר במקצת, ולכן הניחה אותו בלתי רכוס. מעילה

של איטקה היה קצר, והיא ניסתה למשוך אותו קצת, ללא הצלחה. ואילו אני, הייתי ממש גברת אלגנטית; לי היה מעיל בן שנה וחצי, שנתפר עבורי בגרמניה לפני העליה. חברותי עדיין השתמשו במעיל שקבלו בתור ילדי טהרן, לפני 8 שנים והוא לא צמח איתן...

נהנינו מן ההצגה וחזרנו עייפות בשעה מאוחרת. בבוקר אחרנו לקום ואצנו, כל אחת, למקום עבודתה.

בערב, כשנפגשנו, סיפרו איטקה ויהודית על משהו מוזר שגילו: מעיליהן כוסו, באורח פלא, בפלומה דקה הממאנת לרדת גם בהברשה נמרצת.

"מוזר", הן אמרו, "מנין הגיעה פלומה זו למעילינו?"

תיאורן העלה חשד עמום במוחי. נגשתי לארון והוצאתי את מעיל האנגורה שלי ומצאתי, כי הוא כבר מעיל אנגורה, לשעבר... זו היתה הפלומה שנצמדה בעקשנות למעילי חברותי ואשר מיהרה להפרד ממעילי שלי...

"סליחה", אמרתי להן, "על שפתרתי את התעלומה"... והמעיל האשם נחשף ללא כל הגנה של אנגורה.

"מצטערות", אמרו חברותי, "אבל נאלץ לבקש ממך להרחיק את המעיל. הוא כנראה, נוצר להסתכל בו בלבד, ולא להשתמש בו".

וכך בודד "נר החנוכה" שלי בלווית התנצלות, ואני קניתי מעיל חדש. בימי הצנע והקיצוב לא היה זה דבר של מה בכך. טרם הגעתי למספר הדרוש של נקודות שיאפשר קניית מעיל, אבל חברותי השאילו לי נקודות משלהן.

שיטת הנקודות פעלה כמובן גם לגבי אספקת מזון. מדי פעם הורדו נקודות בשל מצרכים שונים: סוכר, קמח, ביצים ומרגרינה.

מצרכים אלו חולקו אחת לשבוע ואילו דגים ובשר - פעמיים בחודש. ילדים, זקנים וחולים זכו, בהסתמך על תעודה רפואית, לתוספת של עוף, ביצים ואפילו לחם לבן.

כשהתקיימה חלוקת בשר היו התורים מתארכים והמתח היה רב: היהיה די לכולם? ואמנם, לא תמיד קבלו האחרונים בתור את מנתם, שכן המצרכים אזלו.

ולפעמים, כך התלוצצו, היתה חלוקת בשר פעמים בשבוע: פעם ברדיו, פעם בעתונות, אך לחנויות לא הגיעו בכלל...

❖ ❖ ❖

באותו חורף היו חיינו לא קלים. חברותי, שעבדו בהוראה, היו חוזרות לחדר בשעת צהריים קופאות מקור.

כל היום כיסו עננים את השמים. השמש אפילו לא נתנה בנו מבט. ועכשיו, כבר יורד הלילה.

אני חוזרת הביתה: גשום, קר וחשוך. הלכתי ברחובות הריקים, כמעט, מבני אדם.

פנסי הרחוב נדלקו, זורקים אלומת אור קלושה ששימחה את ליבי. קררר... הלכתי מהר, משתדלת לדלג מעל השלוליות שבדרך. "הביתה", חשבתי ואז זכרתי ב"בית" - קר. הבנות יושבות, בודאי, קפואות ועגמומיות. אביא איתי קצת חום למענן.

"שלום", נכנסתי לחדר בחיוך, מתחילה לפשוט את מעילי הרטוב.

"רותקה!" אמרה איטקה והצביעה על חבילה שהיתה מונחת על השולחן.

"מה הבאתי לך?"

הצצתי בה וניסיתי לנחש מהר, כשהיא אמרה: "ספרים. ולא אחד - אלא שניים. מספריית בית ספרי. מה את אומרת?"

"ספרים!" אורו עיני, ואז: "אבל... את חושבת שאצליח לקרא בהם?"

"את הספרים האלה - כן", אמרה איטקה. "רק תראי איזו אותיות גדולות ואת המלים המנוקדות. אלו ספרי ילדים".

חמימות נעימה התפשטה בלבי. חושבים עלי. דואגים לי. יש לי ידידות! היתה זו הפעם הראשונה בה החזקתי בידי ספר קריאה הכתוב עברית. בלילה, כשהבנות שכבו לישון התישבתי אני ליד מנורת קריאה קטנה וניסיתי לעיין בו. "אקרא לפחות כמה עמודים", החלטתי. להפתעתי - הצלחתי. פה ושם היו מלים לא מובנות, אבל את התוכן הבנתי.

שעת חצות כבר מזמן חלפה. הספקתי לקרא חמישה עמודים. מעט, אבל הרבה. בקרוב, הבטחתי לעצמי, אוכל לקרא, ממש לקרא, בעברית.

"קמת כבר, רותקה?" קידמה אותי בבוקר איטקה, מחייכת. "חלמת כנראה בלילה על ספרים בעברית, לא? הסגרת את עצמך בשנתך: כל הזמן אמרת מלים כאלו שמחות..."

הספקתי לקרא את הספרים רק פעם אחת. איטקה נאלצה להחזיר אותם לספריה. אבל, הצלחתי להבין את הספר, במיוחד זה שתיאר את חייה של משפחת אנוסים בספרד.

כולי תודה לה', שגם את ה"חשיכה" הזו האיר לי.

❋ ❋ ❋

למרות כל שביבי החום האלו סבלנו מהקור, כולנו. דוקא עכשיו התחילה בעלת הבית שלנו להקפיד ולסגור את דלת חדרנו וכשמי מאיתנו נכנסת לתוכו היא מרגישה, שהגיעה לחדר קירור.

"רותקה", שאלה אותי איטקה פעם "היכן אותו תנור שדיברת עליו?"

"אה, התנור", עניתי: "כן, הוא באמת מחמם. הוא בגובה 70 ס"מ ומחמם טוב - אפילו בלי ריח".

"כן", הפסיקה אותי איטקה, חסרת סבלנות, "אבל היכן הוא?"

"בחנות, כמובן",אמרתי.

מסכנות הבנות העוסקות בהוראה: הן חוזרות בשעה אחת. אני במקום העבודה שלי, נהניתי מחום. אבל מעבר להסקה, טוב היה לי בלשכת השר. העבודה היתה מעניינת והאנשים איתם עבדתי היו טובים, מתחשבים ומוכנים תמיד לעזור. הם לא התעייפו משאלותי על העברית, וכך הלכה השפה שבפי והשתכללה.

וכמו מבלי משים, בצעדים קטנים, מצאתי את עצמי משתרשת בארץ. ביום נאה אחד אפילו הצטרפתי לקבוצה מעובדות משרד הסעד לארוחת צהרים, במסעדה. נכון שהארוחה שהזמנתי היתה צנועה ביותר, מותאמת לאמצעי הדלים בשעה זו, אבל לא עשיתי את השגיאה, שעשו הנערות שישבו מולנו במסעדה.

הנערות ישבו ליד השולחן השכן, צלחת מרק לפני כל אחת מהן, והן משתעשעות במיכל הקטן הניצב על כל שולחן.

"מה יש במיכל הזה?" שאלה אחת הנערות את המלצר; "האם יש לשלם תמורת השימוש בו?"

"לא", חייך המלצר, "זה בחינם. אפשר לקחת בלי הגבלה".

במרץ רב בזקה הנערה את הפלפל החריף שהיה במיכל לתוך צלחת המרק שלה, ועיניה מלאו דמעות... חברתה הביטה בה במבט חוקר: "מה קרה לך?"

"לא קרה לי דבר", ענתה; "סתם, נזכרתי בסבתי נשמתה עדן"...

אך גם החברה עשתה אותו משגה ותיבלה את המרק יתר על המידה. גם עיניה דמעו, ועל שאלת חברתה השיבה: "גם אני אהבתי את סבתי"...

פרק ארבעים ושניים

נסיעה למירון

לוח השנה לא שבת ממהלכו. החורף נפרד מעלינו, בהשאירו מזכרות לחות פה ושם. ל״ג בעומר מתקרב ובא.

״מחר ל״ג בעומר!״ הכריזה איטקה נרגשות בעומדה בפתח חדרנו.

״אכן״, הנהנו בראשנו בהסכמה; ״וזה גורם לך התרגשות כזו?״

״בהחלט! זה עתה נודע לי, כי מתארגנת קבוצה לנסיעה למירון! אני נמצאת בארץ משנת 1942 ועדיין לא זכיתי להיות על קברו של רבי שמעון בר יוחאי. מה אתן אומרות? אולי ניסע שלושתנו?״

״אהמ״... המהמה יהודית ואיטקה הוסיפה מיד:

״רק מעט מקומות נותרו, עלינו להחליט במהרה״.

הקשבתי לשיחה זו ברגשות מעורבים. מאוד חפצתי להצטרף לנסיעה זו, אך מצבי הפיננסי היה מדולל במקצת... המעיל...

חברותי שהציצו בפני, עמדו על המתרחש בליבי: "רותקה, אנו נלוה לך את הכסף", אמרו.

בערב המחרת נפגשנו ברחוב גאולה, נלהבות ושמחות. טפסנו על המשאית הגדולה והצטופפנו על ארבעת הספסלים. מנינו כשלושים וחמש נערות, במצב רוח מרומם, שלא חיכו הרבה עד שפצחו בשירה.

ישבתי גם אני ביניהן ושרתי, מחייכת אל נעלי הלבנות, החדשות, שהיום נעלתי אותן לראשונה. הדרך היתה ארוכה ולא קלה. לאחר נסיעה של כשעה קלטו אוזנינו את קריאת אחת הבנות: ברק! ומיד שמענו צליל הרעמים המתגלגלים. "מה זה, רעם?" שאלה אחת הנערות ובתשובה הבזיק ברק נוסף וגשם חזק ניתך. מעל המשאית היה מתוח אריג ברזנט, שהיה יעיל להגנה בפני הרוח - אולי! אך החורים הרבים שבו נהגו בידידות רבה כלפי הגשם. גם מן הצדדים החל הגשם לחדור, ואנו לא הצלחנו להמלט... כולנו נרטבנו עד לשד העצמות.

בשעה ארבע לפנות בוקר הגענו לצפת. ממזרח התבהרו השמים קמעה ושוב לא ראינו את הכוכבים. חיכינו בדריכות לראות את הזריחה.

נצלנו את שהותנו בצפת לסיור מזורז בעיר העתיקה. בעומדנו מול המצבות בבית העלמין, חשתי ממש ברחשי ההיסטוריה: אבנים אלו הן בנות אלפים! חשבתי. "לו היתה להם לשון - אילו סיפורים היו יכולים לספר!"

בשש בבוקר הגענו למירון. האבוקות האירו את רחבת הקבר של רבי שמעון בר יוחאי ואת הסביבה. ממרחקים כבר בקעו לאוזנינו צלילים מרגשים. השירים הושרו בפיהם של החוגגים במירון. המקום היה מלא וגדוש בני אדם, ובקושי פילסנו את דרכנו לקברו של התנא הקדוש. על יד קברו ועל יד הציון של בנו, רבי

אלעזר, התפללנו מקרב לב. שיהיו לנו מליצי יושר ומשאלות ליבנו תתמלאנה לטובה והקב"ה יפרוש כנפי שלום על כלל ישראל ואנו בתוכו.

כל הסביבה הוארה ע"י המדורה הגדולה. מאות אנשים רקדו במעגלים ובתווך ריקדו יחידים, ריקודים נפלאים. על הכותל נשענו הכליזמרים, שנתנו את הקצב והרקידו את הלבבות ואת הרגלים.

היינו מרותקים לשירה שלא חדלה אף לרגע ולריקודים הסוחפים וחשנו בהתרוממות הרוח. אנו, הבנות, הקפדנו לשמור על הקשר בינינו, לבל נאבד בהמון הצפוף, והחזקנו יד ביד.

עמדתי כך זמן רב, מתבוננת ברוקדים ובמנגנים, ומראם של הכליזמרים העלה בזכרוני סיפור, ששמעתי בימים הרחוקים, שלפני המלחמה, מפי אבי היקר, האהוב.

"לפני מאה שנה היה הדבר", פתח אבי וסיפר.

"אבא!" קפצתי, ילדה קטנה שכמותי, "זה היה באמת?"

"כן", הרגיע אותי אבא; "הסיפור אמיתי... אחד הפריצים הפולניים אשר שלטו אז על ערי פולין, עמד להשיא את בנו. הוא נמשך אחר המוסיקה היהודית, ששמע פעם בחתונה יהודית, ורצה מאוד להשמיע מוסיקה זו בחתונת בנו.

אבל "אליה וקוץ בה": חבריו הנכבדים, כך חשש, ילעגו לכליזמרים היהודיים המנגנים ללא תווים...

קרא אליו הפריץ את ראש הכליזמרים היהודיים בעיירתו ודן איתו בבעיה בה התלבט: "רוצה אני מאוד" - כך אמר - "להזמין את חבורתך לנגן בחתונת בני, וגם התשלום שאני מציע יהיה נאה ביותר. אבל איני רוצה שחברי יתלוצצו על חשבון הנגנים שהבאתי, ולכן חשוב מאוד שתנגנו מתוך ספר התווים. נו, מה אתה אומר?"

ראש הכליזמרים סרב להניח להזדמנות כזו לחמוק מידיו וענה: "הנח דאגה זו לי. חברי ואני ננגן מתוך תווים".

"אבל, זכור!" התרה בו הפריץ. "יש לכם רק חודשיים ללמוד את שפת הנגינה".

"יהיה בסדר", הרגיע אותו ראש החבורה, וההסכם נחתם.

הכליזמרים בעיירה, שמעולם לא נהנו מרזרבות כספיות, שמחו מאוד. כדמי הקדימה שלשל הפריץ לידיהם סכום כסף, שאיפשר להם לערוך קניות לשבת... הם פתחו בחזרות לקראת החתונה ברוב מרץ וקיוו לטוב. היתה זו קבוצה בה ניגנו שלושים כליזמרים בהרמוניה נפלאה.

כשזמן החתונה הלך וקרב, גברה דאגת המנגנים: מה יהיה עם התווים? איך יתגברו על המכשול? ויותר מכולם העיקה הבעיה על הכליזמר הראשי. הוא הרבה להתפלל לד' שיזמן לו עצה ותושיה. אך חבריו לא היו מודעים כלל לדאגתו: להם חזר ואמר: "אל דאגה, הכל יסתיים בכי טוב"...

כשהגיע יום החתונה גדלה מאוד ההתרגשות. לכליזמרים נבנתה בימה מיוחדת עליה ישבו וניגנו. כולם צוידו בחליפות חדשות, נאות, לפי דרישתו של הפריץ, שמימן את הרכישה הזו. לכל אחד מן הכליזמרים סופק מעמד גבוה, עליו יוכלו להניח את ספרי התווים...

המנצח, הלא הוא הכליזמר הראשי, חילק לכל אחד מנגניו ספר תווים וגם דף עם מספרים, והם פתחו בנגינה.

המוסיקה נשאה חן רב בעיני קהל המוזמנים. הכל נסחפו לצלילים היפים והשתוממו לראות כליזמרים יהודיים, המנגנים ברהיטות שכזו על פי תווים. הפריץ קרן מנחת, ובסיום החתונה הוסיף על התשלום שאותו הבטיח.

"מענין", אמר לכליזמר הראשי, "לראות את סיפרי התווים שלכם", והוא קרב אל דוכנו ודפדף ב"ספר התווים".

"מעולם לא ראיתי ספר תווים כזה!" השתומם.

"ברור", הסביר המנצח בנחת; "אלו תווים מיוחדים, הכתובים בלשון העתיקה, עברית!"

את זה הצליח הפריץ להבין... ורק יהודי העיירה שהיו מוטרדים בשל הכליזמרים שלהם חייכו כשעמדו על הרעיון שהעלה המנצח: לפני הכליזמרים נפתחו שלושים ספרי גמרא זהים, ובדף שחולק להם צוינו המספרים אותם היה עליהם לפתוח "כדי לנגן" כולם יחד, בהתאמה מלאה...

פרק ארבעים ושלושה

אורחת באה מלונדון

יצאתי לבקור שיגרתי אצל בת דודתי מיכל, וכלל לא העליתי בדעתי, בלכתי, איזו הפתעה צפויה לי.

כשפתחה לי מיכל את הדלת השתקפו בפניה אותות התרגשות. "שלום, מיכל", אמרתי תולה בה עינים תוהות.

"שלום רותקה, הכנסי! יש לנו אורחת מלונדון".

"אורחת מלונדון? מי היא?"

"בת דודתנו!" אמרה מיכל, ובטרם הספקתי לבטא את השאלה שעמדה על שפתי, כבר עמדה בפתח החדר ילדה כבת שלוש עשרה-שתים עשרה. תלתלים חומים ויפים עיטרו את פניה הנאות. אפה הקטן, הסולד, הביע שובבות. קוי פניה העדינות נשאו חן בעיני ואני הבטתי בה, והיא בי, ללא מילים. כשמיכל נכנסה אלינו ערכה לנו הכרה:

"רותקה", אמרה בהצביעה עלי, "זו בת דודתנו מוורשא. שמה מילכה".

באופן ספונטני התקרבנו זו לזו והתחבקנו. "כמה נחמד!" חשבתי נסערת. "בת דודה כה צעירה! מופלא... הן רק ילדים בודדים נותרו אחרי המלחמה".

סקרנות רבה התעוררה בליבי וקשרתי עם מילכה שיחה ערה. דברנו בפולנית ועד מהרה נגול לפני סיפורה של מילכה.

"הייתי בגיטו וורשא, עם הורי, עד הזמן הסמוך למרד, בשנת 1943. זכור לי, כיצד הלבישה לי אמי שמלה יפה, ורודה, ואמרה לי:

"מילכה, את ילדה גדולה (הייתי בת ארבע) ואת מבינה, ללא ספק, כמה קשה כאן, בגיטו. הדברים עוד יחמירו בהרבה. מדברים על מרד ומי יודע למה זה יביא. הכל מתכוננים לזמנים קשים ומרים".

"אמי", אמרה מילכה, "דברה אלי כאל מבוגרת והסבירה הכל. ברור שחלק גדול מדבריה לא הבנתי כלל, אך קלטתי את הדאגה הקשה שחשה, וגם שהוחלט אצלה, כי עלי לעזוב את הורי...

גם את בובתי האהובה הלבישה אמא, והכניסה אותה לעגלה. מתחת למזרון העגלה הטמינה אמי תכשיטים ליוזפינה, הגויה שעבדה אצלנו, בעבר. התמורה של התכשיטים נועדה לממן את מזוני - וגם את של יוזפינה, כמובן...

ואז פנתה אלי אמי ופניה מרצינות:

"מילכה" - אמרה לי - אני עונדת לך על צוארך שרשרת כסף זו ועליה תליון קטן. בתליון הזה שמורים שמך האמיתי ושם הוריך. אל תסירי את השרשרת הזו מצוארך ואל תניחי לאיש להוריד אותה. שמרי על שרשרת זו היטב היטב":

אחרי שתיקה של רגע המשיכה אמא לדבר, כשעיניה זולגות דמעות:

"המלחמה תסתיים בעוד זמן קצר, מילכה. אנו ניקח אותך בחזרה הביתה. זכרי, הבית שלנו הוא ברחוב מרשלקובסקה"...

אמא חבקה אותי בכוח רב ונשקה לי. על לחיי חשתי בדמעות החמות שנשרו מעיניה. הפרידה היתה קשה מאוד מאוד לאמי. הייתי בתה היחידה...

אבא אחז בידי וביחד יצאנו, בדרכים עקלקלות, את הגיטו.

"מילכה", אמר לי אבא חרש, "מעתה יהיה שמך הלינה. היי ילדה טובה ונבונה. עלי להפרד ממך, עכשיו".

עמדנו על יד הגשר, כשאמר לי אבא את הדברים האלו, ואימה נפלה עלי. "מקוה אני", הוסיף אבא, "שאנו נפרדים לזמן קצר, וכי נחזור ונתאחד בקרוב". "עוד מעט", הוסיף אבא, "תבא לכאן יוזפינה ותקחך אליה. עלי ללכת"... ואבא נבלע לתוך החשיכה בהשאירו אותי שם, בחושך.

דקות אחדות עמדתי בחושך, ממתינה בתחושה קשה. ואז ראיתי אשה גבוהה ומלאת גוף קרבה ובאה. תליתי בה את עיני והיא נעצרה:

"האם את הלינה?"

"כן", עניתי.

"בואי אתי", הושיטה לי יוזפינה את ידה והלכנו.

בתחילה לא סבלתי בבית יוזפינה ביותר. היא האכילה אותי ואיפשרה לי לשחק בבובתי כרצוני. אבל כעבור שבועות אחדים השתנה הכל.

הבחנתי בשינוי באוירה ושאלתי את יוזפינה על כך. "כן", ענתה. "הגיטו נשרף. מרבית היהודים שם ניספו, אם כי יש גם ניצולים מועטים - כך אומרים. נקוה שגם הוריך ביניהם"...

אבל היא, כנראה, לא האמינה בזה בעצמה, שכן התחילה לקחת אותי בכל יום ראשון לכנסיה, להתפלל. "עליך להתנהג יפה ולהיות ממושמעת", התרתה בי. שהותי הממושכת בביתה החלה מעוררת שאלות. השכנות חקרו אותה על זהותי, אך יוזפינה מצאה תשובה: "היא בת אחותי ובאה הנה לחופשה" אמרה. מכיון שהימים היו ימי חופשת הקיץ התקבל הסיפור על דעתן. אבל כשחלפו ימי החופשה, התחילו לחקור מדוע לא חזרתי אל אמי, שהיא אחותה לדבריה.

ואז הפכו חיי להיות קשים ביותר. במשך כל היום נאלצתי להסתתר בתוך ארון בגדים, ללא תנועה וללא אויר לנשימה. רק בלילה הותר לי לצאת מעט ולנוע בחדר.

"אבל", אמרה מילכה ונאנחה אנחה עמוקה, "זה לא היה הגרוע ביותר".

"באחד הימים שמעה יוזפינה, כי הגרמנים עומדים לערוך חיפושים בבתים אחר יהודים נחבאים. בלילה הוציאה אותי יוזפינה מהבית והעבירה אותי למחסן. שם, כפתה עלי גיגית כביסה גדולה". מילכה רעדה בספרה זאת, ועיניה עטו דוק של כאב חד, ברור. הזדהיתי איתה באופן מוחלט. כמה נורא לחוות את התקופה הנוראה הזו.

"במשך שנה וחצי", המשיכה מילכה בקול שקט, "ביליתי מתחת לקערה זו בלי שום תנועה. ידי ורגלי היו קשורות, כדי שלא יצוצו החוצה מעבר לגיגית הקטנה מדי. במשך כל היום לא זכיתי לקבל דבר מאכל או טיפת מים ושכבתי כך, דוממת. ידי ורגלי כאבו מאוד, והם גם התעוותו. התחלתי לאבד את התחושה בהן ולהתאבן...

הייתי כבר גדולה - בת חמש וחצי - והבנתי שאני חייבת לשתוק, ולהמנע מלהרגיז את יוזפינה. ידעתי שאני נתונה בידיה

ואם תרצה, פשוט תשליך אותי החוצה. עדיין הייתי לבושה בשמלה הורודה, שכבר לא היתה יפה, והיתה קטנה וצרה. אך זה לא הטריד אותי שם, תחת הגיגית. כשהיתה יוזפינה מכניסה אותי בלילה לביתה הייתי מוכרחה לעמוד בפינה ולהתפלל...

כן, זה היה עולם קטן מאוד וחשוך. לא ראיתי את אור השמש... טוב", אמרה מילכה בהתעוררות, "אין צורך להאריך בתיאור".

זה נמשך עד מרץ 1945. "אז" אמרה מילכה, "התחילו הרוסים להדוף את הגרמנים ויוזפינה קיוותה - מטעמיה שלה - שהורי יחזרו. היא ידעה שמוצאי מבית עשירים והיא ציפתה לקבל תמורה הוגנת בעד הבת הקטנה".

פרק ארבעים וארבעה

מילכה

"יוזפינה כבר שחררה אותי מן התחום הצר של הקערה", המשיכה מילכה לספר, "ואני התחלתי לפקוד יום יום את תחנת הרכבת, בציפיה לשובם של הורי האהובים. יום יום נעצרו שם רכבות מלאות בני אדם, ואני עמדתי כנטועה בתוך ההמון, נהדפת מזה ומזה, ונועצת עינים רעבות באנשים הנפלטים מן הרכבת. "האם זה הוא, אבי?" היה לבי מתרגש; "האם יכירו אותי הורי"? שנתיים חלפו מאז, אולי השתניתי מאוד?

ואז הייתי נוגעת בתליון שעל צוארי ושואבת מכך בטחון: אני אכיר את הורי, וגם הם יכירו אותי...

ימים שלמים, מבוקר עד ערב, ביליתי בתחנת הרכבת, ללא אוכל, ללא משקה, לבדי. והם לא הגיעו...

יוזפינה החלה מאבדת את סבלנותה. היא ראתה את תקוותיה לגמול הגון מתנפצות והולכות. היא נהגה לעשות - בקול - חשבון:

"למה לי להחזיק אותה סתם כך, בחינם?... אמסור אותה לבית היתומים הנוצרי, ודי"!

הקשבתי לה באומללות עמוקה, אך לא העזתי להתווכח. זכרתי ולא שכחתי, כי אני יהודיה, ומקומי אינו בבית יתומים נוצרי. אך מי יאזין לדבריה של ילדה עזובה, בת שש?

לא היתה בידי כל ברירה, והוכנסתי לבית היתומים הנוצרי. לבי היה כבד עלי ביותר.

לאחר ימים אחדים בבית היתומים לקחה אותי אחות להתרחץ. היא רצתה להסיר מעלי את התליון ואני הדהמתי אותה בתגובתי הקיצונית:

"לא! צעקתי; "שלא תגעי בתליון הזה!"

"מה קרה לך?" ניסתה האחות להבין.

"לא ארשה לגעת בתליון הזה!" צעקתי ופרצתי בבכי קולני. האחות התכעסה:

"כפוית טובה!" גערה בי. "הובאת לכאן חולה, פצועה, עקומת רגלים, ואנו מטפלים בך! כך מתנהגים?!"

על כל פנים, עמדתי על שלי. ואז הגיעו יום אחד אל בית היתומים שני בני אדם. הם התבוננו סביבם והאחות המופקדת עלינו ניגשה אליהם:

"מה אתם מחפשים?" התעניינה.

"אנו מחפשים ילדים יהודיים", ענו לה.

"כאן בית יתומים נוצרי", ענתה האחות מיד. "כאן אין ילדים יהודיים".

האחות התרחקה ואני החלטתי כהרף עין: זו ההזדמנות שלי.

התקרבתי אל שני הגברים ופניתי אליהם:

"אני יהודיה!" אמרתי להם. "אנא, קחו אותי מכאן!"

הם הביטו זה בזה ואחר כך בי. וללא מילים חזרו על עקבותם. "אנו דורשים למסור לידינו ילדה זו", הצביעו עלי. "היא יהודיה".

"מה פתאום?" דחתה האחות את טענתם. "היא ילדה נוצריה שהובאה אלינו ע"י אשה נוצריה וכאן מקומה".

"הילדה הזו", אמרו השנים, "פנתה אלינו מיוזמתה והודיעה, כי היא יהודיה. אנו רוצים להוציא אותה מכאן, ולהעביר אותה לבית יתומים יהודי".

האחות נעצה בי מבט זועף ופניה אדמו מכעס. "אה, משום כך היא עקשנית כזו", פלטה, והסכימה בקלות למסור אותי. וכך הגעתי לבית יתומים יהודי שבו הייתי אחות לגורל לכל הילדים. גם עכשיו לא חדלתי לקוות, שמישהו מבני משפחתי יבוא לדרוש אותי. מפעם לפעם אירעו דברים כאלו בבית היתומים.

ויום אחד הגיעה גם שעתי הגדולה: אידה, בת דודתי מצ'נסטוחוב, חיפשה אחר קרובים והגיעה עד בית היתומים, ושם מצאה אותי.

אידה הוציאה אותי מבית היתומים ואספה אותי אליה, לצ'נסטוחוב. היא עבדה והשתכרה ואותי שלחה לבית ספר. היא קנתה לי בגדים יפים, תיק לבית הספר... ובסך הכל היתה צעירה - בת עשרים ושתים. אני לא החזרתי לה כגמולה הטוב. מצבי הנפשי לא היה שפיר. לא יכולתי לראות באידה תחליף להורי והייתי מדוכאה. תגובותי התבטאו לפעמים באלימות, בקצרה, לא היה קל לחיות איתי. אידה לא ידעה איך להתמודד איתי, והרבתה לצאת מן הבית בהשאירה אותי לבדי.

בבית הספר בו למדתי היו גם תלמידים בודדים יהודיים, אך רובם היו גויים. זה לא היה מצב בריא, ואני הגבתי תגובה סוערת

על כל התגרות. פעם קרא לעברי אחד מתלמידי כיתתי, ז׳ידובקה... הרגשתי את הדם הזורם בראשי. הרמתי את תיקי החדש, היפה, והשלכתי אותו על הילד. קצה התיק פצע את הילד והוא נפל, זב דם.

״פושעת!״ צעקו עלי האנשים. ״על מעשה זה יושיבו אותך בבית הסוהר!״

נחרדתי. בלי להתעכב כדי להרים את תיקי רצתי אל האוטובוס, ועליתי עליו.

האוטובוס נסע לתחנת הרכבת ושם ירדתי. שמעתי את הקונדוקטור מכריז: ״הרכבת לורשא יוצאת בעוד חמש דקות!״

וכמו שהייתי, פשוט, עליתי על הרכבת. הייתי מבוהלת עד עמקי נשמתי, ורק כשהרגשתי את הרכבת נעה נרגעתי במקצת. רק אז התחלתי לחשוב, מנין אקח כסף לתשלום תמורת הנסיעה. ״הכרטיסן בודאי יוריד אותי בתחנה הראשונה״, חשבתי; ״מה אעשה?״ וכך תפסה הדאגה החדשה הזו את מקום הפחד הקודם...

ישבתי וחשבתי בקדחתנות, ולפתע נפל מבטי על אשה שישבה בקרון מולי. זיהיתי אותה כאמה של אחת התלמידות בבית ספרי. יהודיה, כמובן.

קמתי וניגשתי אליה, וספרתי לה את סיפורי. היא הבחינה בחרדה בה הייתי נתונה, והרגיעה אותי:

״אין דבר״, אמרה. ״אני חוזרת מחר לצ׳נסטוחוב, ואדבר עם אידה״. בינתיים הפקידה אותי בבית משפחה, שהתגוררה בורשא.

אחרי יומיים הגיעה אידה, נסערת עד עמקי נשמתה. ״שילדה יהודיה תכה ילד גוי?״ היה לה קשה מאוד לעכל זאת. להחזיר אותי לצ׳נסטוחוב לא רצתה, והיא נסעה איתי לפריס. שם השאירה

אותי אצל משפחה יהודית והיא עצמה חזרה לפולין, שם עדיין, קיוותה להציל משהו מרכושה.

❖ ❖ ❖

המשפחה שאצלה התגוררתי היתה משפחה חילונית, ואני, למרות גילי הצעיר, עדיין זכרתי את ניחוח השבת בביתנו שהיה בית חסידי, אמיתי. כשהגיעה השבת הציפו געגועים את לבי, והייתי עצובה מאוד.

כשהגיעה שבת נוספת נקטתי יוזמה: נגשתי לאחת המשפחות הדתיות שהגיעו לפריס מרוסיה ובקשתי להתארח בביתם, בשבת. הם הסכימו לבקשתי ואז חזרתי לחוש שבת מהי.

בינתיים הגיעה אידה לפריס וכאן נישאה לאיש. היא ובעלה היו גם הם חילונים ולא מצאתי את מקומי בביתם. וכך מסרה אותי אידה לבית יתומים יהודי.

עצוב היה בבית היתומים. עצוב ומר. הילדים לא זכו לחינוך רגיל ולא קבלו אהבה ורוך, ומסכת החיים שלהם לימדה אותם להתיחס לעולם כולו, ללא שום הבדל, בחשדנות ובתוקפנות כדי להשרד. הם לא האמינו שאוכל מזומן להם מדי יום, כי מעודם הורגלו לדאוג לכל נגיסה ונגיסה. ולכן, נעלם הלחם מן השולחן מיד כשהוגש - ביטוח למחר... מלחמת החיים הזו הקנתה לעיניהם מבט של כאב, של ילדים שאינם מכירים בצחוק בעולמם...

המדריכות לא היו חזקות דיין כדי להתמודד עם קהל כזה. גם נסיון החיים שלהן, לא הספיק להקנות להן חוסן רוחני איתן.

יום אחד, לאחר ששהיתי בבית היתומים כחודש, שמעתי, שמאה משפחות יהודיות באנגליה מוכנות לקבל לאימוץ מאה ילדים מבית היתומים שלנו. הזדרזתי להכניס את שמי לרשימה, ואחרי שבועיים כבר הייתי באנגליה.

עכשיו הייתי כבר בת שמונה, בוגרת מכפי גילי. משפחה אחת, חשוכת ילדים, בקשה לאמץ אותי, אך לי היה די אומץ לסרב: הם לא נשאו חן בעיני... ההמתנה שנכפתה עלי היתה כדאית. זוג מבוגר ששיכל שני ילדים והקרין חום ורגישות, משך את לבי, ואיתם רציתי לחיות. הם לא היו עשירים, אבל היו אנשים דתיים וטובים וטוב היה לי איתם".

מילכה חדלה משטף דבריה, ומיכל מיהרה לנצל את ההפסקה להגשת כיבוד. ישבנו שותקות, בהרגשה עמוקה של הבנה. כשהבטתי במילכה חשתי שמחה: שמחה על שנשארנו בחיים, על שאנו קשורות קשרי דם, שיש לנו משפחה... ויש לנו שייכות...

מילכה נישאה לתלמיד חכם והקימה משפחה לתפארת. בעלה מכהן כרב בקהילה חשובה, והם מגדלים את שני ילדיהם ברוח ישראל סבא.

פרק ארבעים וחמישה

תרנגול של כפרות

אלול. באויר כבר מורגש ניחוחם המיוחד של החגים המתקרבים. נדמה, שהרגשה זו מחודדת במיוחד בירושלים. ואולי אין זה מפליא ביותר. הכותל, אמנם, לא בידינו, מהעיר העתיקה, על בתי הכנסיות המקודשים שבה, מדורות, אנו מנותקים, אבל עדיין אנו יכולים להשקיף עליו מרחוק.

באחד מימי אלול אלו, עלינו, חברותי ואני להר ציון, לזכות במבט בהר הבית, בכותל. מבעד למשקפת, נדמה לי, כי אני מבחינה אפילו בפיסות ניר קטנות התחובות בין חרכי הכותל... בלבי אני בודאי רואה זאת, כשלידם אנשים רבים, זקנים וטף, שתמיד, במשך דורות, נמשכו למקום הקדוש הזה הממשיך אלינו את קדושת המקדש.

חשבתי על תמונת השמן הגדולה שהיתה בבית הורי. בתמונה זו צויר הכותל המערבי, ומילדותי המוקדמת הורגלתי לראות במקום הזה, משאת נפש. כשהובלנו לגטו לא נמצא בדירתנו הקטנה מקום

לתמונה הגדולה הזו, והיא ניצבה שם, שעונה על הקיר, כמבוישת. באין רואים הייתי נגשת אל התמונה, נושקת לאבנים המצוירות... גם עכשיו, נגזר עלינו, להסתפק בתחליף.

❋ ❋ ❋

גם בחלוקת המזון, מקבלים החגים המתקרבים ביטוי. לכל נפש הוקצבה מנה נוספת של חצי ק"ג עוף. השנה, החלטתי, תהיה לי "כפרה" משלי.

בסיום העבודה התחלתי לחזר אחרי העוף שלי, בחנויות. התורים היו גדולים וארוכים, ואילו מנת העוף שלי - קטנה. המוכר תמיד שאל: "גב', כמה תלושים יש לך?" ועלי היה לגמגם, לנוכח עקרות הבית ברוכות הילדים, כי יש לי, תלוש אחד בלבד...

אבל התמזל מזלי. באחת החנויות מצא המוכר זמן וצלל לתוך העופות המקרקרים, בחיפוש מאומן, אחר עוף קטן, בשבילי. והוא מצא!

בחיוך של נצחון הושיט לי המוכר את העוף הקטן, קשר את רגליו, ואני שילמתי והכנסתי את צידי לתוך סל ובגבורה התחלתי להתרחק בצעד מהיר. כפרה, זה לא צחוק!

כנראה שגם התרנגולת שלי הגיעה לאותה מסקנה, כי באופן כלשהו, היא השתחררה ופרשה כנפים. לא היתה לי ברירה והתחלתי לרדוף אחריה.

מחזה מוזר זה נגלה לעיניה של חבורת ילדים שחזרה מן ה"חדר" ומראה הבחורה השועטת בעקבות האפרוח הזריז עורר בהם עליצות רבה. "קדימה, אפרוח" קראו ואצו אחריו, מנסים ללכדו.

האפרוח המבוהל התחמק מידי רודפיו בזריזות רבה, ואני התחלתי להרגיש, במידה רבה, בגיחוך שבדבר. כבר הייתי מוכנה

לוותר על השלל, אבל התביישתי לספר את הסיפור לבת דודתי. לבסוף הצליחו הילדים האמיצים ללכוד את הבורח, קשרו היטב את רגליו ואני הנחתי אותו, באדישות, בטבעיות, לפני קרובתי... לא מן הנמנע שה"יסורים" האלו אמנם תרמו לכפרתי.

בתקופת החגים שהיתי בבית אחותי, בתל אביב. כמה טוב היה להיות ביחד, לשקוע לתוך שיחות ארוכות ולמצות את ההרגשה הנפלאה של האחוה. זה היה בגדר "לוקסוס", שכן טלפון היה אז יקר המציאות, ואת הקשר הרצוף בינינו קיימנו באמצעות מכתבים. קשר כזה הוא קטוע, מטבעו, אין בו זרימה.

עכשיו עלה בידינו למלא את המצברים בשיחות, ברעיונות, בהשקפה על החיים ועל התופעות השונות שלהם. הרבינו להחליף חוויות. אני הרביתי לספר לאחותי על משפחתנו הנהדרת בירושלים, והיא החזירה לי בסיפורים על המשפחה בתל אביב. שמחתי על ההזדמנות לבקר, ביחד עם אחותי, את קרובינו התל אביבים.

כמו כל דבר טוב, גם החופשה הזו נסתיימה מהר מדי, לטעמי. היה עלי להפרד מאחותי ולחזור לירושלים.

יצאתי לדרך מלאת חוויות. האוטובוס היה מלא וגדוש, ובקושי מצאתי מקום עמידה. אבל זה לא הפריע לי במיוחד, שכן לכל אורך הדרך חייתי מחדש את הקשר הטוב הזה עם אחותי. ידעתי להוקיר, ולהודות לה', על שברך אותי באחות, כאן, שעמה אני יכולה להעלות זכרונות מן הילדות, מן הבית...

❋ ❋ ❋

גם בירושלים היו לנו חוויות. אחת מהן - חתונתה של חברתי לעבודה, מרים. היינו שותפות בהכנות לחתונה בטעם הימים ההם. הקניות היו גם הן בצנע. אם נמצאו מעט כלי מיטה בחנות כל שהיא, חזקה עליהם שיעלמו תוך שעות אחדות, והמלאי לא

יתחדש בזמן קרוב. אכן, לצבור נדוניה מינימלית לחתונה, בימים ההם, היה ממש מבצע עם זרועות מודיעין ועם זרוע מבצעית - שאם לא כן, הדברים לא היו מתבצעים.

מרים היא כלה אופינית לתקופה: שרידה יחידה למשפחה עניפה. חברות רבות הופיעו לחתונה, מודעות לצורך להפגין נוכחות. גם הנשואות, וגם כאלו המטופלות בילדים, הגיעו, כדי לשמח את הכלה.

בשעת החופה נשא הרב דרשה ובה אמר, כי לכלה אין כאן, בעולם הזה, קרובים, אבל נעלה מכל ספק שנשמותיהם הטהורות של הוריה, של אחיה ואחיותיה, נמצאות איתה, אם כי הן בלתי נראות...

"אני בטוח", הטעים הרב, "כי ההורים והמשפחה הקדושה שמחים עם החתן ועם הכלה, ואתנו כולנו, כאשר מקימים כאן, עתה, בית נאמן בישראל".

ברגש רב דבר הרב על האודים המוצלים מן האש הגדולה, שארית הפליטה, שהקב"ה הציל מיד העמלקים, הגרמנים, שקמו עלינו לכלותנו.

עמדתי והאזנתי לדבריו ודמעות חמות זלגו מעיני. הרגשתי שהרב העביר אותי בדבריו הכנים לעולם עליון, עולם של אמת, שם נמצאים היקרים לליבנו...

כשהסתכלתי אחר כך בחברותי ראיתי שכולן חשו כמוני: לכולן היו דמעות על הלחיים, ועינים אדומות...

פרק ארבעים ושישה

צוואה

באחד הערבים, בחוזרי מעבודתי, צדו עיני מודעה קטנת מימדים שנתלתה על כמה מן הקירות בדרך. במודעה נמסר על מתן הרצאה המלווה בקריאת צוואה של יהודי, מהעיר טרנוב, שבפולניה. הצוואה, כך נמסר, נמצאה בין הריסות הבתים של וורשא.

מהרתי הביתה, ונכנסתי נרגשת לחדרנו. "איטקה, יהודית!" קראתי מיד, "הערב תתקיים..."

חברותי גילו ענין ושלושתנו הלכנו אל המקום, בו התקיימה ההרצאה, אולם קטן בבית כנסת. החדר היה מלא מפה לפה, בקושי נמצא לנו מקום ישיבה. אך כאשר פתח המרצה, הרב פנחס, בדבריו, שכחנו לחלוטין את הצפיפות.

הרב, שהחזיק בידו דפים אחדים, סיפר, שלפני כשנתיים, מצאו פועלים פולניים, שעבדו בגיטו, בקבוק זכוכית, ירוק ובו היו טמונים דפי ניר. כשפתחו הפועלים את הבקבוק ושלפו את הדפים, התברר, כי הם כתובים יידיש. הדפים נמסרו לארגון יהודי ששלח צילום

הדפים לארץ ישראל. התאריך הנקוב בדפים הללו, היה אפריל 1943.

"שמי יוסף רקובר", פתח כותב הצוואה, "ואני חסיד גור. בשעת כתיבת דפים אלו, עולה גיטו וורשא בלהבות. הבית בו אני נמצא, טרם נפגע מהאש, אך הבתים הסמוכים כבר נאכלו ואני יודע, כי עד מהרה יהפוך גם ביתי להיות קברי...

"לפני המלחמה", המשיך רקובר את דבריו, "הייתי איש אמיד. ביתי היה פתוח לכל. היתה לי אשה ונולדו לנו ששה ילדים. חיינו היו שלווים. כל תקוותי היתה שהקב"ה יניחני לעבוד אותו: בכל לבבך, בכל נפשך ובכל מאודך.

עכשיו, לאחר מה שקרה ועומד לקרות, אני מרגיש שאם כי אני חב לרבוני את כל אשר לי, הרי גם נתתי משהו, ואולי פחת חובי במשהו...

אשתי נהרגה בהפגזה, ועמה תינוק שנשאה בזרועותיה. באותו יום נעלמו שני בני, ורק שלושה הגיעו ביחד אתי לגיטו וורשא, וגם הם כבר נספו. נשארתי יחידי, עם אמונתי...

ועתה אני מבין בחוש, מה פשר א-ל נקמות. הרגשתי זאת כאשר חדר טנק לקרבת ביתנו וחברי ואני תקפנו את הטנק בבקבוקי בנזין. הטנק בער באש, וממנו נמלטו שישה חיילי ס.ס. גרמניים, כשהם דולקים כלפידי אש. כמה צעקו! איך צרחו! והתחושה הטובה שחשתי היתה תחושה של נקמה פורתא.

הגיטו שלנו גווע לנגד עיני, באש וביריות, אבל בדממה. היהודים אינם זועקים, הם מקבלים בברכה את המוות הגואל...

היום אני אומר, שאני גאה ביהדותי, ולא הייתי רוצה להיות בן עם אחר. נכון, קל יותר להיות צרפתי, אנגלי, אמריקאי - אבל זה הרבה פחות מכובד. במצבי היום, גווע ונעזב מכל, אני מאמין

בה׳ וגאה על כך שאני יהודי, בן לעם הנבחר, עם סגולה. אפילו עכשיו, לא הייתי מסכים להשתייך אל העמים שטפחו את הרשע ואת הרשעים האלו, שעשו בנו מעשים נוראים. אילו לא האמנתי באלוקים, הייתי חושב, שצרותינו בחרו בנו...

שמח אני להיות בן לעם האומלל ביותר, שתורתו, חוקותיו, ומוסרו נתקבלו מהאלוקים והם היפים ביותר.

רבונו של עולם! הנסיון שאתה מנסה אותנו הוא קשה ומר. מעולם לא היינו מעונים, מושפלים, נשרפים וקבורים חיים במליונים, כמו עכשיו. חייב אתה, רבוני, למחול לבני עמך, ואפילו לאותם שכביכול עזבוך...

רבונו של עולם, עשית רבות כדי שאעזוב, כביכול, את הדת... הנני מודיע בזה, שהדבר לא יקום ולא יהיה. יכול אתה, אלוקי, לדכאני, בידך ליסרני עד מוות, אך אני אוסיף לדבוק בך. אני אמות, כפי שחייתי, באמונה שלימה וחזקה, ומילותי האחרונות בטרם אמות הן "שמע ישראל, ה׳ אלוקינו ה׳ אחד!"

ההרצאה נסתיימה והקהל נשאר דומם. ההתרגשות העמוקה נחרטה על פני כולם. השפעת הדברים הללו, הכתובים בדם, חדרה עמוק עמוק לתוך הנפש.

פרק ארבעים ושבעה

אירקה

באורח פלא הגיעה ארצה, סמוך לשמיעת הצוואה הזו, קרובת משפחה של גיסי, ובאמצעותה, נשארתי באוירת הימים ההם אליה נכנסתי בהרצאה.

קרובה זו הגיעה יחד עם בתה, ילדה בת עשר ושמה אירקה. את אירקה הכרתי בציילסהיים. היא השתתפה באירוסי אחותי, ואז היתה בת שש. אירקה היתה אז אטרקציה: ילדה בגיל כזה היתה חזון מאוד בלתי נפרץ, אחרי המלחמה. לגבי, היתה אירקה יחידה, שכן אחרת לא הכרתי.

שמחתי לפגוש עתה באירקה ובאמה ובקשתי מהאם שתספר לי איך עברה הילדה את המלחמה.

"נשאתי שנה לפני המלחמה", פתחה שרה, קרובת גיסי, וסיפרה. "בתנו נולדה בשנת 1940. מוצאנו מלודז', שבפולין.

מיד אחרי לידתה של אירקה הוקם הגיטו בלודז' ובעלי ואני נאלצנו לחיות בתנאים הקשים, שם, עם ילדתנו.

החיים, כידוע לך, הפכו להיות קשים יותר ויותר. סיכויי ילדה בגילה של אירקה, להשרד, היו קלושים ביותר. בעלי ואני הרבינו לדון במצב והתלבטנו קשות בשאלה איך להציל את הילדה. בסופו של דבר הגענו לידי הכרעה: גמרנו אומר להפקיד את ילדתנו, בת השנתיים, בידי אומנת, גויה. זו היתה אומנתי שלי ואני זכרתי את מסירותה וטוב ליבה. הצענו לאומנת לטפל בילדה עד יעבור זעם, תמורת תשלום גבוה, והיא הסכימה ברצון.

בדיעבד, הסתבר, שמסרנו את הילדה ממש ברגע האחרון. הגיטו נסגר ואין יוצא ואין בא. היהודים עבדו למען הגרמנים ב"שופים", בתי מלאכה שונים. אין צורך לומר כמה הרבינו לחשוב ולהתפלל למען בתנו האהובה.

במשך שנתיים טיפלה האומנת באירקה. כל עוד התאפשר קשר בינינו, הקפדתי לשלוח לה כסף. אבל, אחרי שנתיים, נשלחתי לגרמניה, ומשם כבר לא יכולתי לשלוח דבר - לא כסף ולא מכתב... וכך נותקנו זו מזו.

האומנת המתינה חודשים אחדים, וכשראתה שאנו, הוריה של אירקה, חדלנו ליצור קשר, הבינה שגורשנו ואולי אפילו הומתנו במחנות ההשמדה. המסקנה היתה שספק גדול אם תקבל תשלום, והילדה הקטנה הפכה להיות מיותרת...

כשהיתה אירקה בת חמש, לקחה אותה האומנת למנזר, שבו חסו ילדים קטנים, ברחוב נובוליפקי. שם השאירה אותה.

אירקה נאלצה להסתגל גם לשינוי זה. היא למדה לשרת את עצמה, להתלבש, לסדר את מיטתה. עמה בחדר היו שתי ילדות נוספות שהיו, כנראה, יהודיות גם הן, אך העלימו את מוצאן ולא הודו בכך אפילו ברמז.

לאט לאט התחילה אירקה לשכוח את אביה ואת אמה. המשטר במנזר היה קשוח, והיא שמעה בכל יום את השנאה המפעפעת

בדברי הנזירות, כאשר הן הזכירו יהודים. השנאה הזו חדרה טיפין טיפין לתוך לבה. היא התנערה מקשר עם יהודים ופיתחה שנאה כלפיהם.

המלחמה" - נאנחה שרה - "נסתיימה, וברגע בו התאוששתי במקצת, פתחתי בחיפושים אחרי ילדתי.

בשלב הראשון נסעתי ללודז', לחפש את האומנת. לאכזבתי לא הצלחתי לפגוש אותה. היא עברה להתגורר בכפר נידח, אמרו השכנים.

גורלו של בעלי" - אמרה שרה - "כבר היה ידוע לי: הוא נהרג ע"י הגרמנים. על כן השקעתי את כל מעייני בחיפושים אחר הילדה".

וכך - סיפרה שרה - "הגעתי לכפר בו היתה אמורה להתגורר האומנת. אבל לא הצלחתי למצוא אותה. בנה, תושב המקום, סיפר לי, כי אמו הלכה לעולמה חודש קודם.

הרגשתי שעולמי מתערפל", הוסיפה שרה וספרה. "אבל לא יכולתי לוותר עליה.

סיפרתי לבנה את סיפור ילדתי הקטנה ובקשתי שינסה לזכור פרט כל שהוא על אודותיה".

"אומר לך את האמת" - אמר הבן לאיטו - "נהגתי לבקר את אמי רק אחת לשנה".

"האם מעולם לא גונב אליך דבר ביחס לאירקה שלי?"

"אמי לא סיפרה עליה, אבל נזדמן לי לראות אותה, כך אני חושב... על כל פנים ראיתי אצלה ילדה קטנה ושאלתי אותה מי היא. אמי פטרה אותי באמירה שהילדה היא ילדה נוצריה, בת שכנים.

אבל", המשיך הבן באותו קצב איטי, מרגיז, "לפני ששה שבועות חשה אמי, כי קצה קרוב ואז התוודתה. היא סיפרה לי על אירקה".

"אמי סיפרה לי, כי הילדה אותה ראיתי בביתה היתה, בעצם, ילדה יהודיה... יתכן, הוסיפה אמי, שהוריה יבואו לחפש אותה...

אני, אמרה אמי, מסרתי אותה למנזר ברחוב נובוליפקי... זהו מנזר נוצרי והיא חונכה כנוצריה גם אצלי. אבל עליה לדעת את האמת על מוצאה, ואני רוצה לנקות את מצפוני"...

"ואז" - אמרה לי שרה - "חשתי עצבות נוראה. הרגשה עזה של דחיפות האיצה בי: מהר, מהר. היתה לי הרגשה שכל רגע הוא ממש קריטי, ולכן חזרתי מיד ללודז'.

רק למחרת היום הגעתי אל המנזר; ביום הקודם הייתי תשושה מדי לעמוד בעימות הצפוי לי. ידעתי, שלא אתקבל שמה בסבר פנים יפות.

ויכוחים קשים נהלתי עם הנזירה הראשית. ורבות הפצרתי בה עד שהסכימה להרשות לי לראות את בתי. היא היתה משוכנעת, שילדה אשר נותקה מאמה בגיל שנתיים שוב לא תכיר אותה ולא תסכים ללכת איתה.

הנזירות עשו "עבודה טובה". לילדה נאמר שעליה להפגש עם יהודיה, והיא נרתעה, כמובן. לא לימדו אותה אף דבר אחד טוב על היהודים.

אבל אני התעקשתי. עמדתי על שלי ומסרתי סימנים מובהקים שהוכיחו, כי אני אמה של הילדה. לבסוף נכנעו הנזירות "ואירקה שמה, באי רצון, את ידה בידי ואנו עזבנו את המנזר."

"זמן קצר אחר כך", סיפרה שרה, "עזבנו את פולין והגענו לגרמניה. שם פגשתי איש צעיר שאיבד את אשתו ושני ילדיו בשואה ואנו נישאנו.

כעבור חודשים אחדים הגרנו לארצות הברית".

❋ ❋ ❋

אחרי מספר שנים, שרה ביקרה בארץ. כששאלתי אותה על אירקה, דמעות זלגו מעיניה...

שרה סיפרה לי, כי: "אירקה הסתגלה לאיטה ליהדות. היא למדה בבית ספר יהודי, למדה לדעת מהי התורה והפכה להיות בת נפלאה. אבל..." שרה נשמה עמוקות ואנחה יצאה מפיה...

"בגיל ארבע עשרה, חלתה אירקה בסרטן הדם. שבועות אחדים נמשכה המחלה, ובשבועיים האחרונים של חייה, אושפזה בבית חולים יהודי. זה היה נורא. דוקא עכשיו, כשמצאנו זו את זו ולמדנו להנות זו מזו, נגזר עלינו להפרד"...

"הרבה סבלנות, הרבה מאוד אהבה נדרשו, כדי לשרש מאירקה את השורשים הנוצריים שנאחזו בנפשהש. אבל, ברגעיה האחרונים אמרה אירקה":

"תודה לך, אמא, על שהחזרת אותי לצור מחצבתי"...

פרק ארבעים ושמונה

ליל הבדולח

הסתיו כבר הגיע, יפה ועגמומי כאחד. חזרתי מן העבודה מאוחר מתמיד; היה עלי לבצע עבודה מיוחדת עבור השר.

פתחתי את דלת החדר, מצפה לברכת השלום הרגילה של חברותי. אך תשומת ליבן היתה נתונה לאורחת שישבה עמן על הספה: בלתי מוכרת לי.

"אוה, שלום רותקה", הבחינו בי, מהססת בפתח; "בואי, תכירי את צביה".

"שלום צביה", שמחתי. "אני שמחה להכיר אותך סוף סוף".

"גם אני שמחה, רותקה", אמרה צביה בחיוך. אני אמנם שמעתי עליה הרבה מחברותי, איתן למדה והתגוררה ביחד, במשך שנתיים. צביה היתה ממש שריד בודד. לא היתה לה נפש קרובה, וחברותי, איטקה ויהודית, היו משפחתה, אחיותיה, חברותיה...

"לצביה יש סיבה מיוחדת לביקורה היום", אמרה יהודית.

"מהי סיבה זו?" רציתי לדעת.

"הסיבה היא, התאריך", אמרה יהודית. "התאריך היום הוא ה-9 בנובמבר.

"ה-9 בנובמבר", אמרתי מהורהרת, "זה מזכיר לי משהו: כן, "ליל הבדולח".

"נכון", אישרה יהודית, "ליל הבדולח". הלילה, לרגל תאריך זה, מתקיים מפגש ואנו מתכוונות להשתתף בו. התרצי גם את להצטרף?"

"כמובן", אמרתי, ויחד יצאנו לעבר בית הכנסת "ישורון" ברחוב קינג ג'ורג', בו עמדה להערך האזכרה.

בדרך שקעתי בזכרונות. חשבתי על הפעם הראשונה בה שמעתי על "ליל הבדולח". זה היה בצ'נסטוחוב. בחורף 1938 הגיעו לצ'נסטוחוב משפחות ממגורשי גרמניה. ביניהם זכורות לי שתי משפחות שהשתכנו בבנין המגורים שלנו. מילדי משפחות אלו שמעתי על קורותיהם.

"מדוע גרשו אתכם לפולין?" שאלתי אז.

"גורשנו מכיון שאנו איננו אזרחי גרמניה", אמרו.

"האם לא נולדתם בגרמניה?" תמהתי.

"אכן. אנו נולדנו בגרמניה, ומשפחותינו התגוררו בה עשרות בשנים, אבל לגרמנים זה לא היה מספיק. הם העבירו אותנו אל מעבר הגבול הפולני.

"מדוע?" עברה בי צמרמורת.

"מדוע, היא שואלת... האינך יודעת כמה קל לבחור ביהודים כקרבן? המצב הכלכלי בגרמניה בשנת 1933 היה רע, והיהודים אשמים... והגירוש אינו כה נורא".

"אינו נורא?" נעצתי עינים.

"הפוגרום גרוע בהרבה"...

"הפוגרום?"

"כן, הפוגרום. בליל ה-9 בנובמבר, התנפלו הגויים על בתי הכנסת היהודיים וחוללו בהם הרס. חלונות הראוה של החנויות המפוארות שנודעו כרכוש יהודי נופצו ונבזזו... כל כך הרבה שברי זכוכיות היו מפוזרים בברלין".

"והמשטרה?"

"המשטרה לא התערבה. הכל היה מותר, בתנאי, שהמטרה היא אנטי יהודית. אז, הוכרז לראשונה: **"דם יהודי ורכוש יהודי הם הפקר גמור"**... ללילה הזה קראו "ליל הבדולח".

"ליל הבדולח?" מדוע?

"בגלל שברי הזכוכית שכיסו את הרחובות".

זכרון הדברים האלו, צף במוחי באזכרה, שנערכה עתה. כזו היתה ההתחלה. למחרת היה ההמשך: "יהודי המזרח", אותם שלא הוכרו כאזרחים גרמניים, גורשו. הם הורשו לקחת עמם רק חבילה אחת, מכל רכושם.

חלק מן המגורשים הובלו לגבול פולין, וחלק אחר, שמנה מאה משפחות, הועלה על אניה. מר היה גורלה של אניה זו: בשום חוף לא הורשתה להוריד את המטען האנושי שלה...

ויש גם, יש רגלים לסברה, שהיטלר ערך באניה זו נסיון: הוא ביקש לבחון את תגובת העולם על התנהגותו הברוטלית, כדי לדעת עד היכן יוכל להרחיק לכת. כפי שציפה, לאף אחד לא היה אכפת, מה קורה ליהודים...



באזכרה הועלה זכרו של הרשל גרינשפן, הי"ד. משפחת גרינשפן היתה בין המגורשים לגבול הפולני. גם הם סבלו מאוד מן הגירוש. הגרמנים נהגו בגסות ובאכזריות ולא מנעו מן האנשים מכות וצעקות. אבי משפחת גרינשפן, היה איש מבוגר וחולה ואירוע זה השפיע עליו קשות. הוא כתב על כך לבנו, הרשל, שלמד בצרפת, בישיבה.

דמו של הרשל רתח, והוא לא היה יכול להרגע. הפתרון היחיד שמצא, בתמימותו, למרבה הצער, היה, נקם. הוא החליט לגבות את מחיר הסבל שנגרם להוריו.

בדרך כלשהי השיג הרשל אקדח, פנה לשגרירות הגרמנית ודרש לשוחח עם השגריר.

השגריר שלח את סגנו לברר, מה רוצה האיש. הרשל גרינשפן לא איבד זמן: הוא כיוון את הנשק מול הדיפלומט הגרמני וירה בו.

תוצאת מעשה נקם זה היתה איומה. היטלר השתולל בזעמו. הוא ציווה להרוג כמה מאות יהודים, בתגובה על הרג זה. מעשה זה סיפק לו הסבר נוח וטוב גם למערך נוסף של גירוש יהודים, ורכוש יהודי רב הוחרם.

❋ ❋ ❋

כעבור עשרה חודשים מ"ליל הבדולח" פלש צבא הגרמני לפולניה. הם דבקו ב"חוק ובסדר", הרגו כמה אנשים והלבישום במדים גרמניים. בכך נתאפשר להם להודיע כי ה...פולנים פתחו במלחמה, ובהמשך כבר דובר רבות.

הערב הסתיים באמירת "יזכור" לזכר הקרבנות, נשמות הקדושים שנהרגו, נשרפו ונטבחו על קידוש השם. הקהל יצא משם נרגש ועצוב מאוד.

פרק ארבעים ותשעה

בונים בית בישראל

עבודתי במשרד הסעד נתמשכה כשנה וחצי, עד לנישואי. כל אותו הזמן התמדתי בלימוד העברית וכבר דברתי עברית טובה, אך בקצב איטי. היה עלי לתרגם מילים ומשפטים לעברית! אכן, ביני לבין עצמי הודיתי, כי אני עדיין חושבת בפולנית או ביידיש...

ואז עלה רעיון הנישואין על הפרק. הגיע תורי לעבור את החוויה המיוחדת הזו, לה הייתי עדה אצל אחיותי ואצל חברותי: לעשות את הצעד הגורלי לבד, ללא עצת אב ועזרת אם...

הרביתי לחשוב על הורי. מאז הפרידה אותם מעלינו היד הזדונית לא פסקתי מלחשוב עליהם ולהתגעגע, אך רק עתה, משקרב מועד נישואי, ראיתי את אבי בחלומי.

זו היתה, איפוא, הפעם הראשונה בה ראיתי את אבי מאז ה' בשבט 1943. אז נתפס בסלקציה ונשלח ע"י הגרמנים לרדומסק ומשם לטרבלינקה... כל חיי חסר לי המבט שלו, שאמר חיבה,

חיוכו המלבב... זכרתי איך עמל בגיטו להסיח את דעתנו מן הרעב, בסיפורים מעניינים, באלפי דרכים, והצליח...

את המסר העמוק ביותר, שהיה עמו, הצליח אבא, הי"ד, להעביר לנו. זה היה מסר של אמונה עמוקה, של בטחון איתן באלוקים בכל עת, בכל רגע, ובכל מצב...

עתה עשיתי גם אני מעשה, תרומה משלי, להגשמת חלומם של הורי ואני עומדת להקים בית נאמן בישראל, ולמעלה מזה - בירושלים!

וכך, מלווה בברכתם של אבי ואמי זצ"ל, נשאתי לבעלי קרוב לפורים. ומכיון שדברים באים בצרורות, כמאמר העם, חל שינוי נוסף בחיי: השר, ר' איצ'ה מאיר לוין זצ"ל, עזב את הממשלה.

באחת חשתי, ששום דבר אינו כשהיה. ידעתי, כי לא יהיה לי אותו מעמד ממנו נהניתי בעבודה, ובקשתי לי מקום עבודה אחר, ואפילו משרה צנועה.

חברתי, רחל, נחלצה לעזרתי. היא הפעילה קשרים והשיגה עבורי העברה למשרד הבריאות. את ההצעה שלה קבלתי בשמחה ופתחתי פרק חדש בחיי. התקבלתי לעבודה במחלקת התברואה. המנהל ראיין אותי והניע בראשו, שבע רצון. "נשאר לנו רק מבחן קטן לערוך", הכריז ורוחי נפלה.

המילים הבאות שאמר המנהל עוד הגבירו את בהלתי: "אכתיב לך מכתב", אמר, "ואקציב לך דקות אחדות כדי שתספיקי לבדוק אם המכתב נקי משגיאות". אמר, ועשה. נשארתי לבדי בחדר, כשאותיות המכתב משחירות מול עיני. "רבונו של עולם"... מלמלתי חרש. "איך אוכל לעשות זאת? הן אינני מסוגלת להבחין בין ע' לבין א', וגם ח', כ', הן שוות לגמרי לדידי. מה אעשה?"

ידעתי שישיבה בחיבוק ידיים לא תועיל במאומה. זמני היה קצר, והיה עלי לפעול. "אגש לפקיד היושב בחדר הסמוך ואבקש את עזרתו", החלטתי.

זה היה מעשה של תעוזה, אבל לא היה לי מה להפסיד. נגשתי אל הפקיד, ששמו היה מר הלמן ואמרתי: "סלח לי".

"כן?" הרים מר הלמן את עיניו.

"סליחה", חזרתי שנית. "אני עולה חדשה ועדיין לומדת עברית, ואולי יסכים כבודו להיות אדיב, לעבור על המכתב ולתקן את שגיאותי?

העבודה כאן, חשובה לי, ואני מוכנה להשקיע כל מאמץ כדי להצליח".

חיוך חלף על פניו של מר הלמן; גם הוא היה עולה חדש לפני ארבע שנים... הוא הושיט את ידו, נטל את הטיוטה מידי ותיקן את המכתב. "תודה, באמת תודה", הודיתי לו. מהרתי לחדר, שם, העתקתי את המכתב בכתב ידי, למרות מצפוני הלא נקי... בלית ברירה עשיתי זאת. את המכתב מסרתי למזכירת המחלקה והיא המליצה, לאחר עיון בו, והתקבלתי לעבודה.

מאותו יום ואילך סללה לפני עזרתם של מר הלמן, והמינהלן, מר שמידע, שבילים רבים. תמיד הוא מסר מכתבים, לכתבניות אחרות, ואני מצידי הרביתי בתרגילים במכונת הכתיבה עד שעה מאוחרת בלילה, עד אשר התקדמתי יפה.

כעבור חודשים אחדים הוצעה לי העברה בעבודה. היה עלי לעבוד כמזכירה במשרד הרופא הראשי של הועדה הרפואית המרכזית. כשהתיצבתי לראיון עם הרופא לא חזרתי שוב על המשגה הקודם וסיפרתי לו בגלוי, כי למדתי, אמנם, להדפיס על מכונה אך לדאבוני, אין לי די ידיעה בעברית.

הרופא התרשם דוקא מכנותי, ולא כל כך מבורותי. הוא השיב לי, כי אם ימצא, שפרט לעברית יש לי כישורים מספקים אחרים אנו נסתדר ביניינו. וכך היה. והרבה מאוד למדתי במחלקה החדשה. למדתי על מחלות שונות ועל "הקודים" הלטיניים שלהן...

העבודה היתה מעניינת מאוד. נתקלתי במומחים משטחים של אורטופדיה, אורולוגיה, פסיכיאטריה, ועוד. במסגרת יכולתי השתדלתי תמיד לעזור לאנשים. מפליא, עד כמה ניתן לעודד אנשים ע"י תשומת לב לרגשותיהם.

בין השאר, זכור לי מקרה של מורה, שלא היה מסוגל לעבוד בהוראה ולפיכך לא קיבל את משכורתו מזה חודשים. הצצתי בתיקו האישי וגיליתי עולם של סבל. האיש חי כל ימיו בצל הילדות הקשה שלו, והפך להיות רגיש באופן קיצוני. כל פגיעה מזערית חרטה בו חריש עמוק. את נישואיו, למשל, ביטל ימים אחדים לפני התאריך המיועד...

חברי הועדה הרפואית של משרד הבריאות הבינו את מצבו ורצו לעזור לו. היה עליו לעמוד בפני ועדה רפואית כדי שתאשר לו פנסיה מוקדמת. אבל הוא חש חרדה מפני ההופעה הזו, ולא היה מסוגל לעשות זאת.

וכאן נכנסתי אני לתמונה. עודדתי אותו לערוך הכרה עם ראש הועדה. כשנכנסנו לחדר, ישב שם ד"ר לוינגר, הפסיכיאטר, שהיה היועץ של משרד הבריאות בשטח פיסכיאטרי, ועמי נכנס חבר ועדה נוסף. במעמד לא רשמי זה, שאלו אותו שאלות מתבקשות ובעקבות פגישה זו קבעו לו אחוזי נכות וגימלה.

שמחתו של המורה היתה הרווח הנקי שלי, ביחד עם המילים הטובות שחברי הועדה הרעיפו עלי.

פרק חמישים

במשרד הבריאות

בתקופה זו נמשך זרם העליה מכל קצות תבל. כל עליה הביאה עמה בעיות המיוחדות לה. כך זה היה בכל תחום, וגם בתחום עבודתי - הבריאות.

ראינו עולים מצפון אפריקה, וראינו עולים ממזרח אירופה, מהודו, ומקוצ׳ין והם הביאו עמם מחלות אופייניות. העולים מצפון אפריקה, למשל, הרבו לסבול מדלקות עינים קשות, אופייניות, (טראכומה) שבמקרים רבים גרמו לעוורון, וכן מגזזת, דלקות בקרקפת ועוד.

עובדות אלו קבעו מדיניות ממשלתית: עליה סלקטיבית. הם החליטו להעלות קודם כל את הצעירים, על מנת שהם יתבססו, בארץ ואז יביאו את ההורים ואת החולים...

נימה מאוד לא נעימה נדפה מההחלטה זו, אך לא זה המקום לשיפוט היסטורי. מבחינתי, התבטא הדבר בעבודתי. המנהל שלי

התמנה, לאחראי על המגזר הרפואי של העליה. בעקבות זה הועליתי בדרגה וזכיתי לעזרה בהדפסה ובתיוק.

במסגרת תפקידי נסעתי מדי פעם לקבל פניהם של עולים חדשים. פעם, היה זה לשדה התעופה בלוד, לשם הגיעו עולים מפרס וד"ר שיבא המנוח, שעל שמו בי"ח גדול בתל-השומר, ערך שם מאות דגימות דם לשם מחקר. ופעם אחרת זה היה בנמל חיפה. גם ביקרתי "בשער העליה" שע"י חיפה, שם נגלה לעיני מחזה מיוחד במינו.

לאורך קילומטרים רבים הוקמו אוהלים בצפיפות גדולה, אוהל צמוד לאוהל. העולים נשאו עמם את הרכוש שהצליחו להביא וקשטו את האוהלים הדלים בשטיחים ובכלי נוי שונים.

היתה זו עליה רבת גוונים: עולים מאירופה כמו פולין, רומניה, הונגריה וכו' לצד עולים ממרוקו, טוניס, אלג'יר ועולים מהודו, פקיסטן ומקוצ'ין. מרקם צבעוני נוצר שם. השירים המיוחדים לכל עדה, המנהגים, הריקודים... לנו היתה שפה משותפת - שפת הידים...

כשהיה עלי ליצור קשר עם עולים ממזרח אירופה המשימה היתה לי קלה יותר. עם העולים מפולין, גרמניה, צ'כיה, רומניה והונגריה הצלחתי לדבר בשפתם או ביידיש.

יום אחד עליתי עם הסגל הרפואי על אניית עולים, שהגיעה לחיפה. שם, נתנו לעולים חיסונים כנגד מחלות שונות כמו, חולירה, דיפטריה ועוד.

האניה הביאה אנשים ממזרח אירופה ואני ששתי להזדמנות לדבר עמם ולספר להם על הארץ הנפלאה. לא העלמתי את קשיי הקליטה, אבל הדגשתי לפניהם, כי מוטל עליהם לעבור שלב קשה זה ולהודות לה' שזיכה אותם - כמו אותי - לבא לארץ המובטחת, שם יוכלו לבנות ולהבנות.

היו שם אנשים שקיבלו את דברי העידוד שלי בספקנות. להם ספרתי על עצמי, על קשיי הקליטה שעברתי ללא ידיעת השפה, ללא משפחה קרובה, ללא כסף. דברים אלו עוררו את אמונם והם התעודדו. מישהו התחיל לשיר "וקרב פזורינו" ועד מהרה הקיפה השירה עשרות קולות.

❋ ❋ ❋

באחד הימים זכיתי לביקור מיוחד במשרד: שמונה אנשים גבוהים וגדולי גוף באו ודרשו לראות את המנהל.

"המנהל איננו", אמרתי להם בקול שקט. "אולי אוכל אני לעזור לכם?"

"אל תגידי איננו!" נתכעסו. "המנהל לא מרשה להביא את ההורים שלנו! אנחנו נדבר אתו!"

"איפה ההורים שלכם?" התבלבלתי.

"במרוקו! לא רוצים אותם פה!"

לאט לאט התבהרה התמונה. הוריהם של השמונה היו אנשים מבוגרים וחולים, ואפילו עוורים. גם אח מפגר נשאר עם ההורים, והמדיניות בארץ לא עודדה את עלייתם.

הטמפרטורה בחדר עלתה, והקולות גברו. לא ידעתי איך לעזור לאנשים אלו ושמעתי בשתיקה את תרעומתם. הפקידות ששמעו את הצעקות בחדרי שירבבו ראש בפתח:

"רותקה, לקרוא למשטרה?" שאלו ברומזן על האנשים הנרגשים.

"לא", סימנתי להן נמרצות. חשתי את עומק צערם של הבנים האלו, ולא רציתי להוסיף על צערם.

נצלתי רגע קל בו חדלו מן הצעקות והשחלתי את קולי שלי:

"אני מציעה, ששנים מנציגיכם יכנסו אתי לחדרי. המנהל, כבר אמרתי לכם, אינו במקום. אני אשמע את כל טענותיכם וארשום כל מילה. את הדברים אמסור מחר, למנהל, ואשתדל מאוד לעזור לכם".

הבנים קבלו את הצעתי ושנים מהם התעכבו בחדרי. אני רשמתי כל הפרטים הנוגעים למשפחתם בחו"ל וגם בארץ. הבטחתי להם, כי יקבלו תשובה תוך ארבע עשרה יום, והם עזבו את המשרד בשקט.

לא אוכל, לצערי, לספר את סיומו של אותו מקרה, אך אני את שעורי למדתי: התיחסות אוהדת, מילים של הבנה הנובעות, כמובן, מן הלב, מקילות על הרבה מן הקשיים. כל אחד חייב להשתמש בכלים שלו, כדי להיטיב מעט עם זולתו, וכך העולם הזה יאיר פניו מעט יותר.

אחרית אך לא סוף

למרות ההשפלות, הסבל, העינויים וההשמדות, שסבל העם היהודי, אני, כמי שעברה מעט מן המסכת הזו, חשה ויודעת בכל לבי, כי לא הייתי רוצה להתחלף ולו לרגע! עם גזע ה"אדונים". גאווה גדולה מרגישה אני, ביהדותי. אנו היינו תמיד, גם בזמן השואה, האנושיים והטובים מכל העמים.

כל העמים העתיקים, לימדה אותנו ההסטוריה, נעלמו מן המפה, ורק עמנו המוכה והנרדף, חי וקיים ומוסיף להאמין באלוקים. למרות הרדיפות, הפוגרומים למיניהם, האינקווזיציה, והחורבן האחרון - עם ישראל חי ויחיה לנצח!

גורל משותף לכל היהודים, וניצוץ מיוחד חבוי בכל הנשמות, גם אם הוא כבוי. כאשר ניצת הזיק, הוא הופך ללפיד אש.

לדבר זה שורשים עמוקים מאוד, שתחילתם באברהם אבינו. נמרוד, ששלט בימי אברהם בעולם כולו, כעס - כן, כבר אז! - על אברהם אשר הפיץ את האמונה בא-ל אחד וציווה לשרוף את אברהם בכבשן האש. כן, כבר אז הוקם כבשן האש, אבל אברהם יצא ממנו בריא ושלם לעיני כל.

מאז ועד היום מושלכים יהודים לכבשן האש, וחלקם אפילו נשאר בחיים. ומי שזה קרה לו, יודע ומרגיש מה פשרם של המילים שאמר אברהם לקב"ה בפרשת וירא: "ואנוכי עפר ואפר"...

כמה קל לפקוח עין ולראות את המילים הללו מתחברות לדבריו של דוד המלך שאמר: "מקימי מעפר דל".

כן, בן לעם ישראל, וביותר ניצולי המשרפות, יודע, כי בו התגשמו המילים: מקימי מעפר דל - כפשוטן. ממש.

ליבנו מלא תפילה לאלוקי אברהם, יצחק ויעקב העושה שלום במרומיו, שיעשה שלום גם עלינו ועל כל ישראל ויתקיים בנו הפסוק "יהי שלום בחילך, שלוה בארמנותיך".

אפילוג

"אין חכם כבעל הנסיון", אומרים חז"ל. נכון, שהנסיון הוא מורה מעולה, אבל מורה זה מצליף לעתים קרובות.... הנסיון עלול להכאיב, הגם שהלימוד הוא דבר חשוב.

אולי אפשר לומר, בדרך השאלה, שהחכם האמיתי הוא זה, שלומד מנסיון זולתו. כך אפשר לחסוך כמה שעורים לא נעימים שמלמד המורה הגדול - החיים.

בהערת ביניים, יש גם לציין, כי מורה גדול זה, הוא גם גדול האמנים... שיודע לפקוח עין, זוכה לראות את האנשים סביבו ואת חייהם הנראים, לכאורה, כאילו הם אפורים ובלתי מעניינים. אך באמת הם מרתקים, מצחיקים, מעציבים ומעל לכל - מחנכים. אין תיאטרון טוב מתיאטרון החיים.

לא תמיד ניתנת לאדם הברירה. לי לא התאפשר לבחור בין שתי הדרכים, אבל אני יכולה לנצל את נסיון החיים שלי כדי להנות במידת מה את האחרים. אולי אצליח לחסוך שגיאות מיותרות, אולי לעקוף כאבי לב...

את הלימוד העקיף ניסיתי לתת בשני ספרי, וכאן באפילוג, אוסיף כמה שורות ישירות. ואולי זה יהיה לתועלת למי מן הקוראים, והיה זה שכרי.

נדמה, שהלקח החשוב ביותר שלמדתי, הוא, כי אין להתייאש ואסור להתמוטט אלא להתמודד עם כל בעיה. אדם צריך להשתדל לראות, כמיטב יכולתו המוגבלת, את התמונה הכוללת. לראות

את חסד ה' והשגחתו בכל - גם במצבים קשים. קל, אמנם, להודות לה' כשהכל מתנהל כשורה, אבל בשעת מבחן כדאי לזכור, כי "משפטי ה' אמת, צדקו יחדיו" (מילים אלו היו המוטו של בעלי).

נכון שלא תמיד מובנים לנו דרכי ה', אך זה לא ממעיט מן האמת שבהם.

יסוד חשוב בתיאוריה זו הוא, לחפש - וגם למצוא - את הצד היפה בכל מצב ובכל אדם. אמנם נוח לאדם לראות פגמי זולתו: הדבר מעניק לו, אולי תחושה מסוימת של עליונות. אך זו הנאה קצרת טווח היא. לאמיתו של דבר, ראיית היפה, גורמת נחת גם לרואה, וטוב לזכור זאת.

לא תמיד זה קל, ובפרט כאשר אדם נכשל בחייו, בזמן זה או אחר, והוא מבקש להתנחם בחסרון הזולת. אבל מי שמשתדל להתמודד עם כשלונות "ובעיות" בדרך הנכונה, עושה לעצמו שירות טוב. כי האושר איננו עובר בהכרח דרך העושר, ולמעשה אין קשר בין שני המצבים. בני אדם השמחים בחלקם, הם האנשים המאושרים, בלי להתחשב בחשבון הבנק שלהם...

האושר, לפי תפיסתי, הוא בעצם מעגל. במסגרת המעגל נותנים - ומקבלים.

מנסיוני למדתי, שכיון שמצווה גוררת מצווה וש"שכר מצווה - מצווה", כך שמחה גוררת שמחה ושכר שמחה, שמחה.

אחד הביטויים המקרבים בין אדם לרעהו, הוא חיוך. ביטוי חיצוני זה מקרין על האדם. כשם שצורת הביטוי של האדם משקפת את פנימיותו, גם היא משפיע עליו. דיבור נקי ומכובד, מוכיח על מחשבה שכזו, המשפיעה על הדיבור וחוזר חלילה.

לא שהדברים קלים להשגה, ואין להתעלם מן המוקשים הרבים המונחים בדרך החיים של האדם. אחד המפריעים המרכזיים הוא

צרות העין, הקנאה. בטבע האדם, תמיד נדמה שהדשא של השכן ירוק יותר, ברור שלשכן נדמה שדוקא הדשא של שכנו יותר טוב...

משאבים רבים מושקעים על ידי התבוננות שלילית זו, על הזולת. משאבים היכולים וצריכים, להיות מופנים כלפי יצירה ועשיה, לשפר את הדרוש, בלי לערוך השוואות עם האחרים, כי הקנאה היא אויב מר של בני אדם. מי שילמד לסלק את הקנאה, ילמד בו זמנית, לאהוב את הזולת, לעזור לו, לשמוח בשמחתו ולהיפך, לחוש בכאבו. ומי שיצליח להגיע לכך יהיה לו טוב.

ככלל, החיים הם שרשרת המורכבת מחוליות המקשרות את העבר עם ההווה ועם העתיד. ללא הכרת העבר נהיה כעצים נטולי שורשים. משום כך, רב ערכם של ספרים המספרים על עברו של העם - עבר רחוק או קרוב, כמו ספרים על השואה... ההבטה הזו אחורה, על כל אשר "עשה לך עמלק" מעניקה פרספקטיבה נכונה ועוזרת לנו להעריך נכונה את חסדיו של ה', עם עמנו, וארצנו בכל יום ויום.

אני מקוה, שאצליח להחדיר משהו מן הרעיונות הללו ללב הקוראים ולהקנות את ההשקפה האופטימית שלי על העולם. ואם באמת יעלה הדבר בידי, באתי על שכרי ביד רחבה.

לזכרו

של הרה"ח **אברהם ידידיה ברגר** ז"ל

בן הרה"ח **יעקב ומרת שיינה טויבע** מפולין - לודז'

איש אציל רוח, ישר, הגון, בעל חסד וטוב לב,

שמר פיו ולשונו מלשה"ר ורכילות,

בעל עין טובה לקרובים ולרחוקים

אוד מוצל מאש, קבע עיתים לתורה ודבק ברבותיו מגור

נלב"ע בטהרה בירושלים עיה"ק ב-כ"ב תמוז תשנ"ו

יתן ה' והוא יהי' מליץ יושר עבור משפחתו היקרה

ועבור הפרט והכלל.

ת.נ.צ.ב.ה.

ד"ה

הוא דבר המתקבל

מהלך הוא

ד"ה



רות זיידמן, מחברת הספר "כוכב בעלטה", לא נעצרה בגיא ההריגה, גם לא בכתיבתה. המסר שאותו היא מבקשת להעביר, לכל אורך יצירתה, הוא מסר הרצון לחיים בהווה, על יסוד העבר ובתקווה לעתיד. ספרה החדש "בהפציע השחר", המספר על "החזרה לחיים וסיפורים על ילדים בעידן חורבן יהדות אירופה" – היה מתבקש.

וקודם לכל מסר הסיום – מתוך הספר:
"נסיון החיים הוא המחכים ביותר והמלמד הטוב ביותר..."
"מסביבנו ישנם אנשים שלכאורה נראים אפורים ומשעממים, אך, מי שפוקח עיניו רואה שאותם אנשים הם לפעמים מרתקים, לפעמים מצחיקים ואולי אפילו מעציבים, אך מעל לכל – מחנכים".

* * *

הלקח החשוב הנלמד מספר זה הוא כי אסור להתיאש ולהישבר, אלא להתמודד עם בעיות:
"אדם צריך לראות – כמיטב יכולתו המוגבלת – את חסד ד' והשגחתו בכל – גם במצבים קשים..."
"קל, אמנם, להודות לד' כשהכל מתנהל כשורה, אבל בעת מבחן צריך לזכור, כי "משפטי ד' אמת, צדקו יחדיו" (מילים אלה היו שגורות תמיד בפי בעלי ז"ל)".